

ประเพณีพื้นบ้านของไทยลื้อในจังหวัดลำปาง

ไทยลื้อที่ตำบลกล้วยแพะ อำเภอเมืองลำปาง และที่บ้านแม่ปรง บ้านฮ่องห้า อำเภอแม่ทะ อพยพมาจากเมืองยอง ยอมรับกลุ่มชาติพันธุ์ของกลุ่มตนเองว่าเป็น “คนลื้อ” ไม่เรียกตนเองว่าคนยอง เหมือนกับทางลำพูน แต่ในขณะเดียวกัน ถ้าหากมีบุคคลที่อยู่นอกชุมชนที่ไม่ใช่ชาวลื้อด้วยกันมาเรียกว่า คนลื้อหรือพวกลื้อ จะมีความรู้สึกไม่พอใจเป็นอย่างมาก เพราะเหมือนกับเป็นการดูถูกเหยียดหยาม ดังนั้น ชาวไทยลื้อจึงเป็นกลุ่มที่รักพวกพ้องมาก จะเห็นได้ว่าถ้ามีใครมาทำความเดือดร้อนหรือกระทบผลประโยชน์ของสมาชิกในสังคม พวกเขาจะรวมกันต่อต้านทันที ทั้ง ๆ ที่ไม่ใช่เรื่องของตนเองโดยตรง

โดยปกติไทยลื้อเป็นกลุ่มชนที่รักสงบ มีความขยัน มัธยัสถ์ และอดทน สิ่งเหล่านี้จึงเป็น พื้นฐานในการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไปในทิศทางที่ก้าวหน้ากว่า สังคมของคนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่โดยรอบ โดยเฉพาะการพัฒนาจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่การสะสมทุน เพื่อก้าวหน้าไปเป็นธุรกิจระดับหมู่บ้าน และการประกอบอุตสาหกรรมขนาดเล็กในหมู่บ้านที่ใช้วัสดุในท้องถิ่น

ชาวไทยลื้อโดยทั่วไปจะมีรูปร่างสันทนต์ มีผิวพรรณค่อนข้างขาว มีเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ เด่นชัดคือ ภาษาพูด จะมีสำเนียงที่แตกต่างไปจากชาวเหนือโดยทั่วไป มีขนบธรรมเนียมประเพณี ส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับสังคมไทยในภาคเหนือ บริโภคข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก นิยมรับประทานอาหาร พืชผักซึ่งปลูกเอง หรือหาของป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด ไข่มดแดง มาเป็นอาหารประจำวัน อาหารโดยทั่วไป จะไม่ค่อยมีส่วนผสมของไขมันมากนัก ส่วนอาหารประเภทเนื้อและปลา จะบริโภคเป็นอาหารเสริมเป็นบางโอกาส สภาพความเป็นอยู่จะมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย และประหยัดอาหารแต่ละมื้อมักจะทำกับข้าวเพียงอย่างเดียว แต่เมื่อถึงคราวเทศกาลสำคัญ ๆ เช่น บวชนาค สงกรานต์ ขึ้นบ้านใหม่ ก็จะทำอาหารไว้สำหรับครอบครัวและรับแขกอย่างเต็มที่ นิยมการทำบุญในเทศกาลสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัดเถลิงศกสงกรานต์ ซึ่งเรียกว่า วันพญาวัน ตานก๋วยสลากและทานข้าวใหม่ จะมีการไปทำบุญมาเป็นพิเศษ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่องการนับถือผีและความเชื่ออื่น ๆ อีกหลายอย่าง โดยเฉพาะผีหอศาลจะมีผู้นับถือกันมากในตำบลกล้วยแพะเพราะเป็นผีบรรพบุรุษที่สืบต่อกันมาจากเมืองยอง

แม้ว่าในปัจจุบันสังคมของหมู่บ้านไทยลื้อจะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ทำให้การปฏิบัติตามประเพณีและการประกอบพิธีกรรมบางอย่างค่อย ๆ เสื่อมความนิยมลงไป แต่ก็ยังมีประเพณีและการประกอบพิธีกรรมหลายอย่างปฏิบัติกันอยู่ ในท่ามกลางกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของบ้านเมืองและสังคม

ประเพณีเรียกขวัญ

การเรียกขวัญหรือฮ้องขวัญของหมู่บ้านไทลื้อ มีลักษณะคล้ายคลึงกับประเพณีเรียกขวัญของชาวเหนือโดยทั่วไป วัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีเรียกขวัญ เพื่อเรียกขวัญคนที่เพิ่มหายจากการเจ็บป่วยใหม่ ๆ ให้มีขวัญและกำลังใจดีขึ้น เช่นกันว่าคนเจ็บป่วยที่เบื่ออาหารเมื่อทำพิธีเรียกขวัญจะกลับมารับประทานอาหารได้ตามปกติ

ลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธี

เจ้าบ้านหรือญาติของผู้ป่วย จะจัดเตรียมสิ่งของเพื่อประกอบพิธี ได้แก่ หมาก 1 ห้ว พลุ 1 เรียง บุหรี่ 1 มวน เมี่ยง 1 อม กล้วย 1 ลูก ข้าวเหนียว 1 ก้อน ปลาปิ้ง 1 ตัว ไข่ต้ม 1 ฟอง ไก่ต้ม 1 ตัว (โดยปกติจะไม่นิยมฆ่าไก่ถ้าไม่จำเป็น เพราะเชื่อว่าจะทำให้คนป่วยหายช้า) นอกจากนั้นยังมีด้ายสายสิญจน์อีกจำนวน 1 เส้น หรือ 9 เส้นก็ได้ ข้าวสารจำนวน 64 เม็ด หรือ 32 คู่ ใส่ถ้วยใบเล็ก ๆ ไว้ในที่ประกอบพิธี

เมื่อเตรียมสิ่งของเรียบร้อยแล้ว หมอขวัญจะเริ่มประกอบพิธีเรียกขวัญ ถ้อยคำและสำนวนโวหารเป็นแบบพื้นเมืองภาคเหนือ ใช้เวลาประมาณ 50 นาที ในขณะที่หมอขวัญกำลังทำพิธีใกล้จะจบ จะมีการเสี่ยงทาย เพื่อดูว่าขวัญของผู้ป่วยกลับคืนมาแล้วหรือยัง โดยหยิบข้าวสารจากในถ้วยขึ้นมาดู ถ้าหากหยิบได้จำนวนเป็นคู่แสดงว่าขวัญผู้ป่วยกลับมาแล้ว แต่ถ้าหยิบได้จำนวนคี่แสดงว่าขวัญยังไม่มา หมอขวัญก็จะทำพิธีเรียกขวัญต่อไปอีก แล้วเสี่ยงทายใหม่นจนกว่าจะหยิบข้าวสารได้จำนวนคู่ ก็ถือว่าขวัญกลับมาแล้วเป็นเสร็จพิธี หลังจากเสร็จพิธีแล้วก็นำปลาปิ้งไข่ต้ม และไก่ต้มมาให้ผู้ป่วยรับประทาน

การเรียกขวัญอีกอย่างหนึ่งที่ไม่มีพิธีการ คือ เวลาลูกหลานตกใจร้องไห้ หรือหกล้มผู้ใหญ่ก็จะอุ้มแล้วใช้มือลูบหัวและหลัง แล้วกล่าวปลอบใจว่า “ขวัญมา ๆ ขวัญมาอยู่กับเนื้อกับตัวซึ่งนิยมปฏิบัติกันเป็นประจำ”

การเรียกขวัญเป็นประเพณีพื้นบ้านที่มีผลทางด้านจิตใจ เป็นการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจแก่บุคคลที่เสียขวัญให้มีสภาพจิตใจที่ดีขึ้น อีกอย่างหนึ่งเมื่อคนป่วยที่เพิ่งฟื้นจากเริ่มรับประทานอาหารที่ดีมีคุณภาพ ก็จะช่วยให้สุขภาพแข็งแรงจนหายเป็นปกติได้ในที่สุด

ประเพณีการส่งเคราะห์

การส่งเคราะห์เป็นประเพณีพื้นบ้านของชาวไทยที่คล้ายกับของภาคเหนือโดยทั่วไปการส่งเคราะห์เป็นการส่งสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ออกไปจากผู้มีเคราะห์หรือผู้ประสบเคราะห์กรรมต่าง ๆ เพื่อให้อยู่สุขสบายจากโรคภัยไข้เจ็บและอันตรายทั้งปวง รวมทั้งการเสริมแรงใจให้แก่ผู้ประสบเคราะห์กรรมอีกด้วย

การประกอบพิธีกรรมส่งเคราะห์จะกระทำเมื่อมีเหตุ 2 ประการ

ประการแรก ส่งเคราะห์ตามราศี ตามราศี ตามวันเดือนปีเกิด ตามโชคชะตาที่หมอดูหรือผู้รู้ได้ทำนายทักไว้ว่าปีใดคนเกิดวันไหนจะมีเคราะห์ โดยการกำหนดจากการถือฤกษ์ตามวันสงกรานต์ เช่น ปีใดวันสงกรานต์ตรงกับวันอาทิตย์ผู้ที่เกิดวันพุธจะต้องเข้าพิธีส่งเคราะห์ เพื่อจะได้อยู่สุขสบายปราศจากเคราะห์ภัยอันตรายต่าง ๆ ตลอดปี

ประการที่สอง ทำพิธีส่งเคราะห์เมื่อประสบภัยพิบัติต่าง ๆ เช่น ประสบอุบัติเหตุ เจ็บป่วยก็จะทำการส่งเคราะห์เพื่อให้พ้นจากภัยพิบัติทั้งปวง

การเตรียมทำพิธีส่งเคราะห์

เตรียมทำเสตง โดยนำกากกล้วยมาพับเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างยาวราว 1 ศอก ใช้ไม้ไผ่เล็ก ๆ เสียบเป็นแนวขวางปูทับด้วยใบตอง แบ่งออกเป็นห้องหรือช่องจำนวนจำนวน 9 ห้อง แต่ละห้องจะใส่สิ่งของลงไปให้ครบจำนวนเท่า ๆ กันอย่างละ 8 ชิ้น เรียกว่า เครื่องแปด ได้แก่ แกงส้ม แกงหวาน ป้าว (มะพร้าว) ตาล (น้ำตาล) กล้วย อ้อย หมาก พลู บุหรี่ ข้าวจี (ข้าวเหนียวปั้น) ใส่เกลือข้างใน 1 เม็ด ข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน ตรงมุมทั้ง 4 ด้านของเสตงปักด้วยธง 6 สีคือ ดำ แดง ขาว เหลือง เขียว น้ำเงินหรือคราม บางครั้งใช้สีขาวแทนทั้งหมด เพราะมีความเชื่อว่าสีขาวจะทำให้ปราศจากเคราะห์อย่างขาวบริสุทธิ์

ชั้นตั้งหรือชั้นยกครู สำหรับหมอดูประกอบพิธี ประกอบด้วยพิธีประกอบด้วย ดอกไม้ 4 ดอก เทียน 4

ขั้นตอนของการประกอบพิธี

พิธีจะเริ่มโดยหมอดูประกอบพิธีทำพิธียกครู โดยหันหน้าไปทางทิศตะวันออกแล้วกล่าวคำยกครู เสร็จแล้วก็ประกอบพิธีส่งเคราะห์ โดยให้ผู้เข้าพิธีนั่งลงแล้ววางเสตงไว้ตรงข้างหน้า ส่วนขันน้ำมนต์วางไว้ที่หน้าหมอดูประกอบพิธี ซึ่งนั่งอยู่ด้านหลังผู้เข้าพิธี เมื่อพร้อมแล้วก็จะเริ่มกล่าวสรรเสริญพระพุทธรูป พระธรรมคุณ – พระสังฆคุณ และพรพรหม จากนั้นก็ร่ายคาถาสำหรับปิดเคราะห์ ให้ออกจากร่างกายของผู้เข้าพิธี จบแล้วหมอดูพิธีก็จะเก็บเอาเครื่องยกครูใส่ย่ามส่วนตัว ส่วนเสตงนำไปทิ้งไว้นอกบ้านเป็นเสร็จพิธี

การส่งเคราะห์เป็นฮีตของชาวไทยที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา เพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นการบำรุงขวัญ และให้กำลังใจแก่ผู้ที่ประสบเคราะห์กรรมให้หายจากความวิตกกังวล ทำให้มีความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น ในการประกอบอาชีพการงาน และพร้อมที่จะสู้กับอุปสรรคและภัยอันตรายในภายหน้า

ประเพณีการสืบทอด

การสืบทอดเป็นจารีตประเพณีของหมู่บ้านไทลื้อและชาวเหนือ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นสิริมงคล และขับไล่สิ่งชั่วร้ายที่เป็นเสนียดจัญไรให้ออกไปจากบุคคลหรือสถานที่ พิธีสืบทอดเป็นประเพณีที่ได้รับอิทธิพลจากธรรมเนียมของพราหมณ์ ซึ่งได้นำมาผสมผสานกับพิธีกรรมของพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืน สืบทอดในหมู่บ้านไทลื้อมี 2 ประเภทคือ สืบทอดคน และสืบทอดหมู่บ้าน

พิธีสืบทอดคน

จะจัดทำในโอกาสต่าง ๆ กัน เช่น ขึ้นปีใหม่ ภายหลังจากการเจ็บป่วย หรือทำในโอกาสที่หมอดูทำนายทักว่าดวงชะตาไม่ดี บางครั้งก็ทำเพื่อสะเดาะเคราะห์ ภายหลังจากประสบเคราะห์กรรม เมื่อสืบทอดแล้วเชื่อว่าจะช่วยเสริมสร้างดวงชะตาให้ดีขึ้น อีกทั้งเป็นการบำรุงขวัญและกำลังใจของผู้ที่ประสบจากเคราะห์กรรมหรือผู้เจ็บป่วย ให้กลับคืนสู่สภาพปกติ

สถานที่ประกอบพิธีใช้บริเวณบ้านของผู้เข้าพิธีสืบทอด โดยใช้ห้องโถง ห้องรับแขกลานบ้าน หรือบริเวณบนบันได บ้าน สำหรับสิ่งของเครื่องใช้ในพิธีมีไม้งามขนาดเล็กนำมามัดรวมกันมีจำนวนมากกว่าอายุผู้เข้าพิธีสืบทอด 1 อัน ไม่คำศรีษะขนาดความยาวเท่ากับความสูงของผู้เข้าพิธี จำนวน 3 ท่อน นอกนี้มีกระบอกข้าว กระบอกทราย กระบอกน้ำ สะพานลวดเงิน สะพานลวดทอง เบี้ยแถว (ใช้เปลือกหอยแทน) หมากแฉว มะพร้าวอ่อน กล้วย อ้อย หมอน เสื้อ ดอกไม้ ธูปเทียนและเทียนชัยเล่มยาว 1 เล่ม การจัดสถานที่ใช้ไม้ตั้งเป็นการกระโจมสามเหลี่ยม ตรงกลางเป็นที่ว่างสำหรับวางเสตงและสิ่งของเครื่องใช้ในพิธี จัดที่ว่างใกล้ ๆ กระโจมให้เป็นที่นั่งสำหรับผู้เข้ารับการสืบทอด แล้ววนด้ายสายสิญจน์ 3 รอบ โยงกับเสากระโจมทั้งสามขา แล้วนำไปพันรอบพระพุทธรูปและพระที่สวดทำพิธี

โดยปกติการสืบทอดคนในภาคเหนือโดยทั่วไปใช้พระสงฆ์ประกอบพิธี 9 รูป แต่ที่หมู่บ้านไทลื้อใช้พระเพียง 1 รูป สำหรับท่องคาถาและบทสวดจบแล้วใช้ด้ายสายสิญจน์ผูกข้อผู้ป่วยเป็นเสร็จพิธี

ส่วนการสืบทอดคนพร้อมกับขึ้นบ้านใหม่ ใช้พระ 5 รูปขึ้นไป เพื่อสวดพระปริตร สวดขยันโต ให้ศีลให้พร ฟังเทศน์สังคหะ และเทศน์สืบทอด แทนที่เข้าไปนั่งในสายสิญจน์คือผู้นำครอบครัวหรือผู้ที่อาวุโสสูงสุดในครอบครัว เพื่อเป็นสิริมงคลแก่บ้านและครอบครัว

พิธีสืบทอดบ้าน

การสืบทอดบ้านมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเป็นสิริมงคลให้แก่หมู่บ้าน โดยจะประกอบพิธีกรรมที่หอเสื่อบ้านหรือศาลากลางบ้านอันเป็นศูนย์รวมในการประกอบพิธีของหมู่บ้าน

ก่อนถึงวันประกอบพิธี ชาวบ้านจะช่วยกันประดับตกแต่งหอเสื่อผ้าบ้าน หรือศาลากลางบ้านให้สวยงาม ทำความสะอาดบริเวณรอบ ๆ แล้วขัดราข้าวตอก ปักฉัตรและธงทิ้ว ใช้ต้นกล้วย ต้นอ้อยประดับโดยรอบ วงด้ายสายสิญจน์รอบบริเวณพิธี ทำแท่นบูชาท้าวทั้งสี่และเทพารักษ์ในบริเวณนั้นมีสิ่งของที่นำมาประกอบในพิธี ได้แก่ ข้าว พริกแห้ง เกลือ ขนم ข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน หมากพลู บุหรี่ เมี่ยง ซึ่งได้มาจากการบริจาคของชาวบ้าน

ในวันประกอบพิธีจะมีการทำบุญตักบาตรในตอนเช้า ในบริเวณพิธี หลังจากนั้นพระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา และสวดพระปริตร เทศนาธรรมใบลานเจ็ดคัมภีร์ และเทศนาธรรมสี่ชะตา เพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้ายและเสนียดจัญไร หรือสิ่งอัปมงคลทั้งหลายให้ออกจากหมู่บ้าน เมื่อจบพิธีแล้ว ก็จะประพรมน้ำมนต์แก่ผู้มาร่วมพิธีทุกคน

กำหนดวันประกอบพิธีสี่ชะตาของหมู่บ้านไทลื้อจะทำหลังสงกรานต์ของทุกปี ประเพณีสี่ชะตาบ้าน เป็นการรวมน้ำใจของชาวบ้านให้มีความสามัคคี โดยการมีกิจกรรมทำบุญร่วมกันเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่คนในหมู่บ้าน และสืบทอดมรดกเกี่ยวกับประเพณีให้แก่ลูกหลาน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า การประกอบพิธีในระยะหลัง ๆ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมักจะเป็นผู้สูงอายุ ส่วนคนหนุ่มหลังมักจะไม่ให้ความสนใจมากนัก

ประเพณีปู่จาเตียน

ปู่จาเตียนหรือบูชาเตียน เป็นประเพณีการสะเดาะเคราะห์อีกแบบหนึ่ง เพื่อบูชาหลักเคราะห์ภัยต่าง ๆ ที่มีมาถึงตนเองและครอบครัว รวมทั้งญาติพี่น้อง นิยมประกอบพิธีในวันเข้าพรรษา ออกพรรษา และเทศกาลสงกรานต์ แต่ในวันอื่น ๆ ก็สามารถทำได้ตลอดทั้งปี บางคนทำพิธีเพื่อโชคลาภ บางคนก็ทำเพื่อแผ่เมตตาตามหานิยาม

เตียนที่บูชาใช้เตียน หรือเตียนซี่ผึ้งธรรมดา ผู้ประกอบพิธีได้แก่ พระสงฆ์สามเณร ปู่อาจารย์ หรือผู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้ว เขียนคาถาเป็นอักขระพื้นเมืองล้านนาลงบนเตียนไซ วิธีเขียนทำได้ 3 แบบ คือ บูชาเพื่อหลักเคราะห์ บูชาเพื่อรับโชค และบูชาสืบชะตา

ประเพณีบูชาเตียนในปัจจุบันยังปฏิบัติกันอยู่ในหมู่บ้านไทลื้อ เพื่อเป็นการเสริมสร้างกำลังใจให้แก่ตนเอง และครอบครัว การประกอบพิธีบูชาเตียนสามารถทำแทนกันได้ เช่น กรณีที่สมาชิกในครอบครัวอยู่ห่างไกลพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ อาจประกอบพิธีก็ได้ เป็นการส่งจิตถึงกันเพื่อสร้างความอบอุ่นให้กับครอบครัว

ประเพณีการบูชาข้าวหลักเคราะห์

การบูชาข้าวหลักเคราะห์ หรือบูชาข้าวหลักเคราะห์ เป็นการประกอบพิธีศาสนาเพื่อยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นสรณะ มีวัตถุประสงค์เพื่อสะเดาะเคราะห์ไว้ล่วงหน้าให้แก่ตนเอง และสมาชิกในครอบครัว นิยมประกอบพิธีกันในเทศกาลสงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา โดยยึดถือเป็นประเพณีที่ปฏิบัติติดต่อกันมานานแล้ว เป็นการเสริมสร้างความเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัว โดยเชื่อว่าจะปราศจากเคราะห์ และภัยอันตรายทั้งปวง

สิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีมีกระทงซึ่งเรียกว่าควักบรรจุใบขนุน ใบดอกบัว ใบคำ กล้วย อ้อย มะพร้าว น้ำตาล เทียนไข หมาก พลุ บุหรี่ เมี่ยง ช่อ (ธงสามเหลี่ยมเล็ก ๆ ทำด้วยกระดาษ) ข้าวเหนียวหนึ่งปิ่นเป็นก้อนให้ครบจำนวนของสมาชิกในครอบครัว ผ้าตืด (ใช้ด้าย 5 เส้นรวมกันไว้สำหรับจุดไฟขณะทำพิธี) สีลายยาว (ใช้ด้าย 5 เส้น แต่ยาวกว่าผ้าตืด) และเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัวทุกคน

การจัดเตรียมสิ่งของ จะดำเนินการล่วงหน้า 1 วัน เรียกว่า วันดา จะจัดเตรียมทำควักสำหรับใส่สิ่งของและจัดหาสิ่งของที่จะใช้ประกอบในพิธีให้พร้อม และทำควักอีกอันหนึ่งใส่ข้าว 1 ก้อน กล้วย 1 ใบ เรียกว่าใส่ข้าวปิ่นกล้วยหน่วย สำหรับบูชาพระแม่ธรณี โดยนำไปวางไว้ที่ประตูรั้วหน้าบ้าน ส่วนเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัวบรรจุใส่กระบุงเตรียมไว้

ขั้นตอนการประกอบพิธีที่วัด

การประกอบพิธีกระทำในตอนเช้า เมื่อชาวบ้านมาพร้อมกันที่ศาลาวัด พระสงฆ์จะสวดมนต์รับศีลแล้วก็จะเริ่มกล่าวคำบูชาข้าวหลักเคราะห์ ในขณะเดียวกันชาวบ้านก็จะทำพิธีจุดไฟเผาตืดคือด้ายสีขาวที่เตรียมมาและจุดเทียน มีชาวบ้านบางส่วนนำผ้าตืดและเทียนไขจุดข้างวิหาร และเสื้อผ้า กลับด้านล่างเป็นด้านบน แล้วสลับเป็นการไล่เคราะห์ใส่ในควักเครื่องเช่นบูชา จากนั้นก็จะนำควักไปถวายพระพุทธรูปในวิหารแล้วนำกลับลงมาที่ศาลา เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็จะนำควักข้าวหลักเคราะห์ไปทิ้งไว้ข้างนอกวัด

พิธีบูชาข้าวหลักเคราะห์ในปัจจุบันยังคงพบเห็นอยู่ในวัดไทลื้อทุกแห่งที่ตำบลกล้วยแพะและน้ำโจ้เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ประกอบพิธีเกือบทั้งหมดเป็นผู้หญิงที่เป็นแม่บ้าน หรือผู้หญิงที่สูงอายุซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรักและความห่วงใยของแม่บ้านที่มีต่อสมาชิกในครอบครัวทุกคน

ประเพณีปักเฮิน

ปักเฮิน คือประเพณีปลูกบ้านของชาวไทลื้อ เป็นประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจทำให้เกิดความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันมรดกบรรดาเพื่อนบ้านและญาติมิตร ซึ่งต่างก็มีความสำนึกว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือกัน ในเช้าวันประกอบพิธีปักเฮิน เพื่อนบ้านและญาติมิตรซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย จะหยุดงานภารกิจประจำวันของตนไปช่วยทำพิธียกเสาขวัญหรือเสามงคลและเสาอื่น ๆ รวมทั้งติดโครงสร้างหลักที่สำคัญของบ้านจนเสร็จเรียบร้อย หลังจากนั้นเจ้าบ้านก็จะดำเนินการก่อสร้างต่อไป

ก่อนที่จะทำการปลูกบ้าน อันดับแรกเจ้าของบ้านก็จะไปดูฤกษ์ยามจากอาจารย์ประจำหมู่บ้าน เพื่อความเป็นสิริมงคล เช่น

เดือนออก (ข้างต้น) 1 คำ	ขณะเข้าศึกศัตรู
ออก 2 คำ	จะได้ทุกขโศกใหม่
ออก 3 คำ	ได้ลาภ
ออก 4 คำ	ปดี
ออก 5 คำ	ไฟจักไหม้
ออก 6 คำ	เจ้าเฮือนจักตาย
ออก 7 คำ	ปดี
ออก 8 คำ	ทุกขโศกใหม่
ออก 9 คำ	ดี
ออก 10 คำ	อยู่ดีกินดี
ออก 11 คำ	ดินนัก
ออก 12 คำ	ดินนัก

การปักเฮินหรือปลูกบ้านของชาวไทลื้อ นิยมทำในเดือนคู่คือเดือน 4 เดือน 6 และเดือน 8 เหนือ ยกเว้น 10 เหนือ 19 เพราะเป็นเดือนเข้าพรรษาชาวบ้านไม่นิยมประกอบพิธีมงคลส่วนเดือนคี่นั้นถือว่าไม่ดี

การจุตหลุมและนำมูลดินไปวาง ก็จะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบให้ถูกต้องตามหลักโหราศาสตร์ เช่น เดือน 4 เอาปลายเสาวางไว้ทิศใต้ เอามูลดินวางไว้ทิศตะวันออก เดือน 6 และเดือน 8 ให้วางเสาไว้ทางทิศเหนือ เอามูลดินไว้ทางทิศใต้ เป็นต้น ก่อนจุตหลุมอาจารย์ผู้ประกอบพิธีจะทำพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็จะทำการจุตหลุมและทำพิธียกเสาขวัญ ซึ่งเสาหลักของบ้าน สิ่งของในพิธีมีกล้วย 1 เครือ มะพร้าว 1 ทะลาย ต้นกุ่ม หน่อกล้วย หน่ออ้อย หมาก พลู บุหรี่ ด้าย ซึ่งทำด้วยฝ้ายดิบจำนวน 108 เส้น ผู้ติดไว้กับเสาขวัญ การปลูกบ้านของไทลื้อเสาขวัญจะต้องอยู่ทางด้านตะวันออกเสมอ และเป็นต้นที่ 2 ส่วนเสานางจะอยู่ทางทิศตะวันตก เพื่อให้คู่กับเสาขวัญ

เมื่อเสร็จการปักเฮินแล้ว เจ้าของบ้าน ก็จะเลี้ยงอาหารเป็นการตอบแทนน้ำใจไมตรี โดยไม่ต้องจ่ายเงินหรือให้สิ่งของตอบแทนแต่อย่างใด ประเพณีปักเฮินยังคงมีปฏิบัติกันอยู่ในหมู่บ้านไทลื้อ

ประเพณีขึ้นเฮนใหม่

ขึ้นเฮนใหม่ คือ ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ของหมู่บ้านไทลื้อ เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา จากบรรพบุรุษ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้อยู่อาศัย นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความสามัคคีในหมู่บ้านติมิตร และผู้ที่เคารพนับถือ

ลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธี

การประกอบพิธีแบ่งออกเป็น 2 วัน คือวันตากับวันทำบุญ

วันตาก เป็นวันจัดเตรียมสิ่งของ จะจัดวันทำบุญ 1 วัน เป็นวันที่ญาติมิตรและผู้ใกล้เคียงมา ช่วยกันจัดเตรียมสิ่งของ จัดสถานที่ไว้ประกอบพิธีและรับแขก บางบ้านที่เจ้าภาพที่ฐานะดีก็อาจให้มี คณะช่างฆ้องมาขอ เพื่อให้เกิดความสนุกสนานรื่นเริงตั้งแต่เย็นวันตากจนถึงเช้าวันทำบุญหน้าที่ของผู้ช่วย เตรียมงานฝ่ายหญิงก็จะเตรียมหาอุปกรณ์การประกอบอาหาร ซึ่งยืมมาจากวัดหรือเพื่อนบ้านในหมู่บ้าน ส่วนฝ่ายชายเป็นฝ่ายจัดเตรียมอาหาร เช่น ล้มวัว ควาย หมู ไก่ มากน้อยขึ้นอยู่กับจำนวนผู้มาร่วม ในพิธี สำหรับผู้เฒ่าผู้แก่ก็จัดเตรียมเครื่องไทยทาน และสิ่งของที่ใช้ในพิธีสืบชะตา

วันทำบุญ ตอนเช้ามีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารเช้า เลี้ยงอาหารแขกผู้มาร่วมงาน หลังจากนั้นฟังเทศน์ และทำพิธีสืบชะตาแก่เจ้าของบ้านเสร็จแล้วพระให้พรเป็นเสร็จพิธี

ประเพณีการเกิด

ประเพณีนี้การเกิดแบบดั้งเดิมของชาวไทลื้อนั้น เมื่อเด็กคลอดออกมา เมื่อตัดสายสะดือ อาบน้ำให้เด็กแล้ว หมอตำแยผู้ทำคลอดจะส่งให้ “แม่ฮับ” หรือแม่รับ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นยายของเด็ก หรืออาจเป็นผู้ทำคลอด เอาผ้าขาวพันรอบตัวเด็กแล้วใส่กระดังนำไปวางไว้ที่หัวบันได กระทืบเท้า แล้วพูดว่า “ผีปอบเกิดแม่กำย กันว่าเป็นลูกสุกก็มาเอาไปเหวันนี้ กันเป็นลูกกุนก่าบฮื้อเอาไป” (ถ้าเป็นลูกผีก็ให้เอาไปเสียในวันนี้ ถ้าเป็นลูกคนก็อย่าได้เอาไป) ทำเช่นนี้ 3 ครั้ง แล้วจึงนำเด็กมานอนไว้ข้างแม่

เมื่อคลอดลูกแล้วชาวไทลื้อสมัยก่อนต้อง “อยู่เดิน” คืออยู่ไฟจนครบเดือน ในระหว่างที่อยู่ไฟ มีข้อห้ามหลายประการ กล่าวคือ 7 วันแรกหลังคลอดกินได้แต่ข้าวจี หรือ “ข้าวแองไฟ” เป็นข้าวเหนียวปั้นจนเกรียมรับประทานกับเกลือคั่วและน้ำพริกดำ ส่วนน้ำดื่ม น้ำต้มใส่หัวโพลที่เรียกว่า “ปูเลย” นิยมให้ดื่มน้ำมาก ๆ เพราะเชื่อว่าจะทำให้มีน้ำนมให้ลูกมาก เมื่อครบ 7 วัน ก็เริ่มรับประทานผักที่มีสีขาวเท่านั้น เช่น ผักกาดขาว เป็นต้น

ภายหลังคลอดจะต้อง “อยู่เดิน” หรืออยู่ไฟ ฟืนที่นำมาใช้ขณะอยู่ไฟจะใช้แต่ “ไม้แะ” (ไม้เต็ง) เท่านั้น เพราะเผาไฟแล้วไม่มีกลิ่นและควันมาก ซึ่งสามีจะต้องเตรียมหาไว้ตั้งแต่ภรรยาท้องแก่ ใกล้คลอด ในขณะที่อยู่ไฟจะใส่เสื้อผ้าหนา ๆ มีผ้ารัดเอวและผูกผมเพื่อให้เหงื่อออก หญิงอยู่ไฟจะต้อง “เข้าพินกรรม” คือพินกรรม คือคิบบ่านไฟใส่ “เบื่อง” ซึ่งเป็นอ่างดินเผา ใช้เก้าอ้อยหรือไม้ไผ่สานเป็นทรงกลมมีช่องตรงกลางเพื่อให้หญิงอยู่ไฟนั่งครอบ เป็นการนั่งย่างไฟเชื่อว่าจะทำให้มดลูกเข้าอู่เร็วขึ้น

ในขณะที่อยู่ไฟ ห้ามอาบน้ำร่วมกับผู้อื่น ต้องนำฟางมากันเป่าห้องน้ำแยกจากผู้อื่นที่บริเวณลานบ้าน เมื่อครบ 15 วันจึงจะอาบน้ำได้ ใช้น้ำต้มใส่ใบกล้วย ใบเปกล้า และใบหนาด หลังจากนั้นจะอาบน้ำทุก ๆ 7 วันครบเดือน ระยะเวลาของการอยู่ไฟขึ้นอยู่กับลูกเกิดใหม่ ถ้าเป็นลูกสาวจะอยู่เกินเดือนไป 1 วัน คือ 31 วัน เพราะเชื่อว่าเป็นการเผือก เผือกด้าย เด็กโตขึ้นจะได้เป็นคนขยันขันแข็ง ปรักงานบ้านงานเรือน แต่ถ้าเป็นลูกชายจะหยุด 1 วัน คือวันอยู่ 29 วัน เพื่อ “หยุด” คมดาบ เมื่อโตขึ้นจำเป็นต้องออกสู้รบ อันตรายจากศาสตราวุธต่าง ๆ จะได้ไม่มาแผ้วพาน

เมื่อครบกำหนด “ออกเดิน” (ออกเดิน) จะมีพิธีออกเดือนโดยให้อาจารย์ผู้ประกอบพิธีมาทำพิธี “ส่งผีชี้ฮ้ายตายอยาก” โดยนำข้าวเหนียวจิ้มอาหารต่าง ๆ ใส่ในเบื่องนำไปวางไว้ที่นอกบ้านแล้วพูดว่า “เฮ้าผีชี้ฮ้ายตายอยากเอาไปกินเห กำนี้ไปนั่งถ้ากิน นอนถ้ากิน” (ให้ผีร้ายเอาไปกินเสียให้นั่งกินนอนกิน) การทำพิธีนี้เชื่อว่าจะทำให้หญิงแม่ลูกอ่อนไม่มีนิสัย “จี้กะ” (ตะกละ) คือเห็นอะไรก็ทำให้อาการอยากกินนำไปทั้งหมด

สำหรับเด็กแรกเกิดในสมัยก่อนใช้ผิวไม้ไผ่ตัดสายสะดือ เมื่อรอกออกพ่อของเด็กจะนำไปฝังไว้กลางทุ่งนาหรือใต้บันได การหิ้วรอกไปฝังเชื่อว่าถ้าหิ้วด้วยมือข้างไหนเด็กจะถนัดข้างนั้น เช่น หิ้วด้วยมือซ้ายเด็กจะเป็นคนถนัดซ้าย ถ้าหิ้วทั้ง 2 มือ เด็กจะถนัดทั้ง 2 ข้าง

การตั้งชื่อเด็ก	จะไปหาผู้รู้ในหมู่บ้านเป็นผู้ตั้งให้โดยยึดหลักโหรา ดูวันเดือนปีเกิด เช่น					
เกิดวันอาทิตย์	ชื่อ	พุ	เฮิน	อุ่นใจ		
เกิดวันจันทร์	ชื่อ	ก่อง	แก้ว	ขัน	ปา	คำ
เกิดวันอังคาร	ชื่อ	อุม	ใจ	จอม	จุ่มป่า	จันต๊ีบ
เกิดวันพุธ	ชื่อ	ดงดี	ดงแก้ว			
เกิดวันพฤหัสบดี	ชื่อ	บุญตัน	เป้ง	ป้อ	หมู	ผั้น
เกิดวันศุกร์	ชื่อ	สุก	ชิง			
เกิดวันเสาร์	ชื่อ	ตัน	ต๊ีบ	ใจ	เฮิน	

ในประเพณีการเกิดของชาวไทลื้อในสมัยก่อน ผู้เป็นแม่จะต้องปฏิบัติตามจารีตอย่างเคร่งครัด เชื่อกันว่าถ้าไม่ปฏิบัติตามจะทำให้เจ็บป่วยไม่สบาย เรียกว่า “ผิตเดิน” ซึ่งอาจทำให้ถึงตายได้ แต่ในปัจจุบันส่วนใหญ่ไปคลอดที่โรงพยาบาล การปฏิบัติตัวจึงไม่พิถีพิถันเหมือนแต่ก่อน ทำให้ประเพณีการเกิดแต่ดั้งเดิมเสื่อมความนิยมลงไป

ประเพณีอยู่ข่วง

อยู่ข่วงเป็นประเพณีแ่วสาวเพื่อแสวงหาเนื้อคู่ของหนุ่มไทลื้อ ในสมัยก่อนชายหนุ่มไทลื้อทุกคนที่จะแต่งงานต้องผ่านการอยู่ข่วงปิ่นด้ายกับหญิงคนรักมาก่อน ซึ่งจะไม่มีการคลุมถุงชนหนุ่มสาวมีโอกาและมีความเป็นอิสระเสรีในการเลือกคู่ครอง แต่ทั้งนี้ต้องอยู่ในกรอบของประเพณีที่ติงาม หากฝ่าฝืนจะถือเป็นการผิดผี หรือผิดฮี้ตอย่างร้ายแรง

ข่วง หมายถึง ลานบ้าน มีร้านนั่งสำหรับพักผ่อนหรือทำงานในเวลากลางคืน โดยยกพื้นสูงประมาณครึ่งเมตร มีความกว้างยาวพอสำหรับบรรจุคนนั่งได้ 4-5 คน มีสิ่งประกอบสำคัญ คือเตาไฟหรือตะเกียง น้ำตั้น (ตนโท) ชันน้ำ และอุปกรณ์สำหรับใช้ปั่นฝ้าย พอตกตอนเย็นสาว ๆ แถบบ้านใกล้เคียงที่นัดกันอยู่ข่วง ก็จะเตรียมหาฟืนมาไว้ เพื่อใช้ก่อกองไฟไม่ให้เกิดความอบอุ่นและแสงสว่างในหน้าหนาว ส่วนหน้าร้อนจะใช้ตะเกียงแทน

พอถึงยามดึกบรรดาหนุ่มไทลื้อก็จะไปแ่วสาวอยู่ข่วง ก่อนถึงบ้านก็จะเริ่มจ๊อกเกี้ยวสาวมาแต่ไกล เช่น “ถ้าบ้านป่ไกล ป่าไม้บ่กั้น จะเตียวมาหาวันละร้อยปิ๊ก” (ถ้าไม่ไกล ป่าไม้ไม่กั้น จะเตียวมาหาวันละร้อยครั้ง) เมื่อฝ่ายสาวได้ยินก็เตรียมตัวไว้คอยรับ โดยการทำงานปั่นฝ้ายไปพลาง ๆ สำหรับการเกี้ยวพาราสีระหว่างหนุ่มสาวสมัยก่อนต่างจะพูดคุยกันด้วยคำคม และสำนวนโวหาร เป็น “คำว” ที่มีความไพเราะและและมีความหมาย ครั้นเมื่อเวลาดึกมากแล้วหนุ่มก็จะขอลาสาวกลับบ้าน ในระหว่างที่เดินทางกลับ ในระหว่างที่เดินทางกลับจะจ้อยเป็นการอำลาอีกครั้งหนึ่ง

อยู่ข่วงเป็นจารีตประเพณีที่ติงามของสังคมไทลื้อ ที่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้มีโอกาสให้หนุ่มสาวได้มีโอกาสพบปะกันหลังจากการทำงานประกอบภารกิจประจำแล้ว ถ้าชายหญิงใดไม่เคยอยู่ข่วงเลยถือว่าเป็นสิ่งผิดปกติ อย่างไรก็ตามเสรีภาพในการเลือกคู่ครองดังกล่าว จะต้องอยู่ในสายตาของพ่อแม่ฝ่ายหญิงที่คอยดูแลไม่ให้เกินเลยจนนอกกรอบประเพณีไป แต่ในสังคมปัจจุบันประเพณีการอยู่ข่วงที่มีเหลืออยู่น้อย เพราะความเจริญของบ้านเมืองและอิทธิพลจากภายนอกเข้ามาแทน ทำให้เกิดปัญหาความสับสนแก่พ่อแม่ผู้ปกครองที่เป็นคนรุ่นเก่า ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคใหม่

ประเพณีแต่งงาน

ประเพณีแต่งงานของชาวไทลื้อที่ตำบลกล้วยแพะ มีความแตกต่างไปจากประเพณีแต่งงานของภาคเหนือ เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาทอดกันมาเป็นเวลานาน ซึ่งในปัจจุบันก็ยังคงมีปฏิบัติกันอยู่บ้าง กล่าวคือภายหลังจากอยู่ช่วงบั้นปลายแล้วหนุ่มสาวคู่ใดที่มีความชอบพอกันจนเกิดเป็นความรัก ก็จะมีฐานะเป็นคู่รักกัน เรียกว่า “ตัวป้อตัวแม่กัน” (ตัวพ่อตัวแม่) จากนั้นฝ่ายหนุ่มก็จะกลายเป็นแขกประจำที่จะแ้วบนบ้าน แต่จะไม่ไปทุกวันเพราะถือว่าเป็นการเสียมารยาท อาจเว้น 2 - 3 วัน ไปครั้งหนึ่ง ส่วนฝ่ายหญิงจะบั้นฝาคอย เมื่อถึงวันนัดหมาย เมื่อทั้งคู่ตกลงที่จะใช้ชีวิตร่วมกันฉันสามีภรรยา ฝ่ายชายก็จะดับตะเกียง เป็นสัญญาณว่าได้ผูกเนื้อต้องตัวกันแล้ว และลงจากบ้านไป แต่ในปัจจุบันใช้วิธีปิดไฟฟ้าแทน ถือว่าเป็นการผิดผีซึ่งฝ่ายชายจะต้องเสียผี

พอถึงตอนเย็นของวันรุ่งขึ้น ฝ่ายหญิงจะส่งตัวแทนไปบอกผีที่บ้านฝ่ายชาย เรียกว่า “ใจกำ” (ใช้คำ) โดยตัวแทนจะกล่าวกับพ่อแม่และญาติของฝ่ายชาย “เออจ้จววยสุฮ้ายฮั่วไปเข้าสวนเป็นฮื้อไปแปงฮื้อเหียนฮื้อ” (ว่วควายของท่านพังรั้วบ้านเขา ขอให้ไปทำรั้วให้เรียบร้อยด้วย) ถ้าฝ่ายชายเต็มใจก็จะส่งรูป 12 คู่ ไปไหว้ผี แต่ถ้าไม่ตกลงก็จะส่งผู้แทนไปเจรจาเพื่อขอใช้เงินค่าทำขวัญ ซึ่งอาจมีการพูดจากระทบกระทั่งกันอย่างรุนแรงถึงกับตัดญาติขาดมิตรกัน²⁴ แต่ถ้าฝ่ายชายไปไหว้ผีแสดงว่ามีความพอใจก็จะรอให้ฝ่ายหญิงมาขอให้ไปอยู่บ้านต่อไป

นับตั้งแต่มีการผูกเนื้อต้องตัวหญิง โดยการดับไฟเป็นสัญญาณแล้ว ตามจารีตประเพณีของสังคมไทลื้อถือว่าทั้งคู่เป็นสามีภรรยากันโดยชอบ แต่จะยังไม่ไปอยู่กินด้วยกันฉันสามีภรรยาแยกกันอยู่ตามปกติจนกว่าฝ่ายหญิงจะมาขอให้ไปอยู่ ในระหว่างนั้นชายต้องทำงานหนักเพื่อเก็บออมเงินทองและทรัพย์สินไว้ ส่วนหญิงก็เตรียมตัวเป็นแม่บ้าน พอถึงเทศกาลสงกรานต์ ในวันพญาวัน (วันเถลิงศก) หญิงก็จะไปด่าหัวพ่อแม่ฝ่ายชาย พร้อมกับส่งของเรียกว่า ส่งครัว ซึ่งมีอาหารประเภทอาหารแห้ง เช่น ปลาเกลือขนาดใหญ่ วุ้นเส้น ขนม หมาก เมี่ยง บุหรี่พื้นเมือง นำบรรจุใส่ย่ามขนาดใหญ่ซึ่งทอใช้เอง ไทลื้อเรียกว่าลูงป้อ ไปส่งบ้านพ่อแม่ฝ่ายชายพร้อมกับมีเพื่อนสาวไปส่งอีก 1 คน เมื่อนำไปมอบให้แล้วก็ตักน้ำ ปิดกวาดลูกบ้านให้ด้วย ส่วนทางพ่อแม่ฝ่ายชายก็จัดเตรียมสิ่งของไว้ให้ เช่น ผ้าห่ม ผ้าปูที่นอน ปลอกหมอน พร้อมกับให้เงินขวัญลูงอีกจำนวนหนึ่งจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฐานะของพ่อแม่ฝ่ายชาย

การเลือกคู่นิยมปฏิบัติกันในเดือนสี่ เดือนหก หรือเดือนแปดเหนือ ครั้นถึงเดือนแปดราวเดือนพฤษภาคม ซึ่งเป็นระยะเริ่มต้นของฤดูการทำไร่ทำนา ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงก็จะไปขอฝ่ายชายให้อยู่บ้าน เพื่ออยู่กินกันฉันสามีภรรยาโดยสมบูรณ์ เป็นที่น่าสังเกตว่าธรรมเนียมของไทลื้อถือว่าสามคืนแรกที่ไปอยู่นั้นห้ามแตะต้องตัวภรรยา และพอถึงเช้าตรู่สามีจะต้องรีบกลับไปอยู่บ้านของตนปฏิบัติเช่นนี้เป็นเวลา 3 วัน ทั้งนี้เพราะว่าทั้งคู่ยังไม่คุ้นเคยกับการอยู่ใกล้ชิดแบบสามีภรรยามาก่อนจึงต้องอาศัยการปรับตัวระยะหนึ่ง หลังจากนั้นก็จะอยู่กินฉันสามีภรรยาตลอดไป ส่วนภรรยาก็จะหาเสื้อผ้าใหม่มาให้สวมใส่แทนชุดเดิม มีธรรมเนียมอีกอย่างหนึ่งในสังคมไทลื้อ กล่าวคือก่อนที่ชายใหม่จะมาอยู่บ้าน ทางพ่อแม่ฝ่ายหญิงจะหาไม้ทำฟืนมาเตรียมไว้ ดังนั้นทุกเช้าชายใหม่จะต้องตื่นแต่เช้าเพื่อผ่าฟืนเก็บไว้ใช้ตลอดปี หลังจากนั้นจะช่วยพ่อแม่ของภรรยาทำงานทุกอย่างไปจนครบ 3 ปี และจากนั้นอีก 3 ปี ก็จะไปอาศัยอยู่กับพ่อแม่ของสามี ในระหว่างนั้นจะหาไม้เก็บรวบรวมไว้ปลูกบ้าน เมื่อครบ 6 ปี จึงสามารถแยกครอบครัวไปสร้างบ้านของตนเองอยู่ในบริเวณบ้านของพ่อแม่ส่วนจะเป็นฝ่ายสามีหรือภรรยาก็แล้วแต่ตกลงกัน สำหรับลูกสาวคนเล็กจะอยู่รวมกับพ่อแม่เพื่อเป็นผู้สืบทอดมรดกต่อไป

การแต่งงานของไทยแต่เดิม เป็นสิ่งที่เรียบง่ายแต่เคร่งครัดในจารีตประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมาแล้ว แต่ในปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป จึงมีการผสมผสานกันระหว่างจารีตประเพณีดั้งเดิมกับประเพณีของภาคเหนือและประเพณีไทย เช่น การทำพิธีผูกข้อมือ พิธีหลั่งน้ำสังข์ โดยการเชิญแขกมาร่วมจำนวนมาก

ประเพณีปีใหม่

ประเพณีปีใหม่ของไทยคือสงกรานต์ของไทย มีการประกอบพิธีทั้งหมดรวม 6 วัน ตั้งแต่ วันที่ 13-18 เมษายนของทุกปี วันแรกคือวันที่ 13 เมษายน เรียกว่าวัน "จั้งขาล่อง" หรือ "สังขาล่อง" ในตอนเช้าตรู่ชาวบ้านจะยิงปืน จุดพลุ จุดประทัด เสียงดังสนั่นไปทั้งหมู่บ้าน เพื่อขับไล่ตัวจั้งขาลซึ่งเป็นตัวอัปมงคล จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า ก่อนวันจั้งขาล่อง 1 วัน ผู้ใหญ่จะชวนเด็ก ๆ ลูกหลานทำความสะอาดบ้าน และกวาดขยะมูลฝอยในบริเวณบ้านกองไว้ โดยหลอกเด็กว่าตอนเช้าตรู่ของวันรุ่งขึ้นจะมีปู่จั้งขาลนำแข่งขนาดใหญ่มาชนไปทิ้ง พอเช้าวันที่ 13 เมษายน ผู้ใหญ่จะตื่นแต่เช้าแล้วเผาขยะทิ้ง โดยเชื่อกันว่าเป็นการเผาขับไล่อัปมงคลต่าง ๆ ด้วย เมื่อเด็ก ๆ ตื่นมาก็เชื่อว่าปู่จั้งขาลชนขยะไปทั้งจริง ๆ

วันที่ 14 เมษายน เรียกว่าวันเนา (วันเนา) เป็นวันสุกดิบ ชาวบ้านถือว่าเป็นวันอัปมงคล ผู้ใหญ่จะวางตัวสงบเสงี่ยมไม่ด่าหรือเขียนตีลูกหลาน และห้ามลูกหลานไม่ให้ด่าหรือทะเลาะเบาะแว้งกัน โดยบอกว่าจะทำให้ปากเน่า ในวันนี้อาบน้ำจะเตรียมทำขนม และอาหารไว้ทำบุญในวันรุ่งขึ้น เช่น แกงฮังเล แกงอ่อม ต้มจืดวุ้นเส้น ห่อหนึ่ง (ห่อหมก) ขนมจ็อก (ขนมเทียน) ข้าวต้มมัด ในขณะที่เดียวกันก็จะเตรียมสิ่งของ เช่น เสื้อผ้า น้ำอบ น้ำหอม น้ำขมิ้นส้มป่อยไว้สำหรับดำหัวพ่อแม่ญาติผู้ใหญ่ และบุคคลที่เคารพนับถือในวันรุ่งขึ้น ส่วนในตอนเย็นขอวันที่ 14 เมษายน จะพาลูกหลานไปขนทรายเข้าวัด ถือเป็นเจตีย์ทราย เชื่อกันว่าในรอบปีที่ผ่านมา ศาสนิกชนมาทำบุญที่วัดได้เหยียบย่ำเอาดินจากวัดติดออกไปด้วย ถือว่าเป็นบาป ดังนั้นจึงขนทรายเข้าวัดเป็นการทดแทน

วันที่ 15 เมษายน เรียกว่าวัน "พญาวัน" (วันเถลิงศก) ตอนเช้าผู้ใหญ่ก็จะพาลูกหลานไปทำบุญ "ตานขันข้าว" กันที่วัด เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ตอนสายเริ่มพิธีดำหัว เริ่มจากผู้อาวุโสสูงสุดในครอบครัวก่อน ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย และพ่อแม่ จากนั้นก็จะไปดำหัวญาติผู้ใหญ่และบุคคลที่เคารพนับถือในละแวกใกล้เคียง ส่วนบุคคลที่อยู่ห่างไกลอาจเดินทางไปในวันอื่นหลังจากวันพญาวันไปแล้ว ส่วนตอนบ่ายผู้เฒ่าผู้แก่จะไปฟังเทศน์อาณิสสงส์ปีใหม่ที่วัด สำหรับคนหนุ่มสาวก็จะนัดกันไปจุดนัดพบที่บริเวณกลางหมู่บ้าน เพื่อแข่งขันกีฬาพื้นเมือง เช่น เล่นหมากบ๋า (สะบ้า) เล่นก๊อบแก๊บ โกงแก๊ง ในขณะเดียวกันก็จะเล่นน้ำสงกรานต์กันอย่างสนุกสนาน

วันที่ 16 เมษายน เรียกว่าวัน "วันปากปี" (วันปากปี) เป็นวันเริ่มต้นปีใหม่ของไทย ตอนเช้าชาวบ้านจะนำเอาสวดพร้อมทั้งเครื่องบูชาพระรัตนตรัย และเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัวไปประกอบพิธีบูชาข้าวหลักเคราะห์กันที่วัด เพื่อให้เป็นสิริมงคลปราศจากเคราะห์ภัยตลอดทั้งปี ตอนสายก็จะเตรียมน้ำขมิ้นส้มป่อยไปสรงน้ำพระร่วมกัน เรียกว่าลงอุโบสถ สำหรับไทยลื้อที่ตำบลกล้วยแพะจะประกอบพิธีลงอุโบสถที่วัดพระเจ้านั่งแท่น (บ้านกล้วยม่วง) ในตอนบ่ายชาวบ้าน แต่ละหมู่บ้านในตำบลกล้วยแพะจะเดินทางไปดำหัวระหว่างหมู่บ้าน โดยไปประกอบพิธีที่วัด ซึ่งเป็นการสร้างเสริมความรัก ความสามัคคี ของประชาชนในหมู่บ้านไทยลื้อด้วยกัน

วันที่ 17 เมษายน เรียกว่าวัน "วันปากเดือน" ตอนสายชาวบ้านพร้อมใจกันไปสรงน้ำพระพุทธรูปในวิหาร สรงน้ำเจ้าอาวาสที่วัดของตน จากนั้นก็จะช่วยกันล้างกุฏิ วิหาร ศาลาการเปรียญ และทำความสะอาดวัด เรียกว่า "วันล้างวัด"

วันที่ 17 เมษายน เรียกว่าวัน "วันปากเดือน" ตอนสายชาวบ้านพร้อมใจกันไปสรงน้ำพระพุทธรูปในวิหาร สรงน้ำเจ้าอาวาสที่วัดของตน จากนั้นก็จะช่วยกันล้างกุฏิ วิหาร ศาลาการเปรียญ และทำความสะอาดวัด เรียกว่า "วันล้างวัด"

วันที่ 18 เมษายน เรียกว่าวัน "วันปากวัน" เป็นวันสุดท้ายของเทศกาลปีใหม่ชาวไทลื้อ ชาวบ้านบางส่วนยังสนุกสนานอยู่ แต่ส่วนใหญ่จะเตรียมตัวสำหรับการประกอบอาชีพตามปกติ

เป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วงเทศกาลปีใหม่ของชาวไทลื้อตั้งแต่วันที่ 13 -18 เมษายน ชาวบ้านจะหยุดประกอบภารกิจหน้าที่การงานประกอบอาชีพตามปกติ เพื่อทำบุญ ดำหัว และสนุกสนานกับญาติ เพื่อนฝูง โดยที่ในยามปกติชาวไทลื้อจะมีรายได้ แต่ในเทศกาลสำคัญเช่นนี้จะใช้จ่ายจำนวนมาก เพราะถือว่าปีหนึ่งมีเพียงครั้งเดียว

ประเพณีเก็บขวัญข้าว

เก็บขวัญข้าว เป็นประเพณีของชาวนาที่ประกอบพิธีภายหลังจากฤดูเก็บเกี่ยว เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้งวดและครอบครัว เพราะมีความเชื่อว่า เมื่อได้ทำพิธีเก็บขวัญข้าวแล้ว วัน "กินบ่มีตักจักบ่มีลง" หมายถึง กินไม่สิ้นเปลือง

พอถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวชาวนาก็จะหาฤกษ์หายามจากอาจารย์ประจำหมู่บ้าน เพื่อหาวันที่เหมาะสมกับการเก็บเกี่ยว ตามตำราแบ่งวันออกเป็น 2 ประเภทคือ วันจุม กับวันฟู ยึดตามจันทรคติข้างขึ้นข้างแรมเป็นหลัก วันจุมเป็นวันที่ไม่ดี เชื่อกันว่า หากทำสิ่งใดมีแต่จะล้มจม ส่วนวันฟูเป็นวันที่ ประกอบการงานสิ่งใดจะเจริญรุ่งเรืองและก้าวหน้า เมื่อได้ฤกษ์ดีแล้วชาวนาจะลงมือเกี่ยวข้าว เมื่อนำข้าวไปเก็บที่ยุ้งฉางเรียบร้อยแล้ว ก็จะทำพิธีเก็บขวัญข้าว ถ้าหากมีนาอยู่หลายแห่งจะประกอบพิธี ณ พุ่มที่เสร็จภายหลัง

สิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีมี กระบุง สวิง บายศรีปากชาม 1 ชุด ดอกไม้ 1 คู่ ธูปเทียน 2 คู่ ไช้ตัม 1 ฟอง ตาเหล็ก (เฉลียว) 1 อัน เพื่อนำไปประกอบพิธีที่ลานนวดข้าว ผู้ประกอบพิธีส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้หญิง

การประกอบพิธีเริ่มต้นด้วยการจับมือซ้ายจับมัดข้าวใส่กระบุง มือขวาจับพัดเรียกว่า “กำ” พัดโบกเข้าไปในกระบุง 3 ครั้ง พร้อมกับกล่าวเชิญขวัญข้าวว่า “มาเนอขวัญข้าว มาอยู่ในเล่าในเยจ้างจักย่าหั่ว วัวจักย่าเก้า หื้อมาอยู่เล่าอยู่เย” (มาเถิดขวัญข้าว มาอยู่ในยุ้งในฉาง ข้างจะเหยียบหั่ว วัวจะเหยียบเกล้า ให้มาอยู่ในยุ้งในฉาง) ในขณะที่ทำการเก็บเกี่ยวขวัญข้าว ก็จะเรียกขวัญเดินไปเดินมา ทำพิธีวนไปเรื่อยๆ รอบลานนวดข้าวใช้สวิงตักข้าวเจ้า และรวงข้าวที่ยังตกหล่นอยู่ในกระบุง เสร็จแล้วนำกระบุงไปยังยุ้งข้าว เลือกมุมใดมุมหนึ่งของยุ้งฉางโดยให้สูงพอสมควร นำกระบุงขวัญข้าววางลงพร้อมกับพูดว่า “กินอย่าไปตัก จักอย่าไปลง หื้อมันเหมือน บ่าหินก้อนหนา บ่าผาก้อนใหญ่” (กินอย่าให้สิ้นเปลือง ให้มันคงเหมือนกับหินผา) แล้วเอาสวิงลงไว้ใกล้ ๆ เป็นเสร็จพิธี

ประเพณีแห่พระอุปคุต

ที่ตำบลกล้วยแพะ เวลาจะมีงาน “ตานหลวง” ได้แก่การฉลองวิหาร ศาลา กุฏิ กำแพงวัด ฯลฯ ก็จะมีการแห่อันเชิญพระอุปคุตให้มาช่วยห้ามมาร เพื่อช่วยรักษางานไม่ให้มารทั้งหลายหรือสิ่งชั่วช้าทั้งหลายมารบกวนในงาน ลักษณะอุปคุตเป็นหินแกะสลัก หรือบางวัดเป็นหินลูกกลม ๆ ไม่ได้แกะสลัก

ตามตำนานอุปคุตผู้ให้สัมภาษณ์ก็ได้ยินเล่าสืบ ๆ ต่อกันมาเหมือนกัน เล่าว่าในสมัยพุทธกาลมีพระภิกษุรูปหนึ่งที่ยังไม่สำเร็จอรหันต์ แต่ใกล้จะหมดกิเลสอาสวทั้งปวงแล้ว ขณะจำวัดอยู่สุจิตเกิดไหลโดยไม่รู้ตัว พระภิกษุรูปนั้นก็นำผ้าสบงไปซักที่แม่น้ำ ปลาชีวว่ายน้ำมาบริเวณนั้นพอดี จึงได้กินน้ำสุจิต พระภิกษุรูปนั้น ปลาชีวเกิดตั้งทอง แต่เป็นทองที่ไม่ใช่ปลา กลับกลายเป็นหิน บรรดาปลาทั้งหลายในแม่น้ำจึงได้ตั้งชื่อว่า “อุปคุต” ตั้งแต่นั้นมาอุปคุตก็เป็นใหญ่ในแม่น้ำ โดยที่ไม่มีสิ่งใดมารบกวนได้

การแห่อุปคุตจะเริ่มขึ้นก่อนงานฉลอง 1 วัน โดยที่คณะกรรมการนำลูกหินหรืออุปคุตไปทิ้งไว้ในแม่น้ำ แล้วทำเครื่องหมายไว้เป็นที่เรียบร้อย ขบวนแห่เชิญอุปคุตซึ่งประกอบด้วย ฆ้อง กลอง ชาวบ้านจำนวนหนึ่งและพระอีก 4 รูป แห่นำสำหรับใส่อุปคุตเป็นลักษณะครึ่งวงกลม ผ่ากลางยาวประมาณ 2 ฟุต มีคานไม้ไผ่ 2 เล่ม และมีคน 2 คนสำหรับหาม เมื่อไปถึงยังที่หมายแล้ว ก็จะมีคนอาสาประมาณ 4 – 5 คน เพื่อลงค้นหา ลักษณะการหาค้นด้วยการจับปลา อาจจะมีลูกเล่นเข้าประกอบด้วยทำให้เกิดความสนุกสนาน เมื่อพบแล้วก็จับพร้อมกันแล้วให้ร้องอย่างสนุกสนาน แล้วนำผุดขึ้นมาบนฝั่ง พระจะให้ศีลและสวดชัยมงคลคาถา เสร็จแล้วก็นำอุปคุตขึ้นแท่น แห่นำไปยังบริเวณงานนำไปตั้งไว้สถานที่เหมาะสม เพื่อเป็นประธานรักษาความสงบเรียบร้อยของงาน เมื่อเสร็จงานขบวนแห่ก็จะแห่กลับไปเหมือนเดิม เป็นเสร็จพิธี

จะเห็นว่าการแห่อุปคุตทำเพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการจัดงาน เชื่อว่าเมื่อเชิญอุปคุตมาเป็นประธานรักษาความสงบแล้ว จะไม่มีสิ่งชั่วร้ายหรือมารมารบกวนตลอดงาน

ประเพณีสู่ขวัญควาย

สู่ขวัญควาย เป็นประเพณีที่เตือนสติและจิตใจให้คนเรียมความกตัญญูทเวที่ ระลึกถึงบุญคุณของสัตว์ที่ได้ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เรา โดยเฉพาะควายที่ได้ให้แรงงานไถนา เพื่อพลิกแผ่นดินให้คนได้ปลูกข้าว ในขณะที่เเอดลาดนั้นบางครั้งได้ ดุ ดำ เขียน ตี ดังนั้นเมื่อสิ้นฤดูกาลเเอดลาดจึงมีการประกอบพิธีสู่ขวัญควาย

สิ่งที่ใช้ประกอบในพิธีมี ไก่ต้มตัวเมีย 2 ตัว ข้าวกล้า 1 มัด ด้ายสายสิญจน์นำมาทบกัน 7 เส้น สวดดอกไม้ (กรวย) 1 คู่ แอควาย 1 อัน

ลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธี

เมื่อจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีเรียบร้อยแล้ว เจ้าของจะนำควายไปอาบน้ำทำความสะอาด แล้วนำมาเข้าสู่พิธี ใช้ด้ายสายสิญจน์ผูกสวดดอกไม้ติดเขาทั้งสองข้างส่วนไก่ต้มบรรจุใส่เเอดวางไว้ใกล้ ๆ ควาย เริ่มต้นพิธีโดยหมอบทำขวัญกล่าวพรรณนาถึงบุญคุณของควายและการใช้งานเเอดลาดพลิกแผ่นดินให้ได้เพาะปลูก จากนั้นก็ขอโหสิกรรมที่ได้ล่วงเกิน ดุ ดำ เขียน ตี ในระหว่างฤดูกาลทำนา

อชชะในวันนี้ก็กลายเป็นวันดี ย่าสั่งสีกบย่าสั่งใส่คตดินมาปั่นไว้แบ่งควายดำก่อน ส่วนไถนาฝนตกลงมาจะจุ่มแผ่นดินจุ่มแผ่นดินตุ้ม ฝนตกทำใหญ่ไม่ใส่น้ำนาตอน เอาปอนเอาบอมาผูกจากคอเจ้า แล้วมาขอสุมา ขวัญทางได้กวัดได้แกว่ง สุมาขวัญแข่ง สุมาขวัญขา สุมาขวัญตา สุมาขวัญหน้า ได้จักหน้าหื้อข้าๆได้กิน น้ำปามาเอง ถ้าสัตว์ตัวใดบ่ดีเป็นเอาไปพันแทงกินเลือดมาก สัตว์ตัวนี้ดีจักได้ลากได้ข้าวเเล้าเต็มถุ ฯลฯ

เมื่อกล่าวจบแล้ว ก็จะเอาเอาขึ้นใส่คอควาย แล้วทำพิธีปลดเอาโดยกล่าวว่า “ปลดจากเอาแยกจากเเอด ฝนตกจะไปฝนเป็นกล้า ฟ้าฮ้องจะไปฝนใส่นา ปล่อยกินหญ้าอ่อนน้ำใส” เสร็จแล้วเอาหางกล้าและหญ้าอ่อนที่เตรียมไว้ให้ควายกินเป็นเสร็จพิธี

ประเพณีแหกนา

แหกนา คือการแรกนาของชาวบ้าน แบ่งออกเป็น 2 ระยะคือ แหกนาตอนหวานกล้ำ และ แหกนาวันปลุกนา (ดำนา) ประเพณีแหกนาชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการประกอบพิธีเพื่อกราบไหว้แม่ธรณี รวมทั้งเจ้าที่เจ้าทางเพื่อขออนุญาตพริกแผ่นดินทำกิน

การแหกนาหวานกล้ำ ก่อนประกอบพิธี จะต้องไปขอคำปรึกษาจากอาจารย์ประจำหมู่บ้าน เพื่อดูฤกษ์วันให้เป็นมงคลเสียก่อน ตำราระบุว่าบุคคลใดก็ตามจะไถนาให้ดูการกลับตัวของนาศ เวลาไถให้เริ่มจากทิศหัวนาศไปยังทิศหางนาศ ไม่ย้อนจากหางนาศไปสู่หัวนาศ เพราะมีความเชื่อว่าเป็นการย้อนวนเกล็ดนาศ ทำให้เปลืองเสื้อผ้าและอุปกรณ์การไถ

การแหกนาตอนปลุก การประกอบพิธีใช้ข้าวเหนียว 1 ก้อน กล้วย 1 ผล เรียกว่า “ข้าวปั้นกล้วยหน่วย” เพื่อไหว้บอกกล่าวพระแม่ธรณี โดยกล่าวว่า

เออบัดเดี๋ยวนี้ ข้าจักได้แหกนาวันนี้ จะได้ปลุกข้าววันนี้ขอฮื้อคุณพระแม่ธรณี เจ้าที่มาปกป้องรักษาทำนองอาณาจักรสนม กลมทวิแม่นางนาฏน้อย แม่ธรณีอันเป็นผู้หล้าหลับแล้วลืมนั่น ดั้นแล้วหรือยัง สาดตังโลกวิฑูร ข้าพเจ้าจักแหกนาก็ขอพึ่งเงาแข่งเงาชา กับแม่ธรณีเป็นเจ้าขอกุ้งก้ามกักฮักฮักสัตว์ตัวร้ายอย่าได้มากระทำร้าย

เมื่อเริ่มปักดำข้าวกล้าต้นแรกให้พูดว่า พุทธิ์ สรณํ คจฉามิ ต้นที่สองพูดว่า ธรรมํ สรณํ คจฉามิ ต้นที่สามพูดว่า สังฆํ สรณํ คจฉามิ แล้วปักดำไปเรื่อย ๆ โดยกล่าวไตรสรณคมไปจนจบ เรียกว่า “สรณคมเก้าบัง” เป็นเสร็จพิธี

ประเพณีตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่

ตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่ เป็นพิธีที่ชาวไทยลื้อปฏิบัติสืบกันมานานแล้ว กล่าวคือ เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวมาไว้ในยุ้งฉางแล้ว ก่อนจะนำข้าวไปตำหรือนำไปสี ต้องหาฤกษ์ยามวันดี โดยดูจากตำราซึ่งจารึกลงบนแผ่นไม้ขนาดกว้างราว 4 นิ้ว ยาวราว 1 ศอก เรียกว่า “ปึกกะตั้น” ซึ่งจะมีประจำที่ยังข้าว

การตานข้าวใหม่จะเริ่มในตอนเช้า โดยนึ่งข้าวใหม่พร้อมทั้งทำอาหารไปทำบุญที่วัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลของการกินข้าวใหม่ไปยังบุพการีผู้ล่วงลับไปแล้ว และเป็นการนำข้าวใหม่ไปถวายพระด้วย ภายหลังกลับจากการทำบุญที่วัด ก็จะนำข้าวใหม่และอาหารไปให้บุพการีที่ยังมีชีวิตอยู่รับประทานไปก่อน ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย และพ่อแม่ เมื่อรับประทานเสร็จแล้ว ก็จะให้พรแก่ลูกหลานเช่นกล่าวว่า “กินอิ่มไปหื้อตก จักอ้มไปหื้อลง หื้อกินมันกินเย็น กินยาว” หมายถึงกินอย่าให้สิ้นเปลืองให้กินไปได้นาน ๆ

จะเห็นได้ว่าประเพณีตานข้าวใหม่ เป็นการแสดงกตัญญูตเวที ตอบแทนแก่ผู้ที่มีพระคุณ ได้แก่บุพการี ทั้งผู้ที่ได้ล่วงลับไปแล้วและผู้ที่มีชีวิตอยู่ เพราะท่านเหล่านี้ได้บุกเบิกสร้างไร่วิให้ลูกหลานได้ทำมาหากิน ดังนั้นเมื่อได้ผลผลิตจึงตอบแทนบุญคุณด้วยการตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่

ประเพณีการตาย

ประเพณีการตายที่ตำบลกล้วยแพะสมัยก่อน จะมีลักษณะแตกต่างไปจากประเพณีไทย โดยทั่วไป ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับการประเพณีการทำศพในสิบสองปันนา กล่าวคือ เมื่อมีคนตายจะนำศพห่อด้วยไม้ไผ่ แล้วใช้ผ้าขาวปิดทับข้างนอก ด้านบนสานไม้ไผ่ปิดทับ เรียกว่า “หล้อง” โดยทั่วไปจะเก็บศพไว้เพียงคืนเดียวแล้วนำไปฝัง ขณะที่นำศพไปยังป่าช้า เขย (สัปเหร่อ) จะใช้ไม้ไผ่ยาว 3 เมตร 2 ลำ ผูกติดกับหล้องทั้ง 2 ข้าง แล้วใช้เขยจำนวน 4 คนหามไปฝัง เสร็จแล้วใช้แผ่นไม้ปิดทับและตัดหนามไม้ไผ่มาคลุมอีกทีหนึ่งเพื่อป้องกันสัตว์มาคุ้ยเขี่ย

ส่วนคนตายท้องถิ่นเรียกว่าตายพราย เป็นสิ่งที่น่ากลัวมากสำหรับชาวบ้าน ถ้าหากมีคนตายท้องถิ่นจะรีบนำไปฝังทันที โดยไม่ให้ข้ามวันหรือข้ามคืน ถ้าตายตรงไหนจะต้องเจาะพื้นบ้านเป็นช่องตรงนั้น เพื่อนำศพออกจากบ้านโดยไม่ให้ผ่านประตูห้องหรือบันไดบ้าน การทำศพต้องเริ่มดำเนินการอย่างรีบเร่ง จะห่อด้วยเสื่อเพียงอย่างเดียว แล้วรีบนำไปฝังโดยเร็วที่สุด บริเวณที่ฝังต้องแยกออกไปต่างหาก ชาวบ้านเรียกว่า ป่าช้าผิดิบ ส่วนสามีของผู้ต้องรับเข้าวัดแล้วบวชเป็นเวลา 3 วัน หรือ 7 วัน เป็นอย่างน้อย ทั้งนี้เชื่อว่าเป็นการป้องกันการติดตามรังควาญ

ประเพณีการทำศพของหมู่บ้านไทยลื้อในสมัยก่อน ส่วนใหญ่จะใช้การฝัง ส่วนการเผาศพจะมีบ้างเฉพาะศพพระหรือผู้สูงอายุเท่านั้น ส่วนในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปมาก จะใช้การเผาทั้งหมดแต่มีข้อห้ามคือถ้าเป็นศพตายท้องถิ่นต้องแยกเผาต่างหาก ไม่เผาในบริเวณเชิงตะกอนที่ใช้เผาศพโดยทั่วไป

ความเชื่อของชาวไทยลื้อในตำบลกล้วยแพะ

จากการสัมภาษณ์ชาวไทยลื้อในตำบลกล้วยแพะหลาย ๆ คน ทำให้มองเห็นโลกทัศน์ในเรื่องของความเชื่อ โดยมองเป็นภาพรวมของชาวไทยลื้อส่วนใหญ่ก็มีความคล้ายคลึงกับสังคมล้านนาโดยทั่วไป เพราะมีการคมนาคมติดต่อกับสังคมของ “คนเมือง” มาเป็นเวลานาน มีความเชื่อตามเรื่องราวของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีวัด มีพระ หรือบุคคลที่เคยบวชเรียนมาแล้วที่มีความรู้และความเข้าใจในหลักธรรมของศาสนา ตลอดจนอักษรไทยล้านนาที่ใช้จารึกในคัมภีร์ใบลาน อันเป็น “คำธรรม” หรือ “ธรรมคำว” ที่ใช้เทศนาสั่งสอนประชาชนมาเป็นเวลานาน โดยมีนักปราชญ์ล้านนาได้เรียบเรียง แต่ตามเรื่องนิทานชาดกบ้าง นิทานพื้นบ้านบ้าง หรือขยายความจากพระไตรปิฎกบ้างแล้ว จะแทรกสำนวนโวหาร คติธรรม คำสอนไปในขณะเดียวกัน ชาวบ้านเมื่อไปวัดในวันสำคัญ ๆ ทางศาสนา พระก็จะนำคัมภีร์ใบลานที่จารึกความรู้ไว้มาเทศนาแล้วแต่โอกาส ชาวไทยลื้อเหล่านี้ก็จะได้นำมาเป็นแนวปฏิบัติ เป็นความเชื่อของตน ส่วนองค์ประกอบของพิธีกรรมต่าง ๆ ก็อาศัยผู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้ว ที่เรียกว่าเป็น “หนาน” ที่ทำหน้าที่เป็น “อาจารย์วัด” หรือมรรคทายกวัดเป็นตัวกลางในการสืบทอดพิธีกรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ชาวไทยลื้อก็อาศัยประสบการณ์ความรู้สึกและสิ่งที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษเป็นแนวประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจ อยู่ร่วมกันอย่างมีความมั่นใจและเป็นที่ยอมรับของสังคมโดยทั่วไป

ในเรื่องราวความเชื่อของชาวไทยลื้อตำบลกล้วยแพะ ถ้าจะกล่าวโดยรวม ๆ แบ่งเป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

1. ความเชื่อที่มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษร คือความเชื่อตามบทบัญญัติของพระธรรม

คัมภีร์ต่าง ๆ ทั้งที่มาจากวัดโดยมากจะเป็นคัมภีร์ใบลาน คำสอนต่าง ๆ เช่น เทวดาสอนโลก ธรรมาสอนโลก ธรรมเล่มหลวง ธรรมอันสงสับว ธรรมขึ้นบ้านใหม่ ธรรมปีใหม่ ฯลฯ ซึ่งจะเป็นบทบัญญัติให้เห็นถึงบาปบุญคุณโทษต่าง ๆ นับว่ามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวไทยลื้อตำบลกล้วยแพะอยู่ไม่น้อยทีเดียว ส่วนที่มีอยู่ตามบ้านของผู้รู้ในหมู่บ้าน ก็จะเป็นสมุดไทยหรือที่เรียกกันตามภาษาพื้นบ้านว่า “ปี่หนังสือ” ก็จะเป็นแหล่งความรู้ในเรื่องของพิธีกรรม ตำราทางโหราศาสตร์ ตำรายาพื้นบ้าน ตลอดจนลายแทงต่าง ๆ โดยมากเป็นเรื่องทางโลกเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในสังคม ผู้รู้เหล่านี้จะเป็นผู้ที่มีบทบาทมากในการนำชาวบ้านให้มีความเชื่อที่มีผลต่อการดำรงชีวิตไม่น้อยทีเดียว

2. ความเชื่อที่เป็นมุขปาฐะ คือความเชื่อโดยการจดจำโดยการเล่า หรือปฏิบัติต่อ ๆ กันมา โดยไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ ส่วนมากจะเป็นวิถีชีวิตประจำวันตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายของชาวบ้าน หรือสิ่งที่ป็นจารีตประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ได้สั่งสม ปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนจนเป็นกรอบของสังคมที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชาวไทยลื้อ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

แต่ถ้าหากจำแนกประเภทของความเชื่อตามลักษณะใหญ่ ๆ 2 ลักษณะ ให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น อาจแบ่งลักษณะความเชื่อของชาวไทยลื้อเป็นประเภทย่อย ๆ ได้อีกดังนี้คือ

1. ความเชื่อเรื่องบุคคล ชาวไทยลื้อก็มีคล้ายกับคนเมือง คือเชื่อว่าคนตายแล้วจะต้องมาเกิดใหม่ โดยเกิดกับ ญาติ พี่น้อง คนใกล้ชิด เมื่อมีคนเกิดต้องไปถามกับคนทรงหรือที่นั่งผีในหมู่บ้าน หรือไปห้วงข้าว ก็จะรู้ว่าใครมาเกิด แล้วผู้ที่เป็นลูกหรือญาติใกล้ชิดเคียงจะต้องผูกข้อมือมารับขวัญ อาจจะผูกด้วยด้าย แก้วแหวน เงินทอง สิ่งของต่าง ๆ ก็แล้วแต่คนทรงเป็นผู้กำหนดนอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลในเรื่องอื่น ๆ อีกเช่น

การตั้งชื่อ แต่ก่อนมานิยมไปขอให้พระหรืออาจารย์วัดเป็นผู้ตั้งให้ เพื่อเป็นสิริมงคลอายุมันขวัญขึ้น

บุคคลผู้ใดมีหุยาบเชื่อว่าจะมีอายุยืนนาน

บุคคลผู้ใดที่พูดมี 2 เสียง ท่านว่าเป็นบุคคลที่ไม่ควรคบ

บุคคลผู้ใดที่มีอวัยวะเกิน เช่น นิ้วเกิน มีหูตึง เชื่อว่าจะไม่อดอยาก

2. ความเชื่อในเรื่องสิ่งแวดลอม มีความเชื่ออยู่มากทีเดียว เพราะสิ่งแวดลอมเหล่านี้จะอยู่

ใกล้ตัว เชื่อว่าถ้าละเว้นไม่ปฏิบัติตามอาจจะทำให้เกิดผลร้ายแก่ตนเองและครอบครัวได้เช่น

ความเชื่อเรื่องการเลี้ยงสัตว์ ถ้าจะเลี้ยงสัตว์ต้องดูฤกษ์ยามให้ดี ถ้าไม่ดูแล้วเลี้ยงไปอาจจะล้ม
จม สัตว์เลี้ยงจะเป็นอันตราย ดังความเชื่อตามตำราพรหมชาติของชาวไทยลื้อว่า

ขึ้น 1 ค่ำ	บ่หื้อแฮกนา	แรม 1 ค่ำ	ผีกินคน
ขึ้น 2 ค่ำ	ผีกินไก่	แรม 2 ค่ำ	ผีกินวัว
ขึ้น 3 ค่ำ	ผีกินเป็ด	แรม 3 ค่ำ	ผีกินควาย
ขึ้น 4 ค่ำ	ผีกินหมา	แรม 4 ค่ำ	ผีกินม้า
ขึ้น 5 ค่ำ	ผีกินหมู	แรม 5 ค่ำ	ผีกินช้าง
ขึ้น 6 ค่ำ	ผีกินคน	แรม 6 ค่ำ	ผีกินผี
ขึ้น 7 ค่ำ	ผีกินวัว	แรม 7 ค่ำ	ผีกินไก่
ขึ้น 8 ค่ำ	ผีกินควาย	แรม 8 ค่ำ	ผีกินเป็ด
ขึ้น 9 ค่ำ	ผีกินผี	แรม 9 ค่ำ	ผีกินหมา
ขึ้น 10 ค่ำ	ผีกินช้าง	แรม 10 ค่ำ	ผีกินหมู
ขึ้น 11 ค่ำ	ผีกินผี	แรม 11 ค่ำ	ผีกินคน
ขึ้น 12 ค่ำ	ผีกินไก่	แรม 12 ค่ำ	ผีกินผี
ขึ้น 13 ค่ำ	ผีกินเป็ด	แรม 13 ค่ำ	ผีกินผี

ขึ้น 14 ค่ำ ผีกินหมา
ขึ้น 15 ค่ำ ผีกินหมู

แรม 14 ค่ำ ผีกินม้า
แรม 15 ค่ำ ผีกินช้าง

ผีกินสิ่งใดอย่าได้ซื้อหรือนำสิ่งนั้นมาเลี้ยง จะหมดเสียงสืบทายแล
ไม่ให้ใช้ไม้ฆานกลาง (ตรงกลางโปง) มาทำเสาเรือน
ไม่ให้ใช้ไม้ฆามหางปลาทำเสาเรือน
ไม่ให้ตัดไม้ใกล้จอมปลวกมาทำเสาเรือน
ไม่ให้ตัดไม้ใกล้หนองน้ำมาทำเสาเรือน
อย่าให้ต้นไม้ใหญ่อยู่ใกล้เรือน
อย่าให้ต้นไม้ ใบไม้ ปิดหลังคาบ้าน
ห้ามกระทำการดังกล่าว จะทำให้ชืด (เป็นกาลกิณี)
ถ้าเกิดจันทรคราส สุริยคราส ให้เคาะต้นไม้ เคาะยุงข้าว จุดประทัด หรือยิงปืน
ห้ามเหยียบเตาไฟ
ห้ามลูกหลานนอนเหนือ พ่อ แม่ จะทำให้สั่งสอนยาก
ลูกผู้ชายหน้าเหมือนพ่อจะไม่ได้พึ่ง
ลูกผู้หญิงหน้าตาคล้ายแม่ก็จะได้พึ่ง และจะอยู่ไกลจากพ่อแม่
ปลูกบ้านห้ามเอาบันไดไว้ทางทิศตะวันออก ไม่ดี ทำมาหากินไม่ขึ้น
ห้ามแกงหอยให้แขกรับประทาน เชื่อว่าจะทำให้ลืมนกัน
ห้ามนอนกินข้าว
ห้ามเอาน้ำล้างครกใส่หม้อแกง จะทำให้ไปไหนไม่รอด เพราะคิดถึงแต่บ้าน
เมื่อจอมปลวกอยู่ใต้ถุนบ้าน จะทำให้ทำมาค้าขึ้น
ห้ามกินขอย ปิดขอย เอาเป็นของตนเอง จะทำให้ตาบอด ตาฟาง
รื้อรื้อปลูกบ้านทับก็ไม่ได้ จะทำให้ลูกหลานที่เกิดมาปากแห้งได้

2. ความเชื่อในเรื่องศักดิ์สิทธิ์

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนับถือที่สำคัญ ได้แก่ เรื่องแม่ธรณเจ้าที่ เวลาจะทำงานสิ่งใดไปค้าไปขาย ไปประกอบอาชีพในถิ่นอื่น นอกบ้านอย่าลืมนบอกแม่ธรณีเพื่อทราบเพื่อให้คุ้มครอง ให้ปราศจากสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง คือ เวลาจะรับประทานอาหารให้เอาข้าวปลาอาหารอย่างละเล็กละน้อย วางบนพื้นดินแล้วเคาะ 3 ครั้ง พร้อมกับกล่าวคำไหว้ว่า “ท้าวอาอาจนานาภูมิ สนม กลมทวิ แม่ นางนาถน้อยแม่ธรณี อันเป็นผู้ลาหลับแล้ว ลืมตื่น ตื่นแล้ว เมืองสาครตั้ง โลกะวิฑูร ขอเป็งเงาแข่งชาแม่ธรณี ขอหื้อปกปักษ์รักษา อย่าได้มีเคราะห์กรรมใดมาปะมาปวน คนหลวกอย่ามาใกล้ คนใบ้อย่ามากลาย ขอหื้อได้อยู่สุขสบายหายเคราะห์หายนามแต่เนื่อ” เชื่อว่าถ้าไม่ลืมนแม่ธรณีแล้วทำอะไรเรื่องร้ายก็จะกลายเป็นดี

การขึ้นท้าวทั้งสี่ อันเป็นผู้ปกปักษ์รักษาแผ่นดินแผ่นฟ้า แม้ว่าจะทำงานมงคลใด ๆ อย่าได้ลืมนักแล

4. ความเชื่อเรื่องเพศ ความเชื่อที่เกี่ยวกับเพศ มีดังนี้

ผู้หญิงใด หรือชายใดมีปานติดตรงอวัยวะเพศเชื่อว่าแพ้ผ้า แพ้เมีย (หมายถึงชนะ) หรือกินผ้า กินเมีย อยู่ด้วยกันไม่ค่อยจะยืนยาว มักจะตายจากกันไป มักจะเป็นผู้ที่มักมากในกามคุณ

ผู้หญิงในระยะมีประจำเดือน ห้ามเก็บผักจะทำให้ผักตาย ห้ามปลุกต้นหอมจะทำให้ประจำเดือนไม่หยุด

ชายหญิง เมื่อได้เสียกันแล้วจะต้องบอกให้พ่อแม่รู้ ถ้าไม่บอกผิดผี จะทำให้อยู่ไม่เป่าสุข เพราะพ่อแม่จะต้องบอกให้ผีเรือนทราบด้วย

ห้ามมีเพศสัมพันธ์ในวันพระและตอนกลางวัน

5. ความเชื่อเรื่องสุขภาพและสวัสดิภาพ ส่วนมากจะเป็นข้อห้ามต่าง ๆ ดังนี้

ผู้หญิงที่คลอดลูกใหม่ อยู่ในระยะอยู่ไฟ ห้ามรับประทานของแสลงต่าง ๆ เช่น แดงร้าน น้ำปู

ผู้หญิงตอนที่มีการห้ามรับประทานผักเพกา ฝรั่ง ข้างเหนียวในไข่ขาว อาหารที่ยังไม่ได้ดัก จะทำให้คลอดลูกยาก

ห้ามคนตั้งท้องหรือสามี "ป่องเตาฮาง" คือ ขุดดินบริเวณเตาไฟ หากไม่เชื่อลูกเกิดมาจะปากแหว่ง

ห้ามคนตั้งท้องทุบตีงู ลูกเกิดมาจากแลบลิ้นตลอดเวลา

ห้ามคนตั้งท้องเอาปูใส่กระเปาะเสื้อ ลูกเกิดมา "จะปูดน้ำลายเปะ ๆ อย่างปู"

ห้ามคนตั้งท้อง "กินข้าวขำปึก กินของขำครก กินแกงขำหม้อ ลูกเกิดมาผญาบึก" เป็นการสอนไม่ให้กินของคาวผก คาค่อ คาคม้อ คาครก ให้ตักออกมาใส่ถ้วยให้เรียบริ้ว ไม่เช่นนั้นลูกเกิดมาจะสมองทึบ

ห้ามคนตั้งท้องกิน "เตา" สาหร่ายน้ำจืดชนิดหนึ่งมีสีเขียวเป็นเส้นเล็ก ๆ ปกตินำมาทำเป็นอาหารเรียกว่า "ตำเตา" แต่ห้ามคนตั้งท้องกิน จะทำให้เด็กเกิดมามีขนมากกว่าปกติ

ห้ามคนตั้งท้องกินหัวปลี จะทำให้เด็กมีกระดูกท่อนแม่มากมาย คลอดยาก

การนำผักสดมาทำอาหารจำพวกหนึ่งหรือแกง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนี้ หากนำขึ้นตั้งไฟยังไม่ทันสุก หากคนตั้งท้องหักหรือเปิดดูผักจะ "หมด" จะนั่งต่อไปเท่าใดผักจะไม่สุก

คนค้าขาย หากเห็นหญิงตั้งท้องต้องมารีบหักก่อน หากปล่อยให้คนตั้งท้องหักก่อนค้าขายไม่ได้ตลอดวัน

เมื่อมีข้อห้ามสำหรับคนตั้งท้องมากมายเช่นนี้ คนตั้งท้องจึงต้องเป่าคนสงบเสงี่ยม ไม่พูดมาก จะได้ไม่เป็นที่รังเกียจแก่คนทั่วไป จนเป็นที่ให้คนยื่นมะเหลงและถ่มน้ำลายไล่หลัง และต้องไม่อยู่นิ่ง ต้องขยันทำงานมาก ๆ ท้องจะได้ "ข่อน" ทำให้คลอดง่าย หญิงชาวลื้อรุ่นก่อนจึงต้องทำงานแม้กระทั่งตำข้าวจนถึงวันคลอดจนกระทั่งเวลาคลอดจึงจะหยุด

ทารกในระยะที่เล็ก ๆ ให้กินนมกับข้าวบดกล้วยเท่านั้น ถ้ารับประทานปลาและเนื้อจะเป็นซาง (โรคตานขโมย)

เวลารับประทานอาหาร ห้ามพูดหรือนินทาผู้อื่น จะทำให้คนที่เราพูดถึง ฝันถึงเราในทางที่ไม่ดี ถ้าหากว่ามีความจำเป็นจะต้องพูดถึงคนอื่น จนต้องลูบแข้ง-ขาออกตัวเองเสียก่อน เพื่อเป็นการข่มให้คนที่พูดถึง ฝันเห็นเราในทางที่ไม่ดี

คนที่จะออกบ้านไปทำมาหากิน ห้ามก่อข้าวด้วยไข่ต้ม หรือกล้วย จะทำให้โชคไม่ดี

ห้ามเอา "ครกขำสาก ปากขำหม้อแกง" (สากคาครก ทับพีคาคาหม้อแกง)

ห้ามคนอื่นเปิดดูห่อข้าว

ถ้าคนในครอบครัวออกไปทำมาหากินรับประทานอาหารอิ่มแล้วจะรีบไป คนที่ยังไม่อิ่มก็ควรจะยกสำรับกับข้าวข้าวย้ายที่ใหม่ คนที่ไปทำมาหากินจะได้รับโชคดี

ออกจากบ้านเจอผู้หญิงมีท้องกับพระ ห้ามทักจะทำให้ไม่มีโชคในวันนั้น

ถ้าอยากเจอโชคดีเวลาจะออกไปทำมาหากิน ให้กลั่นลมหายใจเด็ดใบนางกวักไปด้วยจะทำให้โชคดี

เมื่อพบคนที่มีอวัยวะเกิน เช่น นิ้วเกิน ก็ให้ทักจะไม่ขาดทุน

การออกไปประกอบอาชีพ ต่างบ้านไปเป็นระยะเวลานาน จะต้องคำนวนดูฤกษ์ยามให้ดี โดยไปถามอาจารย์หรือผู้รู้

เวลานอน ห้ามนอนขวางกระดาน ห้ามนอนตรงระหว่างเสาเรือน ห้ามนอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก ไม่ดี ชิด

ห้ามผิวปากบนบ้านจะทำให้หิว หาได้ไม่พอกิน

ห้ามฟันพริ้วเข้าบ้าน หือฟันมิดเข้าหาตัว

ห้ามข้ามแข้ง ข้ามขา หรืออวัยวะส่วนต่าง ๆ ของผู้อื่น โดยมีคำกล่าวว่า "ข้ามแข้งเป็นหมา ข้ามขาเป็นแมว ข้ามแอวเป็นกระต่าย "

ห้ามรับประทานข้าวเหนียวในระยะที่เป็นฝี เป็นหนอง

เด็ก ๆ ห้ามรับประทานไข่ค้างรัง หนักร้างรัง จะทำให้เป็นคนดื้อด้าน สอนยาก

คนลายมือตัดขวางมักจะตายโหง

เป็นแผลใหญ่ ๆ ห้ามรับประทานอาหารที่ปรุงด้วยไก่หรือไข่ จะทำให้แผลงและเกิดแผลเป็น

ห้ามเอาเสื่อรองนอน ห้ามเดินกระแทกส้นเท้า

6. ความเชื่อเรื่องโชคลาง³⁹ ชาวไทลื้อยังมีความเชื่อโชคลางของขลัง คาถาอาคมฤกษ์ยาม การสะเดาเคราะห์ สืบชะตา อยู่มาก เช่น การแต่งงานจะต้องดูฤกษ์ยามยามดีโดยดูจากตำราพรหมชาติดังนี้

		1 คำ	2 คำ	3 คำ	4 คำ	5 คำ	6 คำ	7 คำ	8 คำ	9 คำ
ขึ้น	แรม									
	ขึ้น									
		10 คำ	11 คำ	12 คำ	13 คำ	14 คำ	15 คำ			
ขึ้น	แรม									
	ขึ้น									
ขึ้น	2 คำ	หัวสุขหว่างขา	แต่งงานไม่ดี		แรม	2 คำ	หัวเรียงหมอนลง	แต่งงานไม่ดี		
ขึ้น	3 คำ	หัวเรียงหมอน	แต่งงานดี		แรม	3 คำ	หัวชนกัน	แต่งงานไม่ดี		
ขึ้น	4 คำ	ตีนยันตีน	แต่งงานไม่ดี		แรม	4 คำ	หัวเรียงหมอน	แต่งงาน		

ขึ้น	5	คำ	หัวชนกัน	แต่งงานไม่ดี	แรม	5	คำ	หัวชนกัน	แต่งงานไม่ดี
ขึ้น	6	คำ	หัวเรียงหมอน	แต่งงานดี	แรม	6	คำ	หัวชนกัน	แต่งงานไม่ดี
ขึ้น	7	คำ	หัวชนกัน	แต่งงานไม่ดี	แรม	7	คำ	หัวชนกัน	แต่งงานไม่ดี
ขึ้น	8	คำ	หัวชนกัน	แต่งงานไม่ดี	แรม	8	คำ	หัวเรียงหมอนลง	แต่งงานไม่ดี
ขึ้น	9	คำ	หัวเรียงหมอน	แต่งงานดี	แรม	9	คำ	หัวเรียงหมอนลง	แต่งงานไม่ดี
ขึ้น	10	คำ	หัวชนกัน	แต่งงานไม่ดี	แรม	10	คำ	หัวเรียงหมอน	แต่งงานดี
ขึ้น	11	คำ	หัวสุขหว่างขา	แต่งงานไม่ดี	แรม	11	คำ	หัวชนกัน	แต่งงานไม่ดี
ขึ้น	12	คำ	หัวสุขหว่างขา	แต่งงานดี	แรม	12	คำ	หัวชนกัน	แต่งงาน
ไม่ดี									
ขึ้น	13	คำ	หัวเรียงหมอน	แต่งงานดี	แรม	13	คำ	หัวชนกัน	แต่งงาน
ไม่ดี									
ขึ้น	14	คำ	หัวชนกัน	แต่งงานดี	แรม	14	คำ	หัวชนกัน	แต่งงาน
ไม่ดี									
ขึ้น	15	คำ	หัวชนกัน	แต่งงานดี	แรม	15	คำ	หัวเรียงหมอน	แต่งงานดี

เมื่อจะแต่งงานนั้นจะต้องดูว่าวันไหน ฤกษ์ดี วันไหนฤกษ์ไม่ดี เพราะถ้าปฏิบัติตามนี้ก็จะรุ่งเรือง เจริญก้าวหน้า อยู่ด้วยกันได้มั่นคง แต่ทั้งนี้เมื่อเห็นว่าวันไหนดีแล้วยังไม่พอ ค็นเมื่อได้วันที่หัวเรียงหมอน แต่อาจจะเป็นวันล่ม หรือวันจมน หรือวันจมน ก็อาจจะไม่ดี จะล่มจมนได้ เพราะในแต่ละเดือนนั้นจะมีวันล่มประจำเดือนดังนี้ คือ

เดือนเกียง (อ้าย)	วันล่ม	ขึ้น	1	คำ	แรม	1	คำ
เดือนยี่	วันล่ม	ขึ้น	2	คำ	แรม	2	คำ
เดือนสาม	วันล่ม	ขึ้น	3	คำ	แรม	3	คำ
เดือนสี่	วันล่ม	ขึ้น	4	คำ	แรม	4	คำ
เดือนห้า	วันล่ม	ขึ้น	5	คำ	แรม	5	คำ
เดือนหก	วันล่ม	ขึ้น	6	คำ	แรม	6	คำ
เดือนเจ็ด	วันล่ม	ขึ้น	7	คำ	แรม	7	คำ
เดือนแปด	วันล่ม	ขึ้น	8	คำ	แรม	8	คำ
เดือนเก้า	วันล่ม	ขึ้น	9	คำ	แรม	9	คำ
เดือนสิบ	วันล่ม	ขึ้น	10	คำ	แรม	10	คำ
เดือนสิบเอ็ด	วันล่ม	ขึ้น	11	คำ	แรม	11	คำ
เดือนสิบสอง	วันล่ม	ขึ้น	12	คำ	แรม	12	คำ

แต่ทั้งนี้ก็ต้องคำนึงถึงวันดีวันเสียด้วย ประจำเดือนอีกครั้งหนึ่งในแต่ละเดือนมีวันดีวันเสียดังนี้คือ

เดือนเกียง	ห้า	เก้า	เสีย	อาทิตย์	กับจันทร์
เดือน ยี่	หก	สิบ	เสีย	อังคาร	
เดือน สาม	เจ็ด	สิบเอ็ด	เสีย	เสาร์	กับพฤหัสบดี

เดือน สี่ แปด สิบสอง

เสียด สุกร กับพุธ

การหาฤกษ์ยามยามดินนั้นจะต้องพิจารณาหลาย ๆ ส่วน มาประกอบกันจึงจะดี ถ้าวันหนึ่งดี อีกวันหนึ่งไม่ดี ก็จะไม่ดีไปด้วย

7. ความเชื่อเรื่องความฝัน ชาวไทลื้อมีความเชื่อในเรื่องความฝันเช่นเดียวกับคนไทยทั่วไป เช่น

ฝันว่าเลือดตก ไม่ดีจะมีเคราะห์ เมื่อตื่นขึ้นมาต้องรีบเล่าให้คนอื่นฟัง เคราะห์จะได้บรรเทาเบาบางลง และจะให้ดีต้องไปบูชาเทียน

ฝันเห็นงู จะมีโชคลาภ มีความสุข

ฝันว่าตกหลุมอุจจาระ จะมีโชคลาภ

ฝันเห็นไฟไหม้ไม่ดี

8. ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง 41 เวทย์มนต์คาถา อาคม ชาวไทลื้อตำบลกล้วยแพะก็ ยังมีความเชื่อในเรื่องเหล่านี้อยู่ คือยังเชื่อในเรื่องของความอยู่ยงคงกระพัน เชื่อในพระเครื่อง ผ้ายันต์ ตะกรุด เหล็กไหล และการสักตามเนื้อตามตัว

โดยเฉพาะในเรื่องของคาถาอาคม การขจัดปัดเป่า ความโชคร้าย ความเจ็บไข้ได้ป่วยยังมีอยู่ เช่น การส่งเคราะห์ การสืบชะตา การส่งแผน

คาถาอาคม นอกจากจะเป็นคาถาอาคมที่เชื่อว่าจะช่วยให้เอาตัวรอดจากเคราะห์กรรมต่าง ๆ อยู่ยงคงกระพันแล้ว ยังมีคาถาอาคมที่ใช้ขจัดปัดเป่าโรคร้ายไข้เจ็บ หรืออุบัติเหตุ เช่น เมื่อผงเข้าตา ไม่ต้องใช้น้ำล้าง ให้ใช้คาถาว่า

"พุท ◦ สรณ ◦ แอะ

ธมม ◦ สรณ ◦ แอะ

สงฆ ◦ สรณ ◦ แอะ

แล้วถ่มน้ำลายใส่นิ้วมือซ้ายตา ขยะที่เข้าตาก็จะออก หรือถ้ามีผงเข้าตาคนอื่น เมื่ออยู่ในระยะไกล ก็ให้ใช้คาถาว่า "โอม จิตตะ จิตตา สรณา สัวหะ" เป่าไปทางผู้ที่ผงเข้าตา จนเมื่อถึงใกล้ๆ ตั้งใช้คาถาบทข้างบน ใช้ได้ดันทักแล

9. ความเชื่อเรื่องผี ชาวไทลื้อลำปางมีความเชื่อเรื่องผี ชาวไทลื้อลำปางมีความเชื่อเรื่องผีอยู่มาก เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน ผีหอศาล ผีอาฮัก ผีสือ (ผีกระสือ) ผีโพง (ผีกระหัง) ผีหมอนิ่ง ผียักษ์ ผีกะหรือผีปอบ เป็นต้น

"ผีบรรพบุรุษ" เมื่อพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย หรือคนในครัวเรือนตายไป เชื่อว่าวิญญาณยังวนเวียนอยู่ใกล้ๆ จึงเกิดประเพณี "ทานธรรม" คือ ทำบุญนิมนต์พระมาเทศน์ในเรื่องที่ผิต้องการฟัง และญาติพี่น้องจะถวายภัตตาหารอุทิศส่วนกุศลไปให้ การที่จะทราบว่ผิต้องการฟังเทศน์เรื่องใดนั้น ก่อนถึงวันเตรียมงานเตรียมภัตตาหารเทศน์ ญาติพี่น้องจะไปให้เจ้าของเข้าทรงวิญญาณผู้ตายมาพูดก่อนถึงวันเตรียมงานเตรียมภัตตาหารเทศน์ ญาติพี่น้องจะไปให้เจ้าของเชิญวิญญาณผู้ตายมาพูดคุยตกลงกันก่อน ญาติพี่น้องจึงกลับมาเตรียมสิ่งของต่าง ๆ ถวายภัตตาหารและจัดเตรียมสถานที่ที่วิญญาณจะมาสถิตอยู่ ขณะที่ฟังพระเทศน์ มีการจำลองบ้านเรือน หาสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต เช่น เสื้อผ้า หมวก รองเท้า ร่ม ที่นอน หมอน มุ้ง ใ่อังโหล หม้อข้าวหม้อแกง ยุงข้าว สำหรับอาหารทุก

สิ่งทุกอย่างที่ผู้ตายเคยใช้และที่ขาดไม่ได้อย่างยิ่งคือของถวายกัมม์เทศน์ตั้งรอไว้ญาติพี่น้องจะเดินผ่านที่ที่เตรียมไว้จะมีอาการอ่อนน้อมแสดงการเคารพนับถือ ประดุจว่าผู้ตายมานั่งรอฟังเทศน์อยู่ในสถานที่ที่จัดไว้นั้นจริง

ส่วนความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษอีกอย่างหนึ่งคือ ผีปู่ย่า ผีเรือน นั้นยังมีอยู่มาก จะทำให้อะไรจะไปค้าไปขาย แต่งงานก็ต้องบอกผีเรือน เพื่อจะได้ไปคุ้มครองป้องกัน หรือปู่เถน ย่าเถน ซึ่งถือว่าเป็นผู้กำชะตาของมนุษย์ เชื่อว่าคนไหนทำไม่ดีก็จะถูกปู่เถน ย่าเถนลงโทษ ให้มีเคราะห์กรรมเจ็บไข้ได้ป่วย จะต้องมาทำพิธีส่งเถน คือ เช่นสังเวียปู่เถน ย่าเถน ให้ท่านได้รับรู้และให้อภัยช่วยเหลือให้อยู่เย็นเป็นสุขต่อไป

"ผีหอศาล" เป็นผีขุนน้ำขุนห้วย ผีหลักบ้านเมืองหลักเมือง นับถือสืบทอดกันมาแต่โบราณ ชาวไทลื้อที่ตำบลกล้วยแพะซึ่งมีบ้านกล้วยหลวง บ้านกล้วยแพะ บ้านกล้วยกลาง และบ้านหัวฝายเป็นหมู่บ้านที่ตั้งเรียงรายอยู่ริมทุ่งนาที่เรียกว่า ทุ่งหลวง ซึ่งมีอาณาเขตกว้างไกลไปถึงเชิงภูเขาทางทิศตะวันออก ซึ่งเห็นอยู่ลิบ ๆ ที่กลางทุ่งหลวงจะมองเห็น "ลอมก่างโต้ง" เป็นดงเล็ก ๆ มีต้นไม้ขึ้น ผู้เฒ่าของหมู่บ้านเล่าว่า

แต่ก่อนเป็นตอนต้นโพธิ์ ชาวบ้านจะสร้างหอผีไว้ให้เป็นที่ตั้งสถิตของผีหลักบ้านหลักเมือง ถึงฤดูก่อนจะลงทำนาและหลังการเก็บเกี่ยวข้าว ต้องทำพิธีเซ่นไหว้ แต่เดิมนิยมเอาสุนัขดำ แต่ให้เรียกว่า "กวางคำ" ไปฆ่าเซ่นไหว้ ต่อมานิยมเลี้ยงด้วยหัวหมูต้มหรือไก่ต้ม ชาวบ้านที่อยู่รายรอบจะต้องให้บุคคลในครัวเรือนมาร่วมพิธีทุกครอบครัว จึงมีผู้มาร่วมพิธีมากมาย มีช่างปี่ช่างซอผีปากดี มาขับซอโต้ตอบกันสนุกสนาน เล่ากันมาแต่ก่อนงานเลี้ยงผีหอศาลนี้จะเริ่มตั้งแต่เช้าตรู่ มีคนไปเตรียมการจัดแจงต้มหัวหมูหรือไก่ ซึ่งจะได้จากชาวบ้านช่วยกันเรียไรเอามาให้ ตอนสายได้ฤกษ์ดี ผีจะเข้ามาทรงให้ถามไถ่พูดคุยเรื่องต่าง ๆ มีชาวบ้านนำของมาขาย ให้คนไปร่วมงานที่เอิกเกริก นับเป็นงานประจำปีทีทุกคนรอคอย แต่หลังจากประทุพพร "เจ้าแม่จันทร์ขาว" สิ้นชีวิตเมื่อประมาณ 30 ปีมาแล้ว ประเพณีการไหว้ผีหอศาลซบเซาลง แต่ยังมีผู้นับถือไปเซ่นไหว้ประจำปีสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน การเซ่นไหว้ผีหอศาลจัดขึ้นในเดือน 4 เหนือ (เดือนยี่) ครั้งหนึ่งและในเดือน 9 เหนือ (เดือน7) อีกครั้งหนึ่ง การเลี้ยงในเดือน 7 เป็นการบอกกล่าวว่าจะลงทำนา ขอให้ช่วยปกป้องดูแลข้าวกล้าให้คงงาม มีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ ส่วนที่เลี้ยงในเดือนยี่นั้นจัดเป็นการ "ตำแหลว" ทำจากไม้ไผ่สานเสียบติดไว้ปลายเสา ผูกผ้าแดงสำหรับแสดงเขตบริเวณที่ประกอบพิธีไหว้ผี ของที่นำมาเซ่นจะเป็นไก่ต้มติดต่อกันมา 3 ปี หมูติดต่อกัน 3 ปี สลับกันไป ในเดือนมกราคม พ.ศ. 250 นี้ เป็นการเลี้ยงด้วยไก่ต้ม ชาวบ้านเรียไรเงินกันซื้อมา นำไปฆ่าที่บริเวณหอศาล ต้มทั้งตัว ใส่ตะไคร้ทั้งต้นเพื่อดับกลิ่นคาว ถึงเวลาคนประทุพพรแล้วใครจะถามไถ่เรื่องราวต่าง ๆ เชิญผีกินเครื่องเซ่นก่อนเวลาเที่ยง จากนั้นเข้าทรงให้ชาวบ้านถามไถ่ต่อไป เวลาสมควรผีออกจากคนทรง เสร็จพิธีในตอนบ่ายแยกย้ายกันกลับบ้าน ต่างกับแต่ก่อนซึ่งทุกคนเล่าถึงความประทับใจเหมือนกันว่า กว่าจะเลิกงานได้จนเย็นค่ำ

นอกจากนี้ชาวไทลื้อลำปางยังมีความเชื่อว่ามีผีอื่น ๆ อีกมาก ดังเช่น

"ผีหม้อหนึ่ง" เป็นผีอยู่ประจำที่หม้อหนึ่งข้าวที่ใช้อยุ่ประจำวัน ผีหม้อหนึ่งจะไม่ทำอันตรายคนแต่จะเป็นที่พึ่งในยามเด็ก ๆ ไม่สบาย เช่น "เด็กเป็นดอย" หรือเป็นชางตานขโมย มีอาการตัวซีดผอมซี้อ่อน นอนร้องไห้กลางคืน ให้ไปขอกับหม้อหนึ่งข้าวแล้วกล่าวว่า "ป้อดำแม่ตำลูกขอยาแด่น้อ" แล้ว

เอา "ผ้าเตี่ยวหม้อหนึ่ง" (ผ้าที่ใช้พันรอบรอยตรงปากหม้อหนึ่งกับให้ข้าวเพื่อป้องกันไอน้ำออกข้าวจะสุกได้เร็ว เดิมนิยมใช้ถุงย่ามที่เก่าและขาดแล้ว) ฉีกเอามาหนึ่งผืนผูกข้อมือเด็ก แล้วเด็กจะหยุดร้องไห้

"ผีขังน้ำ" เป็นผีอยู่ตามน้ำลึก ตัวผีมีเศียรเท่าไก่ เมื่อเด็กไปเล่นน้ำหรือแม้แต่ยืนอยู่ริมฝั่งอาจถูกขังน้ำแทงเอาในน้ำ ทำให้เด็กตายได้

"ผีตามมอย" เป็นผีร้ายชอบทำร้ายคน เมื่อไปนอนหลับตามกลางนา กลางป่า หากผีตามมอยเข้ามาเกิดอาการ "ไข้เหลือง" มีผิวพรรณเหลืองซีด เหม่อลอย สลึมสลือ ต้องให้หมอน้ำมนต์รดน้ำมนต์ให้จึงจะหาย

"ผีจุมโปกผีโปกควาย" เป็นผีประจำอยู่ที่จอมปลวกใหญ่กลางทุ่ง กลางป่า และผีประจำรอยเท้าวัวควายที่มีน้ำขัง หรือประจำหนองน้ำที่ควายชอบลงไปนอนแช่ ใครเผลอไปลบหลู่ดูหมิ่นเอาไม้ไปปัก เอาหลักไปเสียบ โดยไม่บอกกล่าวขออนุญาต ผีอาจขุ่นเคืองมารบกวนทำร้ายทำให้เจ็บป่วยได้ ต้องมีการเข้าเจ้าทรงหาสาเหตุ บอกวิธีขอขมาเช่นไหว้ แล้วนำของไปขอขมาเช่นไหว้จึงจะหายป่วย

"ผียักษ์" เป็นผีที่เชื่อกันมาชอบบมารบกวน ทำให้น้ำในบ่อในหนองของหมู่บ้านขุ่นข้นและแม้แต่น้ำในโอ่งจะมีกลิ่นคาวคืดไม่อร่อย จึงต้องทำพิธีจุดธูปเทียนบูชาให้ผียักษ์ถูกใจ จะได้ไม่มารบกวนให้เดือดร้อน โดยทำพิธีหลังเทศกาลสงกรานต์ ตักน้ำ 1 ขัน จุดเทียนไว้ที่ประตูหน้าบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบ้านแม่หม้าย ที่ที่บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านจะช่วยกันทำกองดินกองทรายปัก "ตุงเหล็กตุงทอง" เป็นธงที่ช่วยกันประติตประดอยสวยงามไปปักไว้เป็นสัญลักษณ์แบ่งเขตแดนว่าเลยช่องธงเข้าไปทางหมู่บ้านเป็นถิ่นของมนุษย์ ขอผียักษ์อย่าได้ไปรบกวน ให้ผีมาได้แค่บริเวณกองดินกองทรายที่มนุษย์จัดอาหารมาเช่นไหว้ไว้ให้นั้น ถ้าถูกใจผียักษ์ไม่มารบกวนแล้วละก็ ถึงแม้จะเป็นฤดูแล้งน้ำในบ่อในหนองจะใสสะอาดน่าดื่มมาใช้

นอกจากนี้ เชื่อกันว่า มีผีโพง ผีกะหรือผีปอบ ผีตาหวอด ผีสือ ซึ่งล้วนแต่เป็นผีร้ายชอบมารบกวนทำร้ายผู้คนให้เจ็บป่วย เมื่อไปทำให้ขุ่นเคืองใจ ผีเหล่านี้จะสิงอยู่กับคนและสืบเชื้อต่อ ๆ กันไปทางลูกหลาน หากแม่มีวิญญาณผีร้ายเหล่านี้สิงอยู่ เมื่อตายวิญญาณผีจะไปสิงสู่อยู่ที่ลูกหลาน ผู้ที่ต้องรับวิญญาณผีร้ายเหล่านี้สิงสู่จึงเป็นที่รังเกียจของสังคมชาวบ้าน

ส่วนความเชื่อเรื่องผีกะ ในสมัยก่อนเชื่อว่ามักันมาก มีเรื่องเล่ากันว่าไถลื้อที่อยู่ในหมู่บ้านแม่ปุง ฮ่องห้า อำเภอมะทะ ซึ่งเป็นเขตติดต่อกันบ้านกล้วยแพะ นายครั้น คำเชื่อน อดีตกำนันตำบลกล้วยแพะบอกว่า เดิมทีเดียวเป็นไถลื้อที่อพยพมาจากเมืองยองด้วยกัน แต่ตอนหลังถูกกล่าวหาว่าเป็นผีกะ หรือผีปอบ ทำให้พวกลื้อด้วยกันรังเกียจ อยู่ร่วมกันไม่ได้ จึงอพยพไปตั้งหมู่บ้านใหม่ ต่อมาสืบลูกหลานจนเป็นหมู่บ้านใหญ่ในปัจจุบัน แต่จะมีความกลมกลืนกับ "คนเมือง" ในท้องถิ่นได้ดีกว่าไถลื้อในตำบลกล้วยแพะ เพราะถือว่าพวกลื้อด้วยกันรังเกียจ จึงออกคบหาสมาคมกับคนในเมือง ในปัจจุบันความเชื่อเรื่องผีกะในหมู่บ้านดังกล่าวได้ลดน้อยลงไปมาก จึงมีการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมไถลื้อในตำบลกล้วยแพะมากขึ้น

10. ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ เชื่อว่านรกสวรรค์นั้นมีจริง เชื่อว่าทำดี ทำบุญทำทานตายไปจะได้ขึ้นสู่สวรรค์ ทำชั่วก็จะตกนรก เรื่องของนรกสวรรค์นั้นจะเชื่อตามคำสอนทางพุทธศาสนา เช่นในเรื่องของเทวดาสอนโลก และธรรมดาสอนโลก เช่นเดียวกับคนเมืองเหนือโดยทั่วไปเชื่อว่าผลกรรมมีจริง ถ้าไม่รู้ทำบุญให้ทานแล้ว เวลาตายไปก็จะมีสิ่งที่จะค้างจวน จะเป็นผีตกนรก เดือดร้อน ดังที่ว่า

ครั้นบ่กินบ่ทานไว้ของตนกายหน้า ก็เท่ากัว่ามีเสียบ่ตาย

หลอนตัวตายก็เอาไปบ่ได้

จักตายเป็นผีชี้ไรหาส่งจักกินบ่ได้

ของเมืองผีของกันกินอันใดไม่กี่บาท
เป็นคนหญิงชายอย่าชั่วถ้อย
จักแคล้วคลาดจากนรกต่างอัน

จักซื้อก็มีไมขาย
คอยบำเพ็ญบุญไปอย่าได้ขาด

หมายถึง ถ้าไม่ทำบุญทำทานไว้เพื่อภายหลังหน้าภาคหน้า ก็เท่ากับว่ามีเสียเปล่า หากตัวตายก็เอาไปไม่ได้ จะตายเป็นผียากไร้ หออะไรกินนุ่งห่มไม่ได้ ของเมืองผีของใครกินไม่ได้ จะซื้อก็ไม่มีใครขาย เป็นหญิงชายอย่าทำชั่ว คอยบำเพ็ญบุญไปอย่าได้ขาดจะแคล้วคลาดจากนรกฉนั้น

11. ความเชื่อเรื่องหมอดู โหราศาสตร์ ชาวไทลื้อยังมีความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์เช่น เรื่องหมอดู ทายวันเดือนปีเกิด ทายลักษณะเนื้อคู่ผู้เมีย ทายลูกในท้อง ดูชะตาชีวิต วันห้ามประกอบพิธีมงคลต่าง ๆ ลักษณะของอวัยวะ ฝ่า ปาน ส่วนใหญ่ได้มาจากตำราพรหมชาติของล้านนา ที่ได้มาจากวัดหรืออาจารย์วัด หรือผู้ที่เคยบวชเรียนมาเป็นหนาน (ทิด) แล้วจะนำมายึดถือปฏิบัติเป็นกรอบของชีวิตประจำวัน ซึ่งเชื่อกันว่าถ้าปฏิบัติตามได้ก็จะทำให้เจริญ ทำมาค้าขึ้น โดยเฉพาะที่เชื่อกันมากคือเรื่องฤกษ์ยาม จากคำบอกเล่าของนายตาบ เทพพรหมวงศ์ บอกว่าชาวบ้านกล้วยน้ำว้าชนทำมาหากิน จะประกอบอาชีพต่าง ๆ เกือบทุกอาชีพ โดยเฉพาะอาชีพค้าขายซื้อถูกแพง บ้านกล้วยจะมีรถยนต์ รถบรรทุกเล็ก มากที่สุดในอำเภอเมือง เพราะจะนำไปซื้อขายพืชไร่และสินค้าต่าง ๆ จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง นับได้จำนวนเป็นร้อย ๆ คน แต่ที่สำคัญคือ เวลาจะไปดาวนัรรถหรือซื้อรถ จะต้องดูฤกษ์ยามดี

ฤกษ์งามในการจะซื้อขาย หรือประกอบพิธีมงคลต่าง ๆ ชาวไทลื้อจะถือตามตำราพรหมชาตินายครั้น คำเขื่อน อดิตกานันและอาจารย์วัดซึ่งเป็นผู้รู้ และหมอยาพื้นบ้าน ได้อธิบายไว้ดังนี้

ขึ้น 1 ค่ำ	ข้างแก้วสุริยงค์	ทำการมงคลดี แต่เป็นปากเดือน
ขึ้น 2 ค่ำ	พังธรรมกลางป่าช้า	ทำการมงคลไม่ดี
ขึ้น 3 ค่ำ	ล้างมือถ้าตากิน	ทำการมงคล
ขึ้น 4 ค่ำ	ปลายตีนส่องแดด	ทำการมงคลไม่ดี
ขึ้น 5 ค่ำ	ผีแวดวงเอา	ทำการมงคลไม่ดี
ขึ้น 6 ค่ำ	ล่องสะเภาคำพ่อคำ	ทำการมงคลดี
ขึ้น 7 ค่ำ	เคราะห์ห่อว้ายหน้าชน	ทำการมงคลไม่ดี
ขึ้น 8 ค่ำ	ทุกข์เวณ ปรุเมต	ทำการมงคลไม่ดี
ขึ้น 9 ค่ำ	ถูกเขี่ยนพญาราม	ทำการมงคลดี
ขึ้น 10 ค่ำ	หาความบ่ได้	ทำการมงคลดี
ขึ้น 11 ค่ำ	เคราะห์ร้ายบ่มี	ทำการมงคลดี
ขึ้น 12 ค่ำ	บ่อเป็นดีสักคาบ	ทำการมงคลไม่ดี
ขึ้น 13 ค่ำ	ผาบแพ้มพู (แพ้มหมายถึงชนะ)	ทำการมงคลดี
ขึ้น 14 ค่ำ	ตัวศัตรูพองว่า	ทำการมงคลไม่ดี
ขึ้น 15 ค่ำ	ว้ายของทำการมงคลไม่ดี	ทำการมงคลไม่ดี

แรม 1	คำ	หม้อซ็อนหม้อ	ทำการมงคลดี
แรม 2	คำ	จอมปลวกปอกองหลัว	ทำการมงคลดี
แรม 3	คำ	กายชั่วเข้าบ้าน	ทำการมงคลดี
แรม 4	คำ	แพไม่ยุ่ง	ทำการมงคลไม่ดี
แรม 5	คำ	น้ำท่วมบ่เต็มไห	ทำการมงคลไม่ดี
แรม 6	คำ	พี่น้องบ้านไกลไปมาหาสู่	ทำการมงคลดี
แรม 7	คำ	อยู่กับเฒ่าเป็นดี	ทำการมงคลดี
แรม 8	คำ	เป็นดีกับเฒ่า	ทำการมงคลดี
แรม 9	คำ	ข้าวล้นชื้อแวงหัก	ทำการมงคลดี
แรม 10	คำ	ตักข้าวออก	ทำการมงคลไม่ดี
แรม 11	คำ	ย้อมหงอกได้กินเมือง	ทำการมงคลดี
แรม 12	คำ	ได้คำเหลือเต็มได้	ทำการมงคลดี
แรม 13	คำ	เคราะห์ร้ายบ่หนีตัว	ทำการมงคลไม่ดี
แรม 14	คำ	วัวควายหลายเต็มคอก	ทำการมงคลดี
แรม 15	คำ	หมอกมุงเมือง	ทำการมงคลดี

การที่ไปทำมาค้าขาย ทำงานมงคล แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ซื้รถใหม่ ซื้ของใหม่ ให้ดูฤกษ์ยามตามนี้ แต่ก็จะต้องดูควบคู่ไปกับตำราดูวันดี วันเสีย วันล่ม วันฟู ของแต่ละเดือนด้วย บางทีขึ้น 3 คำ "ล้างมือถ้าตากิน" ซึ่งถือว่าดี จะประกอบพิธีมงคล จะซื้อจะขาย แต่ถ้าไม่ตรงกับวันศุกร์ เดือน 8 เหนือ ซึ่งเป็นวันเสียประจำเดือน ก็ถือว่าไม่ดี ก็จะต้องหลีกเลี่ยงไปหาวันใหม่ จนได้ดีพร้อมทุกอย่าง อย่างนี้จะดี

จากความเชื่อทั้ง 11 ประเภท ดังได้กล่าวมา ล้วนเป็นปทัสถานในการดำเนินชีวิตของไทลื้อ ตาบลกกล้วยแพะ หากใครฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตาม เมื่อมีสิ่งร้ายใด ๆ เกิดขึ้นชาวบ้านก็มักจะซ้ำเติมว่า เพราะมัน "ชืด" นี่เป็นคำที่ให้ความรู้สึกค่อนข้างจะรุนแรง บางทีชืดเหล่านี้ไม่ใช่ตกเฉพาะตัวเท่านั้น อาจมีผลกระทบมาจนถึงชั่วลูกชั่วหลานก็มี แม้ว่าในสภาพปัจจุบันชาวไทลื้อต่อบลกกล้วยแพะนี้จะมีการติดต่อค้าขายกับสังคมภายนอกอย่างกว้างขวาง ลูกหลานได้รับการศึกษาในชั้นสูง ๆ แล้วก็ตาม แต่ในเรื่องของความเชื่อ ยังมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวไทลื้อเป็นอย่างยิ่ง เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจและเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อที่จะทำให้มีความสมัครสมานกัน และยังผลประโยชน์ให้กับพวกเขาที่จะให้มีสังคมของชาวล้านนา ยอมรับอย่างมีศักดิ์ศรี เพราะในความรู้สึกของคนภายนอกที่มองเขาไปในลักษณะที่ต่ำต้อยกว่าตนแม้ชาวไทลื้อเองก็เกิดความรู้สึกไม่พอใจเมื่อใครมาเรียกตนว่า "ลื้อ"

จากความเชื่อเหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของชาวไทลื้อ ผสมผสานกับความวิริยะอุตสาหะ ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคต่าง ๆ นานา งานหนักเอาเบาสู้ จนกระทั่งกล่าวได้ว่าไม่มีใครขยันเท่าชาวไทลื้อบ้านกล้วย ซึ่งเป็นผลให้ชาวบ้านกล้วยแพะมีฐานะเศรษฐกิจค่อนข้างดี ประชาชนมีที่อยู่อาศัยมั่นคง มีรถยนต์ รถไถนา รถจักรยานยนต์ และเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ จำนวนมาก

บทที่ 5 ภาษาและวรรณกรรม

ภาษาลื้อ เป็นภาษาหนึ่งในภาษาตระกูลไท (Tai Language family) สาขาตะวันตกเฉียงใต้ (Southwestern branch) เช่นเดียวกับภาษาไทยเหนือ หรือคำเมือง (Northern Thai) และภาษาไทยกลาง (Siamese) มี 2 ภาษาย่อย (Dialects) คือภาษาลื้อ และภาษายอง ลื้อที่อพยพมาจากเมืองยอง เรียกตนเองว่า “ยอง” ตามชื่อเมืองที่อพยพมา แต่ที่ตำบลทกกล้วยแพะซึ่งอพยพมาจากเมืองยอง เรียกตัวเองว่า “ลื้อ” ส่วนลื้อที่มาจากยูนนาน ทางตอนใต้ของประเทศจีนเรียกตนเองว่า “ลื้อ” แต่ชาวล้านนาเรียกว่า “ลื้อ” ทั้งหมด

ภาษาลื้ออาจจัดกลุ่มย่อยในสาขาตะวันออกเฉียงใต้ได้อีก คือ จัดอยู่ในกลุ่ม P⁴

ภาษาลื้อมีทั้งภาษาเขียนคือ มีตัวหนังสือใช้เป็นของตนเองและภาษาพูด ภาษาเขียนมีลักษณะคล้ายกับชาวล้านนา แต่ปัจจุบันไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร จึงมีคนอ่านได้น้อยมาก

ในการศึกษาภาษาลื้อนี้ ศึกษาจากภาษาพูด ตามแนวการศึกษาภาษาของนักภาษาศาสตร์ ซึ่งถือว่าภาษาพูดเป็นภาษาที่แท้จริง ส่วนภาษาเขียนนั้นเป็นเพียงสัญลักษณ์ที่ใช้แทนภาษาพูดอีกประการหนึ่ง ภาษาพูดเป็นภาษาที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน ส่วนภาษาเขียนนั้น ปัจจุบันไม่ได้ใช้กันแล้ว ชาวลื้อหันมาใช้ภาษาไทยกลางตามแบบคนไทยทั่วไป เพราะสภาพสังคมบังคับ ประกอบกับสภาพการศึกษาในเมืองไทย ซึ่งชาวไทยลื้อก็ได้รับการศึกษา เช่นเดียวกับคนไทยในประเทศไทยทั่วไป

ในการศึกษาใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม จากผู้บอกภาษา (Informants) ซึ่งอ้างไว้ในหน้าบรรณานุกรม และได้ตรวจสอบความถูกต้องของการใช้ภาษาจากผู้บอกภาษาแน่นอนหลายครั้ง นอกจากนี้ยังอาศัยข้อมูลบางส่วน จากงานวิจัยทางด้านเสียงของ คุณนันทริยา ลำเจียกเทศ ด้วย

ความมุ่งหมายและขอบข่ายของการศึกษา มุ่งศึกษาระดับ คำ ประโยค และความหมายทางด้านเสียงไม่ได้ศึกษาเนื่องจากมีผู้ศึกษาไว้แล้ว แต่นำมาเสนอไว้ด้วยเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษา งานนี้ การนำเสนอจะเสนอตั้งแต่เสียง คำ และประโยค เป็นลำดับไป ความหมายนั้นรวมอยู่ในเรื่อง คำ และประโยค ไปพร้อมแล้ว

การถ่ายทอดภาษาที่นำเสนอใช้ทั้งอักษรไทย เพื่อสะดวกต่อการทำความเข้าใจของผู้ศึกษาทั่วไป และใช้สัทอักษร (Phonetic Symbols) เพื่อประโยชน์แก่นักภาษาศาสตร์ด้วย

เสียงและระบบเสียง

ภาษาลื้อประกอบด้วยเสียงพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์ ดังนี้

เสียงพยัญชนะ

เสียงพยัญชนะมี 20 หน่วยเสียง ดังที่ปรากฏในตารางต่อไปนี้

ฐานที่	ริม	ริมฝีปาก	ปุ่ม	เพดาน	เพดาน	ช่องระหว่าง
เกิดของ	ฝีปาก	ล่างกับ	เหงือก	แข็ง	อ่อน	เส้นเสียง

ลักษณะของริมฝีปาก	ริมฝีปากไม่ห่อ				ริมฝีปากห่อ	
ตำแหน่งของลิ้น	ลิ้นส่วนหน้า		ลิ้นส่วนกลาง		ลิ้นส่วนหลัง	
ความสั้น + ยาวของเสียง	สั้น	ยาว	สั้น	ยาว	สั้น	ยาว
ระดับลิ้น						

สูง	i	i:	ɨ	ɨ:	u	u
กลาง	e	e:	ə	ə	o	o:
ต่ำ	ɛ	ɛ	a	a:	ɔ	ɔ

ตารางที่ 2 : ลักษณะการออกเสียงสระ

เสียงสระทุกเสียงเหมือนกับเสียงสระในภาษาไทยกลาง เทียบกับภาษาเขียนในภาษาไทยกลาง ได้ดังนี้

/i:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	ี
/ɨ:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	ิ
/i:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	ี
/u/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	ู
/u:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	ู
/e/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	เ-ะ
/e:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	เ-
/ə/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	เ-อะ
/ə:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	เ-อ
/o/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	โ-ะ
/o:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	โ-
/ɛ/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	แ-ะ
/ɛ:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	แ-
/a/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	-ะ
/a:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	-า
/ɔ/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	เ-าะ
/ɔ:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลางคือ	-อ

เนื่องจากภาษาลื้อไม่มีเสียงสระประสม (diphthongs) /เอียะ, เอีย/, /เอือะ, เอือ/, /อัวะ, อัว/ เสียงเหล่านี้จะเป็นเสียงปฏิภาค (Correspondence) กับเสียง /ɛ:/, /i:/, /o:/ ในภาษาลื้อตามลำดับเช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาไทยกลาง	ภาษาไทยกลาง	ภาษาไทยกลาง
เสียง	[si:an]	แสง	[se:ŋ ¹]
เมีย	[mi:a]	แม่	[me: ²]
เสือ	[sɛ̌:a]	เสือ	[sɔ: ⁵]
เลือด	[hɛ̌:at]	เหลือด	[lɛ:t ⁴]
หิว	[hu: ³ a]	โห	[ho: ¹]
ตัว	[tu:a]	โต	[to: ¹]

เสียงสระ / e, a, o / ที่ทำหน้าที่พยัญชนะนาสิก จะเป็นเสียงปฏิกากับเสียงในภาษาลื้อตามลำดับ เช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาไทยกลาง	ภาษาไทยกลาง	ภาษาไทยกลาง
เป็น	[pen]	ป็น	[pɛ̌n ¹]
เส้น	[sɛ̌n]	ล็น	[sɛ̌n ⁵]
เงิน	[ŋɔn]	ง็น	[ŋɛ̌n ²]
ลง	[loŋ]	ล่ง	[luŋ ²]
คน	[kʰon]	ค่น	[kʰɛ̌n ²]

เสียงวรรณยุกต์

หน่วยเสียงวรรณยุกต์ภาษาลื้อ มี 6 หน่วยเสียง คือ

1. เสียงสูงขึ้น เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับสูง ตกลง และเลื่อนขึ้นเล็กน้อย อาจแสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้คือ ในที่นี้ใช้หมายเลข 1 แทนวรรณยุกต์เสียงนี้ เช่น หู [hu:¹] โห [ho:¹] หัว ขา [kʰ a:¹] ลักษณะเสียงวรรณยุกต์นี้ คล้ายกับเสียงจัตวาในภาษาไทยกลาง แต่จุดเริ่มต้นของภาษาไทยกลางเริ่มในระดับต่ำ ตอนเลื่อนขึ้นก็เลื่อนขึ้นสูงมาก
2. เสียงกลาง – สูงตก เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับระหว่างกลางกับสูงยกขึ้น และตกลงเล็กน้อย อาจแสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้ ในที่นี้ใช้หมายเลข 2 แทนวรรณยุกต์เสียงนี้ เช่น ป็น [bin²], งุ่น [nu:²] งุ่น, น้า [nɛ:²] น้า อาจเทียบวรรณยุกต์เสียงนี้ได้กับเสียงวรรณยุกต์โทในภาษาไทย ไม่เหมือนกันทีเดียว แต่มีลักษณะคล้ายกัน ในภาษาไทยกลางยกขึ้นสูงและตกลงมากกว่า
3. เสียงกลางตกขึ้นเป็นเสียงที่เริ่มจากระดับกลาง ตกลง และเลื่อนขึ้นเล็กน้อยใน

4. เสียงกลาง-ต่ำตก เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับระหว่างกลางกับต่ำ เสียงจะคงระดับจะเลื่อนขึ้นและตกลงบ้างเล็กน้อยเท่านั้นในตอนท้าย อาจแสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้

5. เสียงกลางขึ้นตก เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับกลาง ขึ้นเล็กน้อยและตกลง มีเสียงกักที่เส้นเสียงเกิดขึ้นในช่วงท้าย (glottal stricture) อาจแสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้ |
ในที่นี้ใช้หมายเลข 5 แทนวรรณยุกต์เสียงนี้ เช่น ห้า [ha:⁵] เสือ [sue:⁵] เสือ, ป่า [pa:⁵]
อาจเทียบกับภาษาไทยกลางได้กับเสียงวรรณยุกต์โท แต่จุดเริ่มต้นต่ำกว่า และตอนท้ายของเสียงที่จบลงต่างกัน

เสียงวรรณยุกต์ภาษาลื้อมีลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งคือ มีเสียงวรรณยุกต์สนธิ (Tone Sandhi) คือ เสียงวรรณยุกต์ 2 เสียงที่อยู่ติดกัน เสียงใดเสียงหนึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นเสียงอื่น เพราะอิทธิพลของเสียงวรรณยุกต์อีกเสียงหนึ่งที่อยู่ติดกันนั้น

$$1. \quad \mathfrak{A}.2 \text{ -----} > \quad \mathfrak{A}.7 / \mathfrak{A}.1 \text{ -----}$$

$$\mathfrak{A}.3$$

เสียงวรรณยุกต์ที่ 7 เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับสูง เลื่อนขึ้นสูงแล้วตกลงในตอนท้ายแสดงเส้น
ลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้

แป้งเฮิ่น [ɕ : n¹ əh : n²] ----- ๕ [p : t¹ h : n⁷] ‘สร้างบ้าน’

$$2. \quad 7.6 \text{ -----} > \quad 78/7.1 \text{-----}$$

$$7.3$$

วรรณยุกต์ที่ 6 เกิดตามหลังวรรณยุกต์ที่ 1 หรือ 3 เสียงวรรณยุกต์ที่ 6 จะเปลี่ยนเป็นเสียงวรรณยุกต์ที่ 8

เสียงวรรณยุกต์ที่ 8 เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับกลาง ยกขึ้นสูง และตกลงทันทีช่วงท้ายจะมีเสียงกักที่เส้นเสียงเกิดขึ้นเล็กน้อย แสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้ เช่น

สี่เก้า [si:³ kaw⁶] -----> [si:³ kaw⁸] ‘4 ต้น’

กินจิ้น [kin¹ ci:n⁶]-----> [kin¹ ci:n⁸] ‘กินเนื้อ’

พยางค์

ภาษาลือจัดอยู่ในภาษาคำโดด (Monosyllabic Language) เช่นเดียวกับภาษาตระกูลไทอื่น ๆ เพราะลักษณะโครงสร้างของคำเป็นคำพยางค์เดียวเป็นส่วนใหญ่

ถ้าให้	พ	=	พยัญชนะ
	ส	=	สระเสียงสั้น
	สส	=	สระเสียงยาว
	ว	=	เสียงวรรณยุกต์
	()	=	จะมีหรือไม่มีก็ได้

รูปแบบของพยางค์จะมีดังนี้คือ พ(พ) สสว, พ(พ)ส(ส)วพ แต่ภาษาลือมีลักษณะพยางค์พิเศษที่แตกต่างไปจากภาษาตระกูลไทอื่น ๆ คือ พยางค์ อืม [m] ซึ่งทำหน้าที่ในภาษาหลายอย่างกล่าวคือ

1. แสดงการปฏิเสธ เมื่อใช้นำหน้ากริยา เช่น
อืมมี [m³ mi:⁷] ‘ไม่มี’
อืมอยู่ [m³ ju:³] ‘ไม่อยู่’
2. ใช้นำหน้าชื่อของผลไม้บางชนิด และวัตถุที่เป็นรูปกลม ๆ บางอย่าง เช่น
อืมโหม่ง [m¹ mɔ:n⁴] ‘มะม่วง’
อืมเห็บ [m³ hep¹] ‘ลูกเห็บ’
3. ใช้นำหน้าคำเรียกเครือญาติ และชื่อผู้ชายที่ยังไม่ได้แต่งงาน เช่น
อืมอ้าว [m³ ?a:w²] ‘อา (น้องชายของพ่อ)’
อืมติบ [m³ tip⁴] ‘นายทิพย์’

4. ใช้นำหน้าคำบอกเวลา เช่น
 อืมว่า [m⁴ wa: ²] ‘เมื่อวาน’
 อืมแล่ง [m⁴ e: n²] ‘เวลาเย็น’
5. ใช้นำหน้าคำที่เป็นคำถาม และคำอื่น ๆ บางคำ เช่น
 อืมว่า [m³ nan: ²] ‘อะไร’
 อืมแล่ง [m³ tu: ¹] ‘ประตุ’

คำ

ลักษณะคำภาษาถิ่นนอกจากเป็นคำพยางค์เดี่ยวแล้ว ก็มีบ้างที่เป็นคำสองพยางค์ ที่มากกว่าสองพยางค์ก็มี แต่น้อยมาก ต่อไปนี้จะเรียกรวมกันว่า คำหลายพยางค์ หมายถึง คำที่มีมากกว่าหนึ่งพยางค์ขึ้นไป ลักษณะคำหลายพยางค์มีวิธีการสร้างคำเช่นเดียวกับภาษาไทยกลาง คือ มีการประสม ซ้ำ และซ้อน คำหรือพยางค์

คำประสม เช่น

หมด สุ่ม	[mot ⁴ sum ⁵]	‘มดแดง’
ว่าว ต่ำ	[wa:w ² ta: ¹]	‘เป้าตา’
ต่ำ วัน	[ta: ¹ wan ⁷]	‘ดวงอาทิตย์’
ผ้า สี แ่ง	[p ^h a: ⁵ si: ³ e: n ³]	‘ผ้าเช็ดหน้า’
ผ้า สี ก๊อด	[p ^h a: ⁵ si: ¹ e k t ⁴]	‘ผ้าเช็ดตัว’
ไม้ ซ้อน แส้	[maj ⁶ kb: n ⁵ e s: ⁵]	‘ไม้เรียว’

คำซ้ำ เช่น

จ้ำ จ้ำ	[ca: ⁵ ca: ⁵]	‘จ้ำ ๆ’
ไว ไว	[waj ² waj ²]	‘ไว ๆ , เร็ว ๆ’
มิน มิน	[min ² min ²]	‘นาน ๆ’

คำซ้อน เช่น

เมา ไส้ เมา ขาด	[maw ² haj ⁶ maw ² kha: t ³]	‘หลง’
ชี ค่าน ไส้ ชี ค่าน ขาด	[khi: ³ Kha: n ⁵ haj ⁶ khi: ³ kha: n ⁵ kha: t ³]	‘เกียจคร้านมาก’
ตุก อัก ตุก ใจ	[tuk ⁴ ?ok ¹ tuk ⁴ caj ¹]	‘ทุกซอกทุกใจ, กลุ่มใจ’

คำหลายพยางค์นอกจากมีการประสม การซ้ำ และการซ้อนพยางค์แล้ว ยังมีคำที่มีลักษณะเป็นคำพยางค์แท้ ๆ คือ คำที่ไม่เกิดจากการประสม การซ้ำ และการซ้อนพยางค์ เช่น

ปะ เล็ด	[pa? ³ ɛ :t ⁴]	‘ลื่น’
แต็ก แต้้น	[tɛk ¹ ɛ :n ¹]	‘ตักแตน’
ตัก โต๊	[tok ¹ to: ⁵]	‘ตักแก’
จะ ลีม	[ca? ³ lim ⁵]	‘จิ้งจก’

ลักษณะพิเศษอีกแบบหนึ่งของภาษาลื้อคือ คำที่นำหน้าด้วยพยางค์ อิม [m] ซึ่งมีตั้งแต่สองพยางค์ขึ้นไป เช่น

อิม ป้าว	[m ³ pa:w ⁶]	‘มะพร้าว’
อิม ตั้น	[m ³ tan ⁷]	‘พุทรา’
อิม โถ่ ดั้น	[m ³ tho: ³ din ⁷]	‘ถั่วลิสง’
อิม โก้ย สี ด้า	[m ³ koj ⁵ si: ¹ da: ⁷]	‘มะละกอ’

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงลักษณะของคำซึ่งจะแสดงให้เห็นว่าภาษาลื้อ แตกต่างไปจากภาษาไทยถิ่นอื่น ๆ

คำสรพนาม

คำสรพนามภาษาลื้อมีลักษณะการใช้เช่นเดียวกับภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ รวมทั้งภาษาไทยกลางด้วย กล่าวคือใช้ตามชั้น ฐานะ กาลเทศะ และบุคคล ซึ่งจะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมด้วย คำสรพนามแบ่งตามลักษณะการใช้ได้ 3 ประเภทคือ

1. คำสรพนามบุรุษที่ 1
2. คำสรพนามบุรุษที่ 2
3. คำสรพนามบุรุษที่ 3

1. คำสรพนามบุรุษที่ 1 คือ คำสรพนามที่ใช้แทนตัวผู้พูด ได้แก่ คำ กู [ku: ¹] เป็น [pɛ n ⁴] ฮา [ha: ⁴] ตู [tu: ¹] เฮ้า [haw ²] และคำเรียกเครือญาติ

กู [ku: ¹] เป็นคำสรพนามที่ใช้กับบุคคลในระดับเดียวกัน ใช้ได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชายแต่ส่วนมากมักเป็นผู้หญิงใช้ ใช้คู่กับคำว่า มึง [min ²] ในบุรุษที่ 2 ไม่ถือว่าเป็นคำหยาบ ใช้เป็นการทั่วไป แต่ไม่ใช้กับผู้ใหญ่ แต่ผู้ใหญ่ใช้กับผู้น้อยได้ กับคนแปลกหน้าหรือคนไม่ค่อยคุ้นเคยก็จะไม่ใช่ จะใช้คำอื่นแทน เช่น

กู	มี	หลูก	สาว	สาม	คุ่น
[ku: ¹]	mi: ⁷	lu:k ⁴	sa:m ¹	sa:m ¹	khun ⁷]
กู	มี	ลูก	สาว	สาม	คน

กู	อิม	มี	แม่
[ku: ¹	m ³	mi: ⁷	me: ²]

กู	ยังไม	มี	เมีย
----	-------	----	------

เป็น [p^๑ n⁴] สรรพนามบุรุษที่ 1 ที่ผู้น้อยใช้กับผู้ใหญ่ ใช้ได้ทั้งผู้หญิง ผู้ชาย เช่น

เป็น	ปิ่น	ลูก	คุณ	หล้า
[p ^๑ n ⁴	pin ¹	lu:k ⁴	khun ²	la: ⁵]
ฉัน	เป็น	ลูก	คน	หล้า

เป็น	อยู่	ไก	วัด
[p ^๑ n ⁴	ju: ³	kaj ⁵	wat ⁴]
ฉัน	อยู่	ใกล้	วัด

ฮา [ha:⁴] คำสรรพนามบุรุษที่ 1 ที่ผู้ชายใช้กับคนระดับเดียวกัน และสนิทสนมกัน ผู้ใหญ่ที่สนิทสนมกันมาก ๆ บางทีก็ใช้คำนี้ และใช้คู่กับคำว่า คิง [kin⁴] ในสรรพนามบุรุษที่ 2 เช่น

ฮา	มี	ปี	ไป	สอง	คุณ
[ha: ⁴	mi: ²	pi: ⁴	paj ⁶	so:n1	Khun ⁷]
กู	มี	พี่	สะไ้	สอง	คน

ฮา	เมื่อ	ก่อน	เนื่อ
[ha: ⁴	m ^๑ : ²	kon ³	n ^๑ : ⁸]
กู	ไป	ก่อน	นะ

ตู [tu:¹] เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 1 ใช้เป็นเอกพจน์ หรือพหูพจน์ ก็ได้ อาจหมายถึง กู, ฉัน, เรา ในภาษาไทยกลาง ใช้กับคนที่คุ้นเคยกัน คู่กับคำว่า สู [su:¹] ในสรรพนามบุรุษที่ 2 เช่น

ตู	อิม	โก
[tu: ¹	m ³	ko: ¹]
กู (ฉัน)	ไม	กลัว

ตู	เงะ	ไห	เงะ	น่า
[tu: 1	ne? 4	haj 4	ne? 4	na:2]
เรา	ทำ	ไร่	ทำ	นา

เฮ้า [haw²] เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 ใช้เป็นพหูพจน์ หมายถึง เรา

เฮ้า	อิม	โก
[how ²	m ³	ko: ¹]
เรา	ไม	กลัว

นอกจากนี้ก็ใช้คำเรียกเครือญาติ เช่น ป่อ [p :⁴] ‘พ่อ’, แม่ [m :⁴] ‘แม่’, ป่อ อ้อย [pɔ :⁴ ?uj⁵] ‘ปู่, ตา’ (ใช้กับเชื้อสายตรง) ป่อ หลง [p :⁴ lo:n¹] ‘พ่อหลวง’ (ใช้กับคนสูงอายุทั่วไป) ปี [pi:⁴] ‘พี่’, น้อง [nɔŋ⁶] ‘น้อง’ คำว่า “ปี” “น้อง” เป็นคำใหม่ที่เข้าไปเพราะอิทธิพลของภาษาคำเมือง “ปี” แทนตัวเองในฐานะมีอายุสูงกว่า ส่วน “น้อง” แทนตัวเองในฐานะอายุน้อยกว่า ใช้ได้ทั้งหญิงและชาย

2. คำสรรพนามบุรุษที่ 2 คือ คำสรรพนามที่ใช้แทนผู้ที่พูดด้วย คำที่ใช้ได้แก่ มิ่ง [m + ŋ²] ‘มิ่ง’, คิ่ง [kin²] ‘มิ่ง’ สุ [su:¹] โต [to:¹] ‘เธอ’ และคำเรียกเครือญาติ

มิ่ง [m + ŋ²] สรรพนามที่ใช้คู่กับสรรพนามบุรุษที่ 1 ว่า ‘กู’ เช่น

มิ่ง	กิ่น	อิม	หญัง	हां
[min ²]	kin ¹	m ³	ŋaŋ ¹	ha: ³]
มิ่ง	กิ่น	อะไร		นะ

มิ่ง	ไป	ไหน	มา
[min ²]	paj ¹	naj ¹	ma: ⁷]
มิ่ง	ไป	ไหน	มา

คิ่ง [kin²] เป็นสรรพนามที่ใช้คู่กับสรรพนามบุรุษที่ 1 ฮา [ha:⁴] เช่น

คิ่ง	หว่า	อิม	หญัง	กิ่น
[khiŋ ²]	wa: ⁴	ŋ ³	ŋaŋ ¹	kan ¹]
คิ่ง	ว่า	อะไร		กิ่น

คิ่ง	เญะ	อิม	หญัง
[khiŋ ²]	ne? ⁴	m ³	ŋaŋ ¹]
คิ่ง	ทำ	อะไร	

สุ [su:¹] ใช้คู่กับคำว่า ตู [tu:¹] เช่น

สุ	เญะ	อิม	หญัง	กิ่น
[su: ¹]	ne? ⁴	m ³	ŋaŋ ¹	kan ¹]
สุ	ทำ	อะไร		กิ่น

สุ	ไป	ไหน	มา
[su: ¹]	paj ¹	naj ¹	ma: ⁷]
สุ	ไป	ไหน	มา

โต [to:¹] ใช้คู่กับคำว่า เป็น [p n³] เช่น

โต	หว่า	น้าม	ปิ่น	ก่อ
[to: ¹]	wa: ⁴	na:m ⁶	pin ¹	ko: ³]
เธอ	ว่า	น้ำ	เป็น	ไหม

โตะ	ปิ่น	คู่	หนี้
[to: ¹	pin ⁷	khu: ²	ni: ⁶]
เธอ	เป็น	ครู	หรือ

คำเรียกเครือญาติที่ใช้ เช่นเดียวกับคำที่ใช้ในบุรุษที่ 1

3. คำสรรพนามบุรุษที่ 3 คือ คำสรรพนามที่ใช้แทนผู้ที่ถูกกล่าวถึง คำที่ใช้ได้แก่ คำมัน [man²] ‘มัน’, เขา [khow¹] ‘เขา’ เป๋น [p n³] ‘ท่าน’ และคำเรียกเครือญาติ (บางที่มีชื่อต่อท้าย บางที่ไม่ต้องมี ถ้าสามารถสื่อความหมายเข้าใจกันได้)

มัน [man²] ใช้ทั่ว ๆ ไปทั้งกับคนที่มีฐานะเท่ากัน และสัตว์ เช่น

มัน	ปิ่น	คู่	ชี้	ค่าน
[man ²	pin ¹	khun ⁷	khi: ³	kha:n ⁸]
มัน	เป็น	คน	ชี้	เกียจ

มัน	ตำ	น้าม	พริก	ล่ำ
[man ²	tam ¹	na:m ⁸	khi: ³	lam ²]
มัน	ตำ	น้ำ	พริก	อร่อย

เขา [khow] ใช้ทั่ว ๆ ไปกับคนที่มีฐานะเท่ากันเช่นเดียวกับคำว่า “ มัน ” แต่แสดงความสุภาพมากกว่า เช่น

เขา	ม่า	อิม	ว่า
[khow ¹	ma: ⁷	ŋ ⁴	wa: ²]
เขา	มา	เมื่อวาน	

เขา	ห่วย	น้าม	อิม	จ่าง
[khow ¹	wa:j ³	na:m ⁸	ŋ ³	ca:ŋ ⁴]
เขา	ว้าย	น้ำ	ไม่	เป็น

เป๋น [p n³] ใช้กับคนที่มีฐานะสูงกว่า แต่ใช้น้อย ส่วนใหญ่จะใช้คำเรียกเครือญาติแทน เช่น

เป๋น	อิม	อยู่		
[p n ³	ŋ ³	ju: ³]		
ท่าน	ไม่	อยู่		
เป๋น	ไป	กัน	หลาย	คู่
[p n ³	paj ¹	kan ¹	la:j ¹	khun ⁷]
ท่าน	ไป	กัน	หลาย	คน

คำสรรพนามบุรุษที่ 3 ที่เป็นพหูพจน์ อาจใช้คำว่า “หมู่ [mu:³] นำหน้าก็ได้ ไม่ใช่ก็ได้ ปกติไม่นิยมใช้ ใช้สรรพนามโดด ๆ เลย

ตัวอย่างคำเรียกเครือญาติที่ใช้แทนคำสรรพนามบุรุษที่ 1

พ่อ กำ ลั้ง ขุด ดิ้น อยู่ ใน โสน
[pɔː⁴ kam¹ lan⁷ khut¹ din⁷ juː³ naj⁷ so:n¹]
พ่อ กำ ลั้ง ขุด ดิ้น อยู่ ใน สวน

แม่ กำ ลั้ง ไก่ว อยู่
[mɛː⁴ kam¹ lan⁷ kwaj¹ ?uː³]
แม่ กำ ลั้ง ไก่ว เปล

ตัวอย่างคำเรียกเครือญาติที่ใช้แทนคำสรรพนามบุรุษที่ 2

ลุง ซาน อิม หลึง
[luŋ² sa:n¹ m³ ɣaŋ¹]
ลุง ซาน อะไร

พ่อ อ้าย แม่ ไหน มา
[pɔː⁴ ?uj⁵ maː² naj¹ maː⁷]
พ่อ อ้าย ไป ไหน มา

(ตา)

แม่ อ้าย กิ้น เข้า แล้ง แล่ว น้า
[mɛː⁴ ?uj⁵ kin¹ khaw⁵ ɛːŋ² ɛw⁶ naː²]
แม่ อ้าย กิ้น ข้าว เย็น แล่ว หรือ
(ยาย)

บ้าน หัง น้า อยู่ ไก่ เก้า
[ba:n⁵ haŋ¹ naː⁸ juː³ kaj¹ kaw¹]
บ้าน ข้อง น้า อยู่ ไกล ไหม

ตัวอย่างคำเรียกเครือญาติที่ใช้แทนคำสรรพนามบุรุษที่ 3

แม่ หัง มึง อยู่ บ้าน เก้า
[mɛː⁴ haŋ¹ miŋ⁷ juː³ ba:n⁵ kaw¹]
แม่ ข้อง มึง อยู่ บ้าน ไหม

กู แม่ หลีน น้าม กั๊บ ปี่ มึง
[kuː¹ mɛː⁷ lin⁴ na:m kap¹ piː⁴ miŋ⁴]
กู ไป เล่น น้า กั๊บ พี่ มึง

การใช้คำสรรพนามของภาษาลื้อ เหมือนกับภาษาตระกูลไท ส่วนใหญ่คือ ต้องคำนึงถึงชั้นของบุคคล กาลเทศะ วัย เพศ ความสุภาพ ความใกล้ชิด หรือคตินิยมคติชน ซึ่งสะท้อนให้เห็น

สภาพทางสังคมของชาวไทลื้อ ไม่แตกต่างจากชาวไทยทั่วไปนัก และถ้าจะเปรียบเทียบกับไทยภาคกลาง สภาพสังคมไทลื้อมีความซับซ้อนน้อยกว่า สังเกตจากที่มีคำสรรพนามใช้น้อยกว่าและไม่ซับซ้อนเท่ากับภาษาไทยกลาง สภาพความซับซ้อนของสังคมชาวไทลื้ออาจเทียบได้กับชาวไทยภาคเหนือ ที่พูดภาษาคำเมือง เพราะมีคำสรรพนามใช้น้อย มีความซับซ้อนใกล้เคียงกัน และโดยเหตุที่ชาวไทลื้อไม่ค่อยได้เกี่ยวข้องกับคนที่พูดภาษาอื่นมากนัก ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับชาวไทยภาคเหนือเท่านั้น ไม่เหมือนกับชาวไทยภาคกลาง ชาวไทลื้อจึงสามารถรักษาสภาพสังคมเดิมไว้ได้มากกว่าชาวไทยภาคกลาง

คำลักษณนาม

คำลักษณนาม เป็นคำที่กำหนดขึ้นเพื่อใช้บอกลักษณะของคำนาม จำนวนนับ หรือประมาณ โดยขยายคำนามที่อยู่ข้างหน้า ทำให้คำที่มีความหมายหลายความหมาย มีความหมายชัดเจนขึ้น เช่น กา 3 ใบ กับ กา 3 ตัว หรือใช้ชี้เฉพาะว่าเป็นคนนั้น คนนี้ เป็นต้น⁹

คำลักษณนามไม่ใช่คำประเภทสากลเหมือนคำนาม และคำกริยา คือไม่มีในทุกภาษา หมายความว่า คำลักษณนามมีใช้เฉพาะในบางภาษาเท่านั้น ผิดกับคำนามและคำกริยา ซึ่งมีใช้ในทุกภาษา จึงเป็นคำประเภทสากล

ภาษาตระกูลไท เป็นภาษาที่มีลักษณนามใช้ และให้ความสำคัญแก่คำประเภtnี้มาแต่เดิม คำลักษณนามในภาษาลื้อจึงมีเช่นเดียวกับภาษาตระกูลไทอื่น ๆ ในที่นี้จะจำแนกกล่าวเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ตำแหน่งของคำลักษณนาม
2. ประเภทของคำลักษณนาม

1. ตำแหน่งของคำลักษณนาม ตำแหน่งคำลักษณนามแต่ดั้งเดิมใช้นำหน้าคำนามต่าง ๆ เช่น หัวหอม หัวกระเทียม วงแหวน ดวงใจ เส้นผม ฯลฯ ต่อมาในบางภาษาลื้อคำเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไป จะพบว่าบางลื้อใช้เฉพาะคำว่า หอม กระเทียม แหวน ใจ กระผม เท่านั้น บางลื้อยังคงใช้ทั้งที่มีคำลักษณนามนำหน้าและไม่มี บางลื้อได้ย้ายตำแหน่งมาอยู่หลังคำนาม และตัวเลข¹⁰ ตำแหน่งคำลักษณนามของภาษาลื้อมีทั้งอยู่หลังคำนามและตัวเลข หรือคำบอกประมาณและหน้าคำนาม แต่ส่วนใหญ่จะอยู่หลังคำนาม และตัวเลข หรือคำบอกประมาณ เช่น

หลูก	สาว	สาม	คุน
[lu:k ⁴	sa:w ¹	sa:m ¹	khun ⁷]
ลูก	สาว	สาม	คน
ดอก	ไม้	สิบ	ดอก
[dɔ:k ³	maj ⁸	sip ¹	dɔ:k ³]
ดอก	ไม้	สิบ	ดอก
หมา	สี่	โต	

[ma: ¹	si: ³	๕ :k ³]
หมา	สี่	ตัว

เก้า	ไม้	หก	เก้า	k
[kaw ⁵	maj ⁶	hok ¹	(kaw ⁵)	
ตัน	ไม้	หก	ตัน	

คำลักษณะนามที่ยังคงใช้นำหน้าคำนามอยู่ก็ยังคงมี เช่น

หมู่	นก	บิน	อยู่	บน	ฟ้า
[mu: ³	nok ⁴	bin ²	ju: ³	bon ⁷	fa: ⁶]
ฝูง	นก	บิน	อยู่	บน	ฟ้า

หมู่	พ่อ	อัย	หม่	อัย	ไป	วัด	กัน	มา
[mu:3	pə:4	?uj5	mɛ:4	?uj5	paj1	wat4	kan1	ma:7]
พวก	ตา				ยาย	ไป	วัด	กัน มา

2. ประเภทของคำลักษณะนาม คำที่นำมาใช้เป็นคำลักษณะนาม เหมือนกับภาษาไทย

กลาง คือไม่ได้สร้างคำแปลกใหม่ขึ้นเป็นพิเศษ แต่ได้จาก คำนาม คำสรรพนาม คำกริยา และคำวิเศษณ์ ที่มีอยู่เดิมนั่นเอง นำมากำหนดขึ้นใหม่ โดยการเปรียบเทียบหรืออนุโลม เพื่อบอกลักษณะของคำนามนั้น ๆ ประเภทของคำลักษณะนามจำแนกเป็น 3 ประเภท คือ

- 2.1 คำลักษณะนามที่ใช้กับคน
- 2.2 คำลักษณะนามที่ใช้กับสัตว์และพืช
- 2.3 คำลักษณะนามที่ใช้กับสิ่งของ

2.1 คำลักษณะนามที่ใช้กับคน ใช้คำว่า คู่ [khu:n²] ‘คน’ กับคนสามัญทั่วไปและใช้คำว่า หมู่ [mu:³] เพื่อบอกจำนวนที่มีมาก เช่น

บ้าน	โต	มี	กี่	คู่
[ba:n ⁵	to: ¹	mi: ⁷	ki: ³	khu:n ⁷]
บ้าน	เธอ	มี	กี่	คน

หมู่	โต	มา	หลิน	น้ำ	กัน	กี่	คู่
[mu: ³	to: ¹	ma: ⁷	lin ⁴	na:m ⁶	kan ¹	ki: ³	khu:n ⁷]
พวก	เธอ	มา	เล่น	น้ำ	กัน	กี่	คน

คู่	หมู่	นั้น	ไป	เอา	มือ	กัน
[khu:n ²	mu: ³	nan ⁶	paj ¹	?aw ⁷	mi: ⁶	kan1]
คน	กลุ่ม	นั้น	ไป	ลง	แขน	กัน

2.2 คำลักษณะนามที่ใช้กับสัตว์และพืช คำลักษณะนามที่ใช้กับสัตว์ใช้คำว่า โต [to:¹]
 ‘ตัว’ กับสัตว์ทุกชนิด อยู่หลังคำบอกจำนวน เช่น

หมา	สอง	โต	
[ma: ¹	so:ŋ ¹	to: ¹]	
หมา	สอง	ตัว	
อี	บึ้ง	ห้า	โต
[ʔi: ³	bi:ŋ ⁷	ha: ⁵	to: ¹]
ค่างคาว		ห้า	ตัว

ป่า	เหียน	เก้า	โต	
[pa:1	ŋe:n1	kaw5	to:1]	
ปลา	ไหล	เก้า	ตัว	
หนก	ก๊อก	แก่	สอง	โต
[nok4	kok1	kɛ:1	ɔ:ŋ1	to:1]
นก	พืราบ		สอง	ตัว

สำหรับคำลักษณะนามที่ใช้กับพืชมีอยู่หลายตัว ใช้ตามลักษณะของพืชต่าง ๆ ได้แก่คำต่อไปนี้
 ดอก [ɔ : k³] ใช้เป็นลักษณะนามของดอกไม้ต่าง ๆ และใช้นำหน้าดอกไม้ชนิดต่าง ๆ ด้วย
 เช่น

ดอก	ด้าย	สิบ	ดอก		
[dɔ : k ³]	da:j ⁵	sip ¹	dɔ :k ³]		
ดอก	หงอนไก่	สิบ	ดอก		
ดอก	กะ	หล่อม	ข้าว	ดอก	
[dɔ:k ³	ka? ¹	lom ⁴	sa:w ²	dɔ:k ³]	
ดอก	บานไม่รู้โรย		ยี่สิบ	ดอก	
ดอก	บ้าน	ญี่	สิบ	ห้า	ดอก
[dɔ :k ³	ba:n ⁷	ŋin ²	sip ¹	ha: ⁵	ɔ :k3]
ดอก	บาน	เย็น	สิบ	ห้า	ดอก
ดอก	ไม้	บ้าน	หก	ดอก	
[dɔ:k ³	maj ⁸	ba:n ²	hok ¹	dɔ:k3]	
ดอก	ไม้	บาน	หก	ดอก	

เก้า □ ใช้ตรงกับคำว่า “ต้น” ในภาษาไทยกลาง ซึ่งนอกจากจะเป็นลักษณะนามอยู่หลังคำบอกจำนวนแล้ว ยังใช้นำหน้าคำด้วย เช่น

แก้ว [kaw ⁶ ตัน	อึ้ง m ¹ มะม่วง	โมง mo:n ⁸	ห้า ha: ⁵ ห้า	แก้ว kaw ⁶ ตัน
แก้ว [kaw ⁶ ตัน	ไม้ maj ⁶ ไม้	สิบ sip ¹ สิบ	เอ็ด ?et ¹ เอ็ด	แก้ว kaw ⁸ ตัน
แก้ว [kaw ⁶ ตัน	อึ้ง m ⁶ ขนุน	หนูน nun ¹	สาม sa:m ¹ สาม	แก้ว kaw ⁸ ตัน
แก้ว [kaw ⁶ ตัน	อึ้ง m ³ พุทรา	ตัน tan ⁷	สี่ si: ³ สี่	แก้ว kaw ⁸ ตัน

คำว่า “แก้ว” ยังมีที่ใช้กว้างขวางกว่าคำว่า “ตัน” ในภาษาไทยกลาง คือใช้ตรงกับคำว่า “กอ” อีก เช่น

แก้ว [kaw ⁶ กอ	ไผ่ phaj ³ ไผ่	สอง sɔ:n ¹ สอง	แก้ว kaw ⁸ กอ
แก้ว [kaw ⁶ กอ	ไก่อ koj ⁵ กล้วย	เจ็ด cet ¹ เจ็ด	แก้ว kaw ⁸ กอ

แก่น [kɛn³] ใช้ตรงกับคำว่า “ลูก , ผล” ในภาษาไทยกลาง ใช้กับผลไม้ทั่วไป เช่น

อึ้ง [m ¹	ไก่อ koj ⁵	ชาว sa:w ²	แก่น kɛn ³	
	ปลั่ง	ยี่สิบ	ลูก	
อึ้ง [m ³	แตง tɛ :ŋ ¹	ช่าง sa:ŋ ⁵	สอง sɔ :ŋ ¹	แก่น kɛn ³
	แตงไทย		สอง	ลูก
อึ้ง [m ¹	แห่น nɛ : ³	ห้า ha: ⁵	แก่น kɛ n ³	
	น้อยหน้า	ห้า	ลูก	

อึม	ป้าว	สืบ	แก่น
[m ³]	pa:w ⁸	sip ¹	ke n ³]
มะพร้าว		สืบ	ลูก

กำ [kam¹] ใช้กับพืชผักที่นำมามัดรวมกัน ตรงกับคำว่า “กำ” ในภาษาไทยกลาง เช่น

ผัก	แขบ	หก	กำ		
[phak ¹	khɛ :p ⁴	hok ¹	kam ¹]		
ผัก	ตำลึง	หก	กำ		
ผัก	หละ	สี่	กำ		
[phak ¹	la? ¹	si: ³	kam ¹]		
ผัก	ชะอม	สี่	กำ		
ใบ	โห	ละ	ผ้า	สืบ	กำ
[baj ²	ho: ¹	la? ⁴	pha: ²	sip ¹	kam ¹]
ใบ	โห	ระ	พา	สืบ	กำ

โล่ง [lo:n²] ตรงกับคำ “รวง” ในภาษาไทยกลางใช้กับรวงข้าวเท่านั้น เช่น

โล่ง	เข้า	ข้าว	เอ็ด	โล่ง
[lo:n ²]	khaw ⁵	sa:w ²	?et ¹	lo:n ⁷]
รวง	ข้าว	ยี่สิบ	เอ็ด	รวง

เขา	เก็บ	โล่ง	เข้า	เหนว	มา	ผ่อ	แปด	โล่ง
[khaw ¹]	kep ¹	lo:n ⁷	khaw ⁵	ne:w ¹	ma: ⁷	phɔ : ³	pɛ :t ³	lo:n ⁷]
เขา	เก็บ	รวง	ข้าว	เหนียว	มา	ดู	แปด	รวง

ลำ [lam²] ตรงกับคำว่า “ลำ” ในภาษาไทยกลาง ใช้กับไม้ไผ่ และอ้อยที่ตัดออกจากกอแล้ว เช่น

ไผ่	ห้า	ลำ
[phaj ³]	ha: ⁵	lam ²]
ไผ่	ห้า	ลำ

อ้อย	สาม	ลำ
[?oj ⁵]	sa:m ¹	lam ²]
อ้อย	สาม	ลำ

2.3 คำลักษณะนามที่ใช้กับสิ่งของ จะใช้คำต่อไปนี้คือ ใบ [baj²] แก่น [k n²] โต [to:¹]
 อัน [ʔan²] หลิม [lim³] และดุ่น [dun⁵]

ใบ [bai²] ใช้กับภาชนะและสิ่งของที่มีลักษณะทรงกลม ตรงกับที่ภาษาไทยกลาง ใช้คำว่า “ลูก, ใบ” เช่น

หม้อ	สาม	ใบ
[mɔ: ⁵]	sa:m ¹	baj ⁷]
หม้อ	สาม	ใบ
แก้ว	แปด	ใบ
[kɛ w: ⁵]	pɛ:t ³	baj ⁷]
แก้ว	แปด	ใบ
จ้าน	หก	ใบ
[ca:n ¹]	hok ¹	baj ⁷]
ชาม	หก	ใบ

แก่น [kɛ n³] นอกจากจะใช้กับผลไม้ดังกล่าวแล้วยังใช้กับภาชนะสิ่งของ ซึ่งตรงกับที่ภาษาไทยกลางใช้คำว่า “ลูก” อีกด้วย แก่นใช้ต่างกับใบที่ขนาดคือ ของที่มีขนาดใหญ่ จะใช้คำว่า “แก่น” แทน “ใบ” เช่น

ส้า	สิบ	แก่น
[sa: ⁵]	sip ¹	kɛ n ³]
ตะกร้า	สิบ	ลูก
ไห	สอง	แก่น
[haj ¹]	ɔ: ¹	kɛ n ³]
ไห	สอง	ลูก

โต [to:¹] นอกจากจะใช้กับสัตว์ทุกชนิดแล้วยังใช้กับสิ่งของประเภทโต๊ะ เก้าอี้ เสื่อ
 กางเกง ได้อีกเช่น

ตั้ง	หนึ่ง	หนึ่ง	โต
[tan ³]	nan ³	nin ³	to: ¹]
เก้าอี้	นั่ง	หนึ่ง	ตัว
ตั้ง	หวาย	สี่	โต
[tan ³]	wa:j ¹	si: ³	to: ¹]
เก้าอี้	หวาย	สี่	ตัว
โต๊ะ	สอง	โต	

[toʔ ¹	๑ : ๓ ¹	to:¹]
โต๊ะ	สอง	ตัว

เสื่อ	ห้า	โต
[sɛː ⁵	ha:⁵	to:¹]
เสื่อ	ห้า	ตัว

เตว	สาม	โต
[tew ¹	sa:m ¹	to:¹]
กางเกง	สาม	ตัว

อัน [ʔan²] ตรงกับคำว่า “อัน” ในภาษาไทยกลาง ใช้กับสิ่งของที่ไม่เฉพาะเจาะจงลักษณะของสิ่งของนั้น อาจใช้ร่วมกับลักษณะนามอื่น ๆ ได้เช่น

ไต้	สิบ	ห้า	อัน
[taj ⁵	sip ¹	ha:⁵	ʔan ²]
ไต้	สิบ	ห้า	อัน

ดั่ง	สอง	อัน
[dun ⁵	๑ : ๓ ¹	ʔan ⁷]
กระดั่ง	สอง	อัน

หลิม [lim³] ตรงกับคำว่า “เล่ม” ในภาษาไทยกลางใช้กับสมุด หนังสือ เช่น

สะ	หมุด	สอง	หลิม
[saʔ ³	mut ¹	๑ : ๓ ¹	lim ³]
	สมุด	สอง	เล่ม

หนัง	สี่	สาม	หลิม
[nan ¹	st:¹	sa:m ¹	lim ³]
หนัง	สี่	สาม	เล่ม

ดุ้น [dun] ตรงกับคำว่า “ดุ้น” ในภาษาไทยกลาง ใช้เป็นลักษณะนาม เรียกท่อนไม้ขนาด เล็ก เช่น

โหล	สาม	ดุ้น
[lo:¹	sa:m ¹	dun ⁵]
ฟืน	สาม	อัน (ดุ้น, ท่อน)

คำนำหน้าชื่อ

ภาษาไทยกลางมีคำนำหน้าชื่อ เช่น คุณ นาย นาง นางสาว เด็กหญิง เด็กชาย เป็นต้น ในภาษาอีสานก็มีคำลักษณะนี้ แต่มีไม่มาก และไม่พิสดารเท่าคำพวกนี้ นอกจากพยางค์ “อ๋ม” [mɔː] ดังกล่าวในข้อ 3 เรื่องพยางค์แล้ว ก็มีคำอื่นได้แก่ บ่า [baː˩] และอี [ʔiː˩]

บ่า	[baː˩]	ใช้นำหน้าชื่อผู้ชายทั่วไป
อี	[ʔiː˩]	ใช้นำหน้าชื่อผู้หญิงทั่วไป

คำลงท้ายวลีหรือประโยค

คำลงท้ายวลีหรือประโยค เป็นคำแสดงความรู้สึกของผู้พูด ประโยค ๆ เดียวอาจสื่อความหมายได้หลายอย่าง ถ้าใช้คำลงท้ายต่างกัน เช่น คำว่า “ดู ถ้าพูดว่า ”ดูเสีย” หรือ “ดูชะ” ก็เป็นคำสั่ง ถ้าพูดว่า “ดูนะ” ก็เป็นการขออนุญาต ถ้าพูดว่า “ดูนา” ก็เป็นการแสดงการบอกรับรู้ ฯลฯ ในภาษาอีสานก็มีคำลักษณะนี้คือ คำดังต่อไปนี้

เก๋ [kaw¹] แสดงความรู้สึกสงสัย ใช้ในวลีหรือประโยคที่เป็นคำถาม อาจเทียบได้กับคำว่า “ไหม” ในภาษาไทยกลาง ตัวอย่างเช่น

มิ่ง	ฮัก	กู	เก๋
[min ²]	hak ⁴	kuː ¹	kaw ¹]
มิ่ง	รัก	กู	ไหม
บ้าน	อยู่	ไก่อ	เก๋
[baːn ⁵]	juː ³	kaj ¹	kaw ¹]
บ้าน	อยู่	ไกล	ไหม

ก่อ [kɔː˩] ใช้เช่นเดียวกับคำว่า “เก๋” เข้าใจว่าเป็นคำใหม่ที่ยืมไปจากภาษาคำเมือง เนื่องจากคำเมืองใช้คำนี้ในลักษณะอย่างเดียวกันเป็นการทั่วไป

เนื้อ [nɔː⁶] เป็นคำลงท้ายเป็นเชิงขออนุญาต คล้ายกับคำว่า “นะ” ในภาษาไทยกลางเช่น

กู	เมื่อ	ก่อน	เนื้อ
[kuː ¹]	mɔː ⁷	kɔːn ³	nɔː ⁸]
กู	ไป	ก่อน	นะ

น่า [naː²] ใช้แสดงความสงสัยคล้ายกับคำว่า “หรือ” ในภาษาไทยกลาง เช่น

กิน	เข้า	แล่ง	แล้ว	น่า
[kin ¹]	khaw ⁵	ɛːn ²	ɛw ⁶	naː ²]
กิน	ข้าว	เย็น	แล้ว	หรือ

คำว่า “น่า” บางทีใช้คำว่า หว่อ น่า [ɰwɔː⁴ naː²] แทนได้ ในความหมายว่า “หรือยัง”

हां [haː³] ใช้ลงท้ายเป็นการแสดงความสงสัย และย้ำให้ตอบ คำตอบจะตอบได้กว้างเพราะผู้ถามไม่ค่อยจะแน่ใจ อาจเทียบได้กับคำว่า “รี , ละ , นะ” ในภาษาไทยกลาง เช่น

ไค่	हां
-----	-----

[khaj ²	ha: ³]
ใคร	ละ (รี, นะ)

มิ่ง	กิน	อิม	หญ้ง	हां
[min ²	kin ¹	m ³	ɲaŋ ¹	ha: ³]
มิ่ง	กิน	อะไร		นะ

มิ่ง	มี	เล้ง	อิม	หญ้ง	हां
[min ²	mi: ²	le: ⁴	m ³	ɲaŋ ¹	ha: ³]
มิ่ง	มี	เรื่อง (ธุระ)	อะไร		รี

นี่ [ni:⁶] มีความหมายทำนองเดียวกับคำว่า “หรือ” ในภาษาไทยกลางเหมือนกันแสดงความสงสัยแต่ค่อนข้างจะแน่ใจว่าเป็นอย่างทีสงสัยนั้นจริง และใช้เป็นการย้าคำถามเพื่อต้องการคำตอบว่าเป็นจริงตามที่สงสัย เช่น

มิ่ง	เมื่อ	งาน	แต่ง	งาน	มา	นี่
[min ²	mɔ: ²	ŋa:n ²	tɛ: ³	ŋa:n ²	ma: ²	ni: ⁶]
มิ่ง	ไป	งาน	แต่ง	งาน	มา	หรือ

ได้น	หม่	ตี	นี่
[do:n ²	mɛ: ⁴	ti: ¹	ni: ⁸]
ถูก	แม่	ตี	หรือ

จะ [ca?¹] ใช้แสดงความสงสัยในเชิงว่าคล้าย ๆ จะรู้อยู่แล้ว คล้าย ๆ กับ นี่ [ni:⁶] แต่เป็นลักษณะหยอกล้อ เช่น

ไค้	จะ
[khaj ²	ca? ¹]
ใคร	หรือ

หมา	มัน	เห่า	ไค้	จะ
[ma: ¹	man ⁷	haw ³	khaj ⁷	ca? ¹]
หมา	มัน	เห่า	ใคร	หรือ

อี้ ญา [ʔi:² na:¹] ใช้ลงท้ายเป็นเชิงย้ากำหนดแน่อนอกเทียบได้กับคำว่า “เอง” ในภาษาไทยกลาง เช่น

กู	อี้	ญา
[ku: ¹	ʔi: ⁷	ɲa: ¹]
กู	เอง	

ป่อ	อี้	ญา
[pɔ: ⁴	ʔi: ²	ɲa: ¹]
ป่อ	เอง	

อืม หญิง [h³ ɰan¹] ใช้ในประโยคคำถาม ในความหมายว่า “อะไร” เช่น

ลุง	เงะ	กาน	อืม	หญิง
[luŋ²]	ŋe⁴	ka:n¹	h³	ɰan¹]
ลุง	ทำ	งาน	อะไร	

มึง	ต๊ะ	ซื่อ	อืม	หญิง
[miŋ²]	ta?¹	si:⁸	h³	ɰan¹]
มึง	จะ	ซื่อ	อะไร	

ญั่ง ฮื่อ [nan² hi:²] ใช้ในประโยคคำถาม ในความหมายว่า “อย่างไร” เช่น

ป้า	ขาย	ญั่ง	ฮื่อ
[pa:¹]	kan:j¹	ɰan¹	hi:⁷]
ป้า	ขาย	อย่างไร	

ส้า	सान	ญั่ง	ฮื่อ
[sa:⁵]	sa:n¹	nan¹	hi:⁷]
ตะกร้า	सान	อย่างไร	

ญ่าม ใต้ [na:m² daj²] ใช้ประโยคคำถามในความหมายว่า “เมื่อไร” เช่น

ป้อ	หัง	มึง	มา	ญ่าม	ใต้
[pɔ:⁴]	han¹	miŋ⁷	ma:²	ɰa:m²	daj²]
ป้อ	ของ	มึง	มา	เมื่อ	ไร

ฮ่อง [hɔŋ⁴] ตรงกับคำว่า “บ้าง” ในภาษาไทยกลาง เช่น

แก้ง	หน่อ	ใส่	อืม	หญิง	ฮ่อง
[kɛ:n¹]	no:³	saj³	h³	ɰan¹	ɰɔŋ⁴]
แก้ง	หน้อย	ใส่	อะไร		บ้าง

มึง	ต๊ะ	ซื่อ	อืม	หญิง	ฮ่อง
[miŋ²]	ta?¹	si:⁸	h³	ɰan¹	ɰɔŋ⁴]
มึง	จะ	ซื่อ	อะไร		

บ้าง

คำบุพบท

การใช้คำบุพบทภาษาลื้อใช้ทำนองเดียวกับภาษาไทยกลาง คือบางที่ก็ลดคำบุพบทได้บางที่ก็ไม่ได้แล้วแต่ผู้ใช้ บางที่ลดไม่ได้ เพราะความหมายจะไม่ชัดเจน ความแตกต่างอยู่ที่คำที่ใช้บางที่ก็เป็นคำๆ เดียวกัน แต่ออกเสียงต่างกันไปบ้าง บางที่ก็เป็นคำคนละคำ เช่น

เสื่อ	ใหม่	(หัง)	กู	สี	แต่ง				
[sɔː ⁵]	maj ³	(han ¹)	kuː ¹	siː ¹	deŋ ⁷]				
เสื่อ	ใหม่	ของ	กู	สี	แต่ง				
ป่อ	จ่าย	ตี	กำ	ลั้ง	มา	บั้น	ป่อ	(หัง)	กู
[pɔː ⁴]	caːj ²	tiː ⁴	kam ¹	laŋ ⁷	maː ²	pin ¹	pɔː ⁴	(han ¹)	kuː ¹
ผู้	ชาย	ที่	กำ	ลั้ง	มา	เป็น	พ่อ	(ของ)	กู
	หมู่	หนก	บั้น	อยู่	บั้น	ฟ้า			
	[muː ³]	nok ⁴	bin ²	juː ³	bon ⁷	faː ⁶]			
	ฝูง	นก	บิน	อยู่	บน	ฟ้า			

คำลำดับญาติ

คำลำดับญาตินอกจากใช้แทนคำสรรพนามทั้งบุรุษที่ 1, 2 และ 3 ได้ดังกล่าวนมาแล้วคำลำดับญาติยังเป็นอีกลักษณะหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมไทยที่มีการนับญาติ แสดงความผูกพันกันฉันพี่น้อง เช่นเดียวกับสังคมไทยภาคกลาง ไม่ว่าจะเป็นญาติกันจริงหรือไม่ก็ตาม มักจะมีการเรียกพี่เรียกน้อง ลุง ป้า น้า อา ตามแบบสังคมภาคกลาง สังคมไทยลื้อจึงยังเป็นสังคมแบบไทยดั้งเดิมอยู่ คำลำดับญาติภาษาลื้อมีดังต่อไปนี้

คำลำดับญาติฝ่ายบิดา

ป่อ	หมอน	[pɔː ⁴ mɔ n1]	‘ทวด’ (ผู้ชาย)
เหม	หมอน	[meː ⁴ mɔ n1]	‘ทวด’ (ผู้หญิง)
ป่อ	อ้วย	[pɔː ⁴ ?uj ⁵]	‘ปู่’
เหม	อ้วย	[meː ⁴ ?uj ⁵]	‘ย่า’
ป่อ	โหลง	[pɔː ⁴ loːŋ ¹]	‘พี่ชายของปู่, ย่า’
เหม	โหลง	[meː ⁴ loːŋ ¹]	‘พี่สาวของปู่, ย่า’
ลูง		[luŋ ²]	‘ลุง’
ป้า		[paː ⁵]	‘ป้า’
ป่อ		[pɔː ⁴]	‘พ่อ’
อึม	อ้าว	[m ³ ?aːw ⁷]	‘อาผู้ชาย’
อื	อ้าว	[?iː ³ ?aː ⁷]	‘อาผู้หญิง’
ปี้	เก้า	[piː ⁴ kaw ⁶]	‘พี่ชาย (สาว) คนโต’

ปี่	เหต	ม่า	[pi: ⁴ hɛt ¹ ma: ⁷]	‘พี่ชาย (สาว) คนรองลงมา’
ปี่	เหม	หญิง	[pi: ⁴ me: ⁴ ɲiŋ ¹]	‘พี่สาว’
ปี่	สาว		[pi: ⁴ sa:w ¹]	
น้อง	ป่อ	จ้าย	[nɔ̌ ɲɔ̌ pɔ̌ :4 ca:2]	‘น้องชาย’
น้อง	เหม	หญิง	[nɔ̌ ɲɔ̌ me:4 ɲiŋ ¹]	‘น้องสาว’
น้อง	สาว		[nɔ̌ ɲɔ̌ sa:w]	‘น้องสาว’

คำลำดับญาติฝ่ายมารดา

ภาษาลื้อใช้คำลำดับญาติฝ่ายมารดา เป็นคำ ๆเดียวกับญาติฝ่ายบิดา ลักษณะนี้แตกต่างกับภาษาไทยกลาง และสังคมไทยภาคกลาง แสดงว่าคำเรียกเครือญาติแบบนี้ของชาวลื้อไม่ซับซ้อนเหมือนชาวไทยภาคกลาง ซึ่งอาจจะพิจารณาได้สองแง่ว่าสังคมไทลื้อไม่ซับซ้อนเท่าสังคมไทยภาคกลางประการหนึ่ง และชาวลื้อให้ความสำคัญกับญาติของทั้งฝ่ายบิดา และมารดาเท่ากันอีกประการหนึ่ง จึงไม่จำแนกให้แตกต่างกัน

คำลำดับญาติที่เกี่ยวกับการสมรส

ป่อ	เห้า	[pɔ̌ : ⁴ haw ⁶]	‘พ่อตา , พ่อสามี’
เหม	เห้า	[me: ⁴ haw ⁶]	‘แม่ยาย , แม่สามี’
หลูก	จ้าย	[lu:k ⁴ ca:j ²]	‘ลูกเขย’
หลูก	ไ้	[lu:k ⁴ paj ⁶]	‘ลูกสะใภ้’
ปี่	จ้าย	[pi: ⁴ ca:j ²]	‘พี่เขย’
ปี่	ไ้	[pi: ⁴ paj ⁶]	‘พี่สะใภ้’
น้อง	จ้าย	[nɔ̌ ɲɔ̌ ca:j ²]	‘น้องเขย’
น้อง	ไ้	[nɔ̌ ɲɔ̌ paj ⁶]	‘น้องสะใภ้’
น่า	เขย	[na: ⁶ kh :j ¹]	‘น้ำและอาเขย’
อ้า	ไ้	[ʔa: ² paj ⁶]	‘อาสะใภ้’
น่า	ไ้	[na: ⁶ paj ⁶]	‘น้ำสะใภ้’

คำเรียกสี

คำเรียกสีส่วนใหญ่จะเหมือนกับภาษาไทยกลางที่แตกต่างไปมีดังนี้

สี	โอัน	[si: ¹ ʔo:n ⁷]	‘สีชมพู’
สี	แหละ	[si: ¹ lɛ? ⁴]	‘สีน้ำเงิน’
สี	สะ บั้น ง่า	[si: ¹ sa? ¹ ban ⁷ na: ²]	‘สีไพร’

คำที่ใช้นับวันเดือนปี

คำที่ใช้นับวัน เดือน ปี ไม่ละเอียดเท่าภาษาไทยกลาง มีคำใช้นับวัน เดือน ปี เพียงดังต่อไปนี้

วัน	นี้	[wan ² ni: ⁶]	‘วันนี้’
-----	-----	--------------------------------------	----------

อิม	พุก	[m ⁴ phu:k ⁴]	‘วันพุงนี้’
อิม	พุก วัน ฮื่อ	[m ⁴ phu:k ⁴ wan ² hɿ: ²]	‘วันมะริน’
วัน	น้ำ	[wan ² na: ⁵]	‘วันมะเรื่อง และวันต่อ ๆ ไป’
อิม	ว่า	[m ⁴ wa: ²]	‘วันวาน’
อิม	ว่า ว่าน ซิ่น	[m ⁴ wa: ² wa:n ² si:n ²]	‘วันวานซิ่น’

คำเรียกเดือนอย่างภาษาไทยกลางเรียก เดือนอ้าย เดือนยี่ เดือนสาม เดือนสี่ จนถึงเดือนสิบสองนั้น ภาษาไทลื้อจะเรียกแตกต่างกันเฉพาะ เดือนที่หนึ่ง (เดือนอ้าย) เท่านั้น คือ เรียกว่า เต้ินเจ้ง [d :n² ce:n¹]

ชื่อปีตามแบบไทย ๆ ที่เรียก ปีชวด ฉลู ขาล ฯลฯ ภาษาไทลื้อจะเรียกชื่อปีด้วยคำแปลเช่น

ปีชวด	เรียกว่า	ปี	หนู	[pi: ¹ nu: ¹]
ปีฉลู	เรียกว่า	ปี	ไ้	[pi: ¹ ɲo: ⁷]
ปีขาล	เรียกว่า	ปี	เสือ	[pi: ¹ se: ¹]
ฯลฯ				

มีอยู่ปีเดียวที่เรียกตรงกับภาษาไทยกลาง คือ ปีวอก เรียกว่า ปี หวอก [pi:¹ w :k⁴] ไม่ว่เรียกว่า ปีลิง

การเรียงคำและรูปประโยค

การเรียงคำในภาษาลื้อส่วนใหญ่เหมือนกับการเรียงคำในภาษาไทยกลาง คือว่าตำแหน่งของคำขยายไว้หลังคำที่ถูกขยาย กล่าวคือ

การเรียงคำขยายคำนาม วางไว้หลังคำนาม เช่น

น้ำม	ใส	[na:m ⁶ saj ¹]	‘น้ำใส’
คุ่น	อ้วน	[khun ² ʔo:n ⁷]	‘คนอ้วน’
ปลา	เค็ม	[pa: ¹ kim ¹]	‘ปลาเค็ม’
หม้อ	ใหม่	[mo: ⁵ maj ³]	‘หม้อใหม่’

การเรียงคำขยายคำกริยา วางไว้หลังคำกริยา เช่น

หญ่าง	จ้า	[ɲa:ɲ ³ ca: ⁵]	‘เดินช้า’
ญะ	ไว ไว	[ɲeʔ ⁴ waj ² waj ²]	‘ทำเร็ว ๆ’
แหล่น	จ้า จ้า	[ɬɛn ⁴ ca: ⁵ ca: ⁵]	‘วิ่งช้า ๆ’
กิน	ล่ำ	[kin ¹ lam ⁷]	‘กินอร่อย’

การเรียงคำขยายคำวิเศษณ์ วางไว้หลังคำวิเศษณ์ เช่น

ล่ำ	หนัก	[lam ³ nak ¹]	‘อร่อยมาก’
โหม่น	จัด หนัก	[mo:n ³ cat ¹ nak ¹]	‘สนุก, เพราะมาก’

การเรียงคำขยายวิเศษณ์นี้มีบ้างที่เรียงคำขยายไว้หน้าคำที่ถูกขยาย เช่น

จัด ง่าม [cat¹ ɯa:m²] จำนวน คำสั 'สวยมาก'
จัด ดี [cat¹ di:²] ภาแธ 'ดีมาก'

นอกจากนี้ยังมีการใช้คำเป็นอย่างอื่นที่เป็นคนละคำกับคำในภาษาไทยกลาง เช่น

ใจร้าย ใช้ว่า ซี้ โศก [khi:³ so:k³]
นั่งยอง ๆ ใช้ว่า นั่ง ของ ย่อง [naŋ⁴ khwəŋ¹ jwəŋ²]
ซี้เกียจแท้ ๆ ใช้คำว่า ค่าน ไซ ซี้ ค่าน ขาด
[khi:³ kha:n⁵ hai⁶ khi:³ kha:n⁵ kha:t³]

การเรียงคำแสดงคำถาม คำแสดงคำถามส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ต้นประโยคและท้ายประโยค เช่นเดียวกับประโยคคำถามในภาษาไทย เช่น

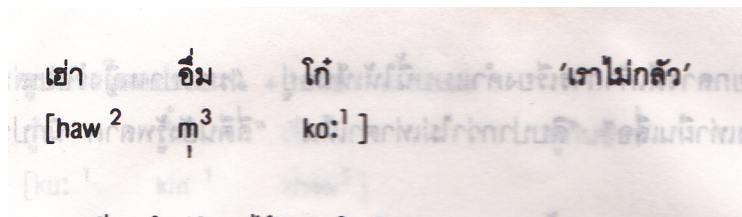
ได้ มา ไครมา'
[khai² ma:²]
อู้ย ไฟ กับ ได้ 'ตาพูดกับใคร'
[ɯj⁵ fo:² kap¹ khai⁷]
ล่ง เงะ อีม หน่วง 'ล่งทำอะไร'
[luŋ² neʔ⁴ ɯ³ ɯaŋ¹]

ป้า	นี่	ชาย	หญิง	ชื่อ	'ป้านายอย่างไร'			
[pa: ¹]	ni: ⁴	kha:j ⁴	ɲaŋ ²	hi: ⁴]				
มีง	เมื่อ	ญ่าม	ได้	'มีงไปเมื่อไร'				
[mɨŋ ²]	mo: ²	ɲa:m ²	daj ²]					
มีง	ชอบ	มัน	เก่า	'มีงชอบมันไหม'				
[mɨŋ ²]	sɔ:p ¹	man ²	kaw ¹]					
เสื้อ	นี่	ชื่อ	มา	ล่า	ค่า	เต่า	ชื่อ	'เสื้อนี้ชื่อมา'
[sɔ: ⁴]	ni: ⁴	sɛ: ⁶	ma: ²	la: ²	kha: ²	taw ⁴	hi: ⁴]	
	คิง	หว่า	อิม	หญิง	กัน	'มีงว่าอะไรกัน'		
	[khɨŋ ²]	wa: ⁴	ɲɨ: ³	ɲaŋ ¹	kan ¹]			
หมี่	ชื่อ	หม้อ	ใหม่	มา	ก็	ใบ	'แม่ชื่อหมี่ไหม'	
[me: ⁴]	sɛ: ⁶	mo: ⁵	maj ³	ma: ⁷	ki: ³	baj ⁷]		
	เงะ	อิม	หญิง	โต้	แตก	'ทำไมถ้วยแตก'		
	[ŋe: ⁴]	ɲɨ: ³	ɲaŋ ¹	thoj ⁵	te:k ⁴]			
การเรียงคำแสดงคำถามมีบ้างที่แตกต่างไปจากภาษาไทยกลาง เช่น								
มีง	หลูก	ไหน	มา	'มีงมาจากไหน'				
[mɨŋ ²]	luk ⁴	naɲ ¹	ma: ⁷]					

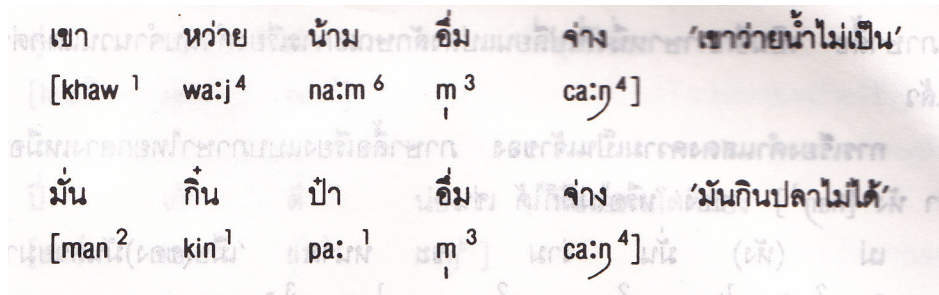
การเรียงคำปฏิเสธ มีทั้งเรียงไว้หน้าคำกริยา โดยใช้พยางค์ อิม [ɲɨ³] ซึ่งเทียบกับภาษาไทยกลางได้กับคำว่า “ไม่”

การเรียงคำปฏิเสธไว้หน้าคำกริยา เช่น

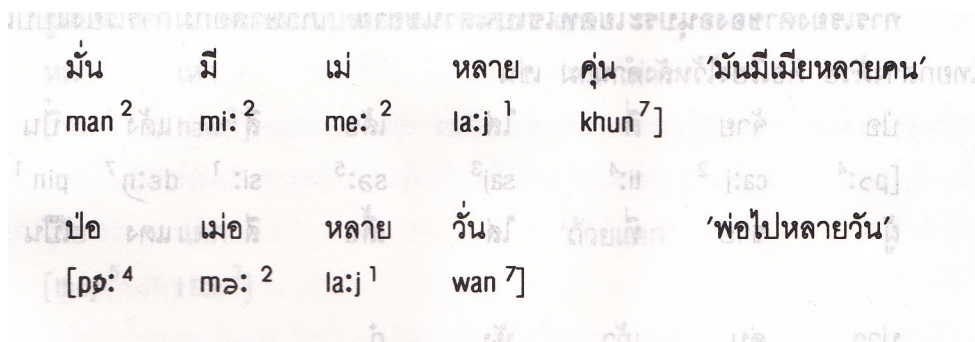
มัน	อิม	งาม	'มันไม่สวย'
[man ²]	[ɲɨ ³]	[ɲa:m ⁷]	

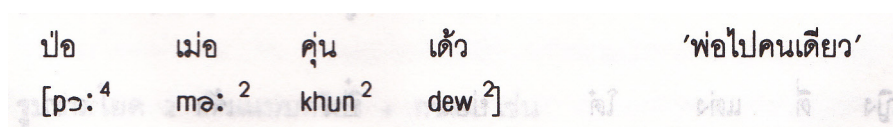
การเรียงคำปฏิเสธไว้หลังคำกริยา เช่น

การเรียงคำนับจำนวน ภาษาลื้อเรียงคำนับจำนวนไม่ว่าจะนับถ้วนหรือไม่ถ้วนเหมือนกับภาษาไทยกลาง คือเรียงในรูปแบบ คำนาม คำนับจำนวน คำลักษณนาม เช่น

คำนับจำนวนที่หมายถึง “จำนวนหนึ่ง” คือคำว่า เด่ว [dew²] “เดียว” เรียงไว้หลังคำลักษณนาม เช่นเดียวกับภาษาไทยกลางด้วย เช่น

การเรียงคำนับจำนวนภาษาไทยโบราณ เรียงไว้หน้าคำนาม และคำนามนั้นมีคำลักษณนาม นำหน้า เป็นแบบดังนี้ คำนับจำนวน + คำลักษณนาม + คำนาม เช่น

สิบ ตัว หมา (ภาษาไทยขวยังมีการเรียงคำแบบนี้)
เจ็ดสิบห้า คน ชาย (จารึกอักษรไทยภาคเหนือ)¹²

ในภาษาไทยกลางมีเค้าการเรียงคำแบบนี้ให้เห็นอยู่ “มารยาหญิงร่อยเล่เมวียน” “คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนเสื่อ” “สิบปากว่าไม่เท่าตาเห็น” “สี่ตีนยังรู้พลาด นักปราชญ์ยังรู้พลั้ง” เป็นต้น

การเรียงคำนับจำนวนภาษาลื้อ แตกต่างไปจากการเรียงคำแบบภาษาไทยโบราณ จึงนับได้ว่าภาษาลื้อ เป็นอีกภาษาหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงลักษณะการเรียงคำนับจำนวนแตกต่างไปจากโบราณแล้ว

การเรียงคำแสดงความเป็นเจ้าของ ภาษาลื้อเรียงแบบภาษาไทยกลางเหมือนกัน คือ จะมีคำว่า หัง [han¹] ‘ของ’ หรือไม่มีก็ได้ เช่น

แม่ (หัง) มัน ฆะ หนาด ‘เมีย(ของ)มันสวยมาก’
 [me:² (han¹) man² ɲa:m² khaʔ¹ na:t³]
 หลูก (หัง) เขา ต่าย หมด ‘ลูก(ของ)เขาทายหมด’
 [lu:k⁴ (han¹) khaw¹ ta:j¹ mot¹]

การเรียงคำของอนุประโยคที่ใช้เป็นส่วนขยาย ภาษาลื้อก็มีการเรียงแบบเดียวกับภาษาไทยกลางด้วย คือเรียงไว้หลังคำนาม เช่น

ป่อ	จ้าย	ตี้	ใส่	เสื่อ	สี	แดง	ปิ่น	ปี
[pɔ: ⁴	ca:j ²	ti: ⁴	saɿ ³	sɔ: ⁵	si: ¹	de:ŋ ⁷	pin ¹	pi: ¹
ผู้	ชาย	ที่	ใส่	เสื่อ	สี	แดง	เป็น	พิ
บ่าว	คุ่น	เก้า	หัง	กู				
[ba:w ³	khun ⁷	kaw ⁵	han ¹	ku: ¹				
ชาย	คน	โต	ของ	กู				
หม่ม	หญิง	ตี้	แดง	โต	ย่อง	ปิ่น	เจ้า	สาว
[mɛ: ⁴	ŋiŋ ¹	ti: ⁴	teŋ ³	to: ¹	ɲɔ:ŋ ⁷	pin ¹	caw ⁵	sa:w ¹
ผู้	หญิง	ที่	แดง	ตัว	สวย	เป็น	เจ้า	สาว

รูปประโยค

รูปประโยคภาษาลื้อ เป็นรูปประโยคแบบสามส่วน คือเป็นแบบ ประธาน + กริยา + กรรม เหมือนกับภาษาตระกูลไทส่วนใหญ่ เช่น

รูปประโยคประธาน + กริยา + กรรม

กู	กิน	ข้าว	'กูกินข้าว'
[ku: ¹	kin ¹	khaw ⁵]	
ลุง	แยะ	น้ำ	'ลุงทำน้ำ'
[lun ²	ne? ⁴	na: ²]	
ปู่	เก่า	ตี	น้อง
[pi: ⁴	kaw ⁵	ti: ¹	kwɔ̃ ⁸]

ในการเข้าใจกันได้โดยอาศัยสถานการณ์ สังแวดล้อม หรือบริบท (Content) เป็นสิ่งประกอบ ดังนั้นประโยคอาจลดลงเหลือเพียงสองส่วน หรือส่วนเดียวดังต่อไปนี้

รูปประโยค 2 ส่วนแบบประธาน + กริยา เช่น

หมา	เห่า	'หมาเห่า'
[ma: ¹	haw ³]	
ถ้วย	แตก	'ถ้วยแตก'
[thoj ⁵	te:k ³]	
เสื้อ	ปูด	'เสื้อขาด'
[so: ⁵	put ¹]	

รูปประโยค 2 ส่วนแบบกริยา + กรรม เช่น

ไลย	หน้า	'ล้างหน้า'
[soj ⁴	na: ⁵]	
อยาก	(กิน)	ข้าว
[ja:k ³	(kin ²)	khaw ¹

เก็บ	ผ้า	'เก็บเสื้อผ้า'
[kep ¹	kho: ⁴]	

รูปประโยคส่วนเดียว คือ กริยา เช่น

เด็ด	แล้ว	‘เด็ดแล้ว’
[dɔ:t ³	lɛw ⁸]	
ไข	หลับ	‘ง่วงนอน’
[khaɯ ³	lap ¹]	
อืม	ไป	‘ไม่ไป’
[m ³	paj ¹]	
อัด		‘เหนื่อย’
[ʔit ¹]		

รูปประโยคแบบมีประธาน หรือกรรมเพียงส่วนเดียว เช่น บทสนทนาต่อไปนี้

ถาม :	ไค่	มา	ท่า	saɯ ³	saɯ ³	‘ใครมาหรือ’
	[khaɯ ²	ma: ²	ha: ³]			
ตอบ :	ป้อ	อ้อย				‘ตา’ (ตัดกริยา)
	[pɔ: ⁴	ʔuj ⁵]				
ถาม :	ไค่	ตำ	น้าม	พิก	ท่า	‘ใครตำน้ำพริกนะ’
	[khaɯ ²	tam ¹	na:m ⁸	phik ⁴	ha: ³]	
ตอบ :	เหม					‘เมีย’ (ตัดกริยา + กรรม)
	[me: ²]					
ถาม :	ไค่	ท่า				‘ใครหรือ, ใครละ’
	[khaɯ ²	ha: ³]				
ตอบ :	กู	อ้อ	หญา			‘กูเอง’
	[ku: ¹	ʔi: ⁷	na: ¹]			
	[khaɯ ⁵	niŋ ³]				‘ขาวเหนียว’

รูปประโยคประธาน + กริยา + กรรม อาจเปลี่ยนตำแหน่งของกรรมไว้ต้นประโยค เป็นแบบ กรรม + ประธาน + กริยา ได้เหมือนภาษาไทยกลาง โดยที่ความหมายเหมือนเดิม เช่น

ป้า	นี่	ป้า	ขาย	หญิง	ชื่อ	'ปลานี้ป้าขายอย่างไร'
[pa: 1]	ni: 8	pa: 5	kha:j 1	nan 3	hi: 7]	
หมา	ได้น	ป้า	ไหล	บุบ		'หมาถูกป้าไล่ตี'
[ma: 1]	do:n 7	pa: 5	laj 4	bup 1]		
สาด	เหม	อูย	सान	แล้ว		'เสียยาสานแล้ว'
[sa:t 3]	me: 4	u:j 5	sa:n 1	le:w 8]		

รูปประโยคภาษาสื่ออาจจำแนกตามลักษณะการใช้ได้อีก 3 ชนิด คือ รูปประโยคบอกเล่า รูปประโยคคำถาม และรูปประโยคปฏิเสธ

รูปประโยคบอกเล่า มีรูปแบบโครงสร้างดังที่กล่าวมาแล้ว คือเป็นแบบรูปประโยคสามส่วน สองส่วน หรือส่วนเดียว สำหรับบอกเล่าเรื่องราว อธิบายหรือสนทนากันเป็นการทั่วไป

รูปประโยคคำถาม คือ รูปประโยคที่มีคำแสดงคำถามกำกับอยู่ในประโยค ซึ่งอาจอยู่ในตำแหน่งต้น กลาง หรือท้ายประโยคก็ได้ เช่นเดียวกับภาษาไทยกลาง ลักษณะของรูปประโยคคำถาม จำแนกได้ดังนี้

1. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า “ใคร” จะใช้คำว่า “ไค่” ในประโยคนั้น มีทั้งปรากฏในตำแหน่งต้น กลาง และท้ายประโยค เช่น

ไค่	ตี้	มิ่ง	
[khaj 2]	ti: 1	min 7]	'ใครตี้มิ่ง'

ไค่	ปูก	เก๊า	ไม		ไค่	'ใครปลุกต้นไม้'
[khaj 2]	pu:k 4	kaw 6	maj 6]			
ปอ	อูย	ไฟ	กับ	ไค่	ห้า	'ตาพูดกับใครหรือ'
[pɔ: 4]	u:j 5	fo: 2	kap 1	khaj 7	ha: 3]	
หมา	มัน	เห่า	ไค่	ห้า		'หมามันเห่าใครหรือ'
[ma: 1]	man 7	haw 3	khaj 7	ha: 3]		

2. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า “อะไร, อะไรบ้าง” จะใช้คำว่า อืม
 หึง [m̥³ nan¹] สำหรับคำถามว่า “อะไร” และใช้คำว่า อืม หึง ห่อง [m̥³ nan¹ n̥⁴]
 สำหรับคำถามว่า “อะไรบ้าง” ซึ่งปรากฏทั้งในตำแหน่งต้น กลาง และท้ายประโยค เช่น

แขน	มึง	ป็น	อืม	หึง	‘แขนมึงเป็นอะไร’
[khe:n¹	m̥h̥⁷	pin¹	m̥³	ŋaŋ¹]	
ป่า	ซื้อ	อืม	หึง	มา	‘ป่าซื้ออะไรมา’
[pa:⁵	s̥i:⁶	m̥³	ŋaŋ¹	ma:⁷]	
อืม	หึง	อยู่	บ่น	ฮั่น	‘อะไรอยู่บนนั้น’
[m̥³	ŋaŋ¹	ju:³	bun⁷	han⁶]	
มึง	ตะ	ซื้อ	อืม	หึง	ห่อง
[m̥h̥²	ta?¹	s̥i:⁸	m̥³	ŋaŋ¹	hwa⁴]

ตำแหน่งกลาง และท้ายประโยค เช่น
 ตำแหน่งต้น เช่น ‘อะไรอยู่บนนั้น’
 ตำแหน่งท้ายประโยค เช่น ‘อะไร, อะไรบ้าง’

มึง	เมื่อ	(ตี)	ไหน		‘มึงไป(ตี)ไหน’
[m̥h̥²	ma:²	(ti:⁴)	naj¹]		
ลุง	เมื่อ	(ตี)	ไหน	มา	‘ลุงไป(ตี)ไหนมา’
[luŋ²	ma:²	(ti:⁴)	naj¹	ma:⁷]	

4. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า “อย่างไร” จะใช้คำว่า “หยัง ฮื่อ”
 [ŋaŋ¹ ht:⁷] ในตำแหน่งท้ายประโยค เช่น

ป่า	ขาย	หึง	ฮื่อ	‘ปลาขายอย่างไร’
[pa:¹	kha:j¹	ŋaŋ¹	hi:⁷]	
ล้ำ	สาน	หึง	ฮื่อ	‘ตะกร้าสานอย่างไร’
[sa:⁵	sa:n¹	ŋaŋ¹	hi:⁷]	

5. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า “เท่าไร” จะใช้คำว่า “เต่า ฮื่อ”
 [taw⁴ hi:²] ในตำแหน่งท้ายประโยค เช่น

ผ้า	ห่ม	ผืน	เต่า	ฮื่อ	'ผ้าห่มผืนเต่าไร'
[pha: ⁵	hum ³	phɛ:n ¹	taw ⁴	hi: ²]	
หม้อ	ขาง	นี้	เก่า	เต่า	ฮื่อ
[mɔ: ⁵	kha:n ¹	ni: ⁸	ka: ⁴	taw ⁴	hi: ²]

6. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า “หรือ” “ไหม” จะใช้คำว่า “ท่า” [ha:³] นี้ [ni:⁶] สำหรับความหมายว่า “หรือ” และใช้คำว่า “เก่า” [kaw¹] สำหรับความหมายว่า “ไหม” โดยวางไว้ท้ายประโยค เช่น

ใคร	มา	ไฟ	กับ	มึง	ท่า	'ใครมาคุยกับมึงหรือ'
[khaj ²	ma: ²	fo: ²	kap ¹	miŋ ⁷	ha: ³]	
มึง	เมื่อ	งาน	แต่ง	งาน	มา	นี่ 'มึงไปงานแต่งงานมา'
[miŋ ²	mo: ²	ŋa:n ²	tɛŋ ³	ŋa:n ⁷	ma: ²	ni: ⁶]
มึง	ແหล່ນ	มา	ไก	เก่า		'มึงวิ่งมาไกลไหม'
[miŋ ²	lɛŋ ⁴	ma: ²	kaj ¹	kaw ¹]		

106

มึง	สอบ	เลื้อ	โต	หนี	เก่า	'มึงสอบเลื้อตัวนี้ไหม'
[miŋ ²	sɔ:p ³	sɔ: ⁵	to: ¹	ni: ⁴	kaw ¹]	

7. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า “เมื่อไร” จะใช้คำว่า “ญ่าม ไ้” [ŋa:m² daj²] ในความหมายว่า “เมื่อไร” หรือ “เหม ญ่าม ไ้” [hem¹ na:m⁷ daj²]

เหม	ญ่าม	ไ้	อืม	โหม่ง	ตะ	สุก	'เมื่อไรมะม่วงจะสุก'
[hem ¹	ŋa:m ⁷	daj ²	m ¹	mo:ŋ ³	ta? ¹	suk ¹]	
มึง	ตะ	เมื่อ	เหม	ญ่าม	ไ้		'มึงจะไปเมื่อไร'
[miŋ ²	ta? ¹	mo: ⁷	hem ¹	ŋa:m ⁷	daj ²]		

รูปประโยคปฏิเสธ จะใช้พยางค์ อืม [m³] นำหน้าคำกริยาในความหมายว่า “ไม่” ดังกล่าวและยกตัวอย่างไว้แล้วในเรื่องของพยางค์ข้างต้น ในประโยคเชิงปฏิเสธห้าม หรือประโยคคำสั่ง ห้ามก็ใช้คำว่า “อืม” [m³] เช่นเดียวกันซึ่งเทียบกับภาษาไทยกลางว่า “อย่า” นั่นเอง เช่น

อืม	ไป	[หญับ	’อย่าไปจับ, อย่าจับ’
[m ³	paj ¹	nap ¹]	
อืม	ไป	ผ่อ	’อย่าไปดู, อย่าดู’
[m ³	paj ¹	phw: ⁴]	
อืม	ไป	เญะ	’อย่าทำเสียงดัง’
[m ³	paj ¹	pe: ⁴ dan ²]	

อืม	ไป	ไฟ	’อย่าพูดเสียงดัง’
[m ³	paj ¹	fo: ⁷ dan ²]	
อืม	ไป	หญับ	’อย่าจับ (อย่าถู)’
[m ³	paj ¹	nap ¹]	

บทสรุป

ไทลื้อ เป็นชาวไทกลุ่มหนึ่ง เช่นเดียวกับชาวไทอื่น ๆ เนื่องจากมีภาษาใช้เป็นของตนเองและลักษณะของภาษามีความแตกต่างพอที่จะจัดเป็นภาษาหนึ่งในภาษาตระกูลไทได้เช่นเดียวกับภาษาไทยกลาง ไทยเหนือ ไทยใต้ หรือไทอื่น ๆ ความต่างต่างนั้นแตกต่างทั้งเรื่องเสียง คำและประโยค อย่างไรก็ตามก็ยังเป็นความแตกต่างไม่มากจนเป็นภาษาคนละกลุ่ม ฟัง-กวย-ลี (Fang kuei li) จึงจัดภาษาไทลื้อ ไทยกลาง ไทยเหนือ ไว้ในกลุ่มตะวันตกเฉียงใต้ด้วยกัน

ไทลื้อและไทยอง ความจริงเป็นภาษาที่มีความคล้ายคลึงกันมากทั้งเรื่องเสียง คำ และ ประโยคจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นภาษาเดียวกัน เช่นเดียวกับภาษาไทยกลางกับภาษาสุพรรณบุรี ซึ่งความแตกต่างกันนั้น แตกต่างกันชัดเจนเฉพาะเรื่องการออกเสียงวรรณยุกต์ (Tone) เช่น ภาษาไทยกลาง ออกเสียงคำว่า “มา” ว่า “มา” แต่ภาษาสุพรรณบุรีออกเสียงว่า “หมา” เป็นต้นภาษาลื้อกับภาษายองก็ทำนองเดียวกัน เช่น คำว่า “ปิน แดง ดาว” ภาษาลื้อออกเสียงคล้ายเสียงวรรณยุกต์จั่วในภาษาไทยกลางเป็น “[ปิ้น แด้ง ดาว” ตามลำดับ เป็นต้น ความแตกต่างระหว่างภาษาลื้อกับภาษายองมีไม่มากพอที่จะแยกเป็นคนละภาษา เช่น ลื้อ กับ ไทยกลาง หรือไทยเหนือ ได้เหมือนกับภาษาไทยกลาง กับภาษาสุพรรณบุรี ภาษาลื้อกับภาษายองแตกต่างกันในระดับที่เป็นภาษาย่อย (Dialects) ของกันและกัน เช่นเดียวกับภาษาไทยกลาง กับภาษาสุพรรณบุรี

ที่กล่าวถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่างกันของภาษาต่าง ๆ มานี้ เพื่อชี้ให้เห็นว่าความรู้สึกของชาวไทลื้อกับไทยอง ซึ่งมักจะพยายามแยกกันเป็นคนละกลุ่ม โดยแท้จริงแล้วเป็นชนกลุ่มเดียวกัน ชาวไทลื้อที่บ้านกล้วย แม้จะเรียกตนเองว่า “ลื้อ” แต่โดยข้อเท็จจริงทางภาษาแล้วภาษาที่ใช้เป็นภาษายองเพราะเสียงที่ออก เช่น คำว่า “ปิน แดง ดาว” ดังกล่าวออกเสียงคล้ายเสียงวรรณยุกต์โทในภาษาไทยกลาง ในเรื่องของภาษาไทลื้อหรือไทยอง ไม่ได้นำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการเรียกตนเอง แต่ใช้เกณฑ์ทางสังคมและประวัติศาสตร์ เรียกชื่อตนเองต่อ ๆ กันมาทั้งนี้อาจเป็นเพราะความสับสนและไม่เข้าใจลักษณะภาษาของตนเองอย่างที่นักภาษาศาสตร์ศึกษาภาษาของไทลื้อและไทยองไว้แล้วก็ได้

อย่างไรก็ตามเรื่องของภาษานี้ ก็เป็นสิ่งที่ชาวไทลื้อหรือชาวไทยอง มีความรู้สึกเป็นกลุ่มชนหรือพวกเดียวกัน เหมือนกับชาวไทยกลาง ไทยเหนือ ไทยใต้ หรือชาวไทยอื่น ๆ และความรู้สึกของไทลื้อ หรือยอง ต่อภาษาของตนแม้จะภูมิใจที่มีภาษาของตนเองใช้ แต่เนื่องจากเป็นกลุ่มชนที่มีจำนวนน้อย จึงมีผลกระทบต่อสังคมคือ มักเกิดความรู้สึกว่าชนส่วนใหญ่ (อาจเป็นไทยกลางหรือไทยเหนือ) ถูกเหยียดหยามถ้าพูดภาษาลื้อ ให้คนที่เป็นคนส่วนใหญ่ได้ยิน และทราบว่าเป็นคนลื้อ ชาวไทลื้อจึงมักไม่พูดภาษาลื้อกับคนอื่นนอกจากพวกเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม ชาวไทลื้อก็ถือว่าภาษาเป็นเรื่องสำคัญในการกำหนดความเป็นสังคมคือถ้าพูดภาษาเดียวกันจะเกิดความรู้สึกอย่างที่กลุ่มชนอื่นรู้สึก คือความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจน ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์หรืออื่นใดก็ตามร่วมกัน ชาวไทลื้อแม้จะมีความรู้สึกว่าเป็นชนกลุ่มน้อย แต่ก็ไม่มีผลต่อการพัฒนาสภาพสังคมความเป็นอยู่ของตนเองแต่อย่างใด ตรงกันข้ามกลับเป็นแรงผลักดันให้พัฒนาสังคมความเป็นอยู่ของตนเองจนก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ จนหลาย ๆ หมู่บ้านของชนส่วนใหญ่เทียบไม่ได้

ในปัจจุบันชาวไทลื้อหันมาใช้ภาษาไทเหนือ และไทยกลางมากขึ้น เพราะสภาพสังคม การศึกษา และการดำรงชีวิตซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับคนไทยพวกอื่นมีมากขึ้นตามลำดับ แต่ชาวไทลื้อก็ยังคงรักษาภาษาของตนเองไว้ได้มาก เพราะยังใช้ภาษาของตนเองกับพวกเดียวกันในชีวิตประจำวันซึ่งคาดว่าจะเป็นอย่างนี้อีกนาน ถ้าหากว่าชาวไทลื้อไม่ปล่อยให้ความรู้สึกความเป็นชนกลุ่มน้อยในสังคมผลักดันจนเลิกใช้ภาษาของตนเอง และไม่มีความรู้สึกเหยียดหยามภาษาของตนเอง ภาษาลื้อก็คงจะอยู่เป็นเอกลักษณ์ เป็นวัฒนธรรมที่น่าภาคภูมิใจตลอดไป

วรรณกรรมไทลื้อ

เท่าที่พบจากการสำรวจและเก็บข้อมูลในหมู่บ้านไทลื้อ ลำปาง ที่เป็นวรรณกรรม ลายลักษณ์ บันทึกรวบรวมด้วยสมุดข่อย และสมุดฝรั่ง เขียนด้วยอักษรและอักษรวิธีของล้านนา พบแต่ที่เป็นตำรายา และการดูทิศ ดูทำเลการปลูกเรือน ที่เป็นวรรณกรรมอื่น ๆ และโดยเฉพาะที่เขียนด้วยอักษรวิธีของไทลื้อไม่ปรากฏ¹³ วรรณกรรมที่เป็นเรื่องยาว ยังไม่พบมีแต่เรื่องเล่าต่อ ๆ กันมา ซึ่งส่วนมากคือ วรรณกรรมล้านนาทั่วไปเช่นเรื่อง เจ้าสุวัตร นางบัวคำ หงส์หิน ทั้งนี้ผู้ให้สัมภาษณ์บอกแต่เคยรู้จักแต่เล่าเป็นเรื่องราวไม่ได้ สันนิษฐานว่าคงเป็นเรื่องที่รับอิทธิพลของล้านนา หลังจากอพยพมาอยู่ที่ลำปาง แล้ว

การเก็บข้อมูลครั้งนี้ จะได้พบแต่วรรณกรรมมุขปาฐะบอกเล่าสืบทอด ๆ กันมา โดยปากต่อปาก ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร อาจแยกประเภทได้ดังนี้

1. นิทานพื้นบ้าน
2. ปริศนาคำทาย
3. บทล้อเล่นของเด็ก
4. คำหยอกสาว
5. คำสั่งสอน
6. คำอวยพร

นิทานพื้นบ้าน นิทานชาวไทลื้อลำปาง มีลักษณะโครงเรื่องคล้ายนิทานชาดก มีแทรก บทสั่งสอนและปริศนาธรรม คาดว่านอกจากจะมุ่งให้ความเพลิดเพลินแล้ว คงมีเจตนาจะแทรกข้อคิด ในการดำรงชีวิตแก่ผู้ฟัง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ลูกบ่เชื่อพ่อแม่”¹⁴

“ลูกคุณเดว ไปเยะก่าน ไปมีแพน คบกับต๊ัก ๆ กำนี่ก็ไปโดยแพน อีป้ออีแม่บ่มี ความหมาย ไปโดยต๊ักว่า แพนมันกำโจน มันตามแผนไปในเมืองพะงาน ทำไป ๆ เกิดมีครรภเกิดมีลูกหน้อย งาน หมดแล้ว มันบ่มีรักกะแต่ก่อน มันเดินไปกรุงเทพนฯ ลูกมันกำเกิดมาแหลม แต่ก่อนบ่มียาคุมหน้อย แต่ ก่อนเมินมันยังหน้อย ต้องก็ใหญ่มา ลูกกำอุ้ม เจ็บต้องแหลมคุณ มันกำไปเกิดไปแพวกำงป่าไม้ เฮ็ดจะ ไต กำบเถิงบ้านคุณ จำยังบ่อนนี้ละ โผมันเอาไม้มาแปงโค เก็บโหลมาดั่งไฟ ออกลูก โตใหญ่ทำให้ อ้องแม่หน้อย ก็ให้วอย ๆ ชาวบ้านมาผ่อกัน “จะโตมาให้อ้องอยู่” “ป้อละอ่อนไปเก็บโหล” ลูก กุณนี้กำขำหว่างขา ลูกกุณนี้กำให้อยู่” มันว่าหมู่จาวบ้านกำโจ้ยกันจาวบ้านไปผ่อป้อมัน ต่ายอยู่หั้น และต่ายงูขบ กำเตยงอแล้ว จะเฮ็ดจั่งใด กิดเตยงหาป้อกับแม่เมื่อมันจะไปมันตั่งบ่มีความหมายกับป้อ กับแม่ มันจะไปโดยแผนต๊ัก ๆ มันก็คิดว่ากำนี้เอย กูตามไปกับหาป้อกับแม่ ก็ถามกุณ ปะกุณกำถาม มันไปเมินแหลหน้อย ไปจนมีลูก 1 กุณ ลืมตางไปบ้านมันกำไปแพวแม่น้ำ “เฮ้อ มันจะเล็กกว่าตั้น” กำเอาน้องแดงนอนนีน้อย ปูผ้าไว้ กำเอาลูกไว้ตั้นนั้นเอาโตใหญ่วางฝั้นนั้น มันบ่ป้อเล็ก ก็กับมาเถิงกำง แม่น้ำ กามาเยบลูกแดงกับแม่มันฟังมาเอาลูกแดงโตใหญ่ก็ล่นลงน้ำ ลูกกำต่ายมิด เฮ้ย จะเฮ็ดจั่งใด กำให้ห่อนวอน ๆ กำถามไป ๆ จาวบ้านว่าไปหยังจะไปไหน เป็นลูกไผ บอกชื่อป้อแม่ให้จาวบ้านว่า บ่ มีหยะ ป้อกับแม่กะต่าย บ้านมันกำขายส่งสะกานตามหา กำนี้เลยเป็นผีบ้า ซิ่นกำแก้ เสื้อกำแก้ กำ

นี้ถ้าไปวัด หันวัดโผล่เข้าไป แก่ซิ่นเฮาก็อายน้อ กำน้ำอาจารย์ ตูเจ้าก็มาตน้ำเป็นกุนตีมา กะเลยโบยซี โบยขเล็ก

อันนี้ เจตาลูกกุนเดวหนา เหลือกำป้อ กำแม่หนา มันจื้อว่า นางปารีกา กุนบา เดียวนี้เหลือ กำป้อ กำแม่ก็เปนจะนี่ละ”

(ลูกไม่เชื่อคำพ่อคำแม่)

ลูกคนเดียวไปทำงาน ไปมีแฟน คบกันไปคบกันมา ก็หนีตามแฟนไป เห็นพ่อแม่ไม่มีความหมาย แฟนชวนก็ตามไปทำงานในเมือง ทำงานไปจนมีห้อง มีลูกน้อย งานก็หมด แต่ก่อนไม่มีรถ ต้องเดินเท้าไปกรุงเทพฯ ลูกก็เกิดมาอีกคน แต่ก่อนไม่มียาคุมกำเนิด แต่ก่อนต้องเดินเท้าห้องก็โต ลูกก็ต้องอุ้ม เจ็บท้องจะคลอดอีกคน เดินทางไปจนถึงกลางป่า ทำอย่างไรก็ไม่ถึงบ้านคนต้องพักก่อน สามีหาไม้มาสร้างเพิงพัก แล้วไปหาหว่าหว่าฟันมาก่อไฟ คลอดลูก ลูกคนใหญ่ก็ร้องไห้ ชาวบ้านมาพบ ถามว่า “ทำไมมาร้องไห้อยู่” “พ่อเด็กไปเก็บฟืน ลูกคนหนึ่งก็กำลังคลอดอยู่” อีกคนก็ร้องไห้ “ช่วยไปตามหาพ่อเด็ก พบนอนตายอยู่ ทุ่งตายนี่เกิดเรื่องแล้ว จะทำอย่างไร นางก็คิดถึงพ่อแม่ ตอนจะจากมากเห็นพ่อแม่ไม่มีความหมาย คิดจากบ้านไปนานมาก จนมีลูก 2 คน ลืมทางกลับบ้าน เดินไปถึงแม่น้ำ “เอ้อ จะลืหรือว่าตื่นเอาลูกเล็กนอนบนผ้าปูไว้ริมน้ำ เอาลูกคนโตข้ามน้ำไปวางไว้อีกฝั่ง ลุยน้ำกลับมา น้ำไม่ลึกนักลุยกลับมาถึงกลางแม่น้ำ กามาโอบเอาลูกคนเล็กไป รับมาเอาลูกคนเล็ก คนโตก็วิ่งลงน้ำ ลูกจึงตามหมด คร่ำครวญว่าจะทำอย่างไรดี ต้องให้ไปถามชาวบ้านไป ชาวบ้านถามว่าเป็นอะไร จะไปไหนเป็นลูกใคร พอบอกชื่อพ่อกับแม่ ชาวบ้านบอกว่า ไม่มีละ พ่อกับแม่ตายแล้ว บ้านก็ขายทำบุญงานศพไปแล้ว ที่นี้เป็นบ้า ซิ่นก็แก่ เสือกก็แก่ เดินโง่ ๆ เข้าไปวัด คนเห็น คนดูก็อาย พระรดน้ำมนต์ให้หมดสติ ก็เลยเป็นซี บวชไม่เลิก

อันนี้เป็น ชะตาลูกคนเดียว ไม่เชื่อฟังคำพ่อแม่ นางนี้ชื่อว่า ปาริกา คนเดียวกันไม่เชื่อคำพ่อ คำแม่ก็เป็นอย่างนี้แหละ”

“หงส์หาบเต่า” ¹⁵

หงส์มาปะเต่า “เต่ามึงอยู่จันนี้ จะกินหยัง บ้านแห่งบ้านแล้ง” “กูบ่อยู่ที่นี่ กูจะเยะ จังใด กูเกิดนี่” “มึงไปโดยกูบ่อ บ้านกูอาหารกานกินปะละ มันบ่ไ้แล้ง” “กูจะเยะอย่างใดไปกูบ่มีปีก” “จะกูเอาไป ปากมึงก็บ่ได้ก่อ” “ได้” มันกำฮับปาก

หงส์กำเอาไม้กายค่อ 2 โต เต่าเอาปากงับไว้ ไปตั้งฮื้อ ๆ อย่างกำไปเรือบิน ไปกำงัดังกำงา คว้ากำแหงนผ่อ ละอ่อนก็ซ้าว ๆ ว่า “หงส์หาบเต่า ๆ ๆ ” คว้าอำปากแหงนผ่อกำนี้เต่ามันกำโกเสเปบหน่อ ก่าว่า “เต่าหาบหงส์วะ” ตกลงมา ตาใส่ควาย เข่วหลุด กำนี้เต่ากะแตกซี้เต่าก็ไปปุ้นติดละอ่อน กุนกะมีซี้เต่า เต่าแตก คว้าบ่มีเข่ว ตึงบ่เดวนี้

“หงส์หาบเต่า”

หงส์มาพบเต่า “เต่ามึงอยู่ที่นี่ จะกินอะไร บ้านแห่งบ้านแล้ง” “กูไม่อยู่ที่นี่แล้วกูจะทำอย่างไร กูเกิดที่นี่” “มึงตามกูไปไหม บ้านกูมีอาหารการกินมากมาย ไม่แล้งอย่างนี้” “กูจะทำอย่างไรไป กูไม่มีปีก” “กูจะเอามึงไป ปากมึงคาบไม่ได้ไหม” “ได้” เต่าตอบ

หงส์ 2 ตัว เอาไม้มาพาดคอให้เตาคาบตรงกลาง พาบินไปเสียงดังอื้ออึงอย่างกับเครื่องบิน ผ่านกลางทุ่งกลางนา ควายก็แหงนดู เด็ก ๆ ร้องกันแข็งแ้งว่า “หงส์หายเต่า ๆ ๆ” ควายถึงกับอ้าปาก แหงนดู ที่นี้เต่ากลัวเสียเปรียบ เสียหน้า อ้าปากพูดว่า “เต่าหาหงส์วะ” ตกลงมาตรงปากควาย พอดี ฟันควายหลุด ตัวเต่าแตกกระจาย ชี้เต่ากระเด็นไปถูกเด็ก ๆ คนจึงมีชี้เต่า และควายไม่มีฟันล่าง มาจนทุกวันนี้

“สหายตุ๊ก” ¹⁶

มีสหาย 2 คน บ่าแก้วบ่าคำ ตุ๊กหาอาหารการกินไป ต่างคนต่างไป ไปแวะไปป่าบ่าแก้วไป วันที่หนึ่ง จำเม ห่อเข้าไปทั้งวัน บได้หยังจกอย่าง กลับมาบ้าน “สูได้หยังมาพอง” “บได้หยังแม่สูเหย” “บได้หยัง อาบน้ำกินเช้าเห” เมบอก กำนี้บ่าแก้ว วันพุก จำห่อแหมเม กำห่อหื้อไปวันคำ บได้หยัง แล้วก็มานั่งฮ่มไม้ บได้หยังจกอย่าง กลับมาหาเม “ผ่อสูได้หยังมาวันนี้” “บได้หยังแม่สูเหย” “โอ บได้หยังมากินเช้า” วันพุกจำห่อเข้าแหม ได้ 3 วัน ไปเสาะหาหยังหื้อบาได้มานั่งฮ่มไม้ แล้วเตวดากี่เสด็จลงมา เป็นกุนอย่างเฮาเน่ ฮูปงาม “มาหยังโยม” มาเสาะหาอาหารการกิน ตุ๊กฮ้าย” “ไปเตื่อะ กลับบ้านอย่าไปโหดเม” มาบ้าน มาเม่มาถาม “ผ่อสูได้หยังมา” “โอแม่มัน บได้หยังสักอย่าง แล้วตูไปนั่งฮ่มไม้แล้วกุนมาบอกฮื้อกลับบ้านเตื่อะ จะมาโผด” “ผ่อสู ไปอาบน้ำ ถ่ายโคเส มาสิ้นเช้า” เมฮู้กัน กำเดียวมานั่ง จะเอาเงินกำจะเอาค้ำกำ กำนี้เงินค้ำกำเข้ามาติดหมอดิมเฮิน

บ่าคำหันสหายได้ ไปตั้งวันฮู้ว่า เตวดามาบอกบุญ กำจำเมห่อเข้า เมห่าเข้า “สูได้หยัง” “บได้หยังแม่สูเหย” บอกกินเช้า “บกินละ” วันพุกไปแหม คำมา เมถาม “สูได้หยัง ๆ” ว่าอย่างกัน ถ้วน 3 วัน จำห่อแหม บได้ตั้ง 3 วัน “มึงจำกูห่อเข้า บได้หยังมา” ว่ากันไปว่ากันมาโผมันก็บุบหม้อเข้าหม้อแอง เตวดาลงมาโผด มีนาเตวดานี้ เทวดากี่ลงมา “เหอโยม มีคนมาโผดเอาหมาก 3 คำ” อย่างอี่แม่จ้งเกี้ยวนี้ละ (ผู้เล่าให้ดูคำหมาก) มันหื้อ 3 คำ เอาไปโหง คำที่หนึ่งใครได้หยัง คำที่สองใครได้หยัง คำที่สามจะเอาหยัง” เฮานึกเอาหยัง กำได้หมด ได้หมากมา 3 คำ จะเอาหยังเมมันว่า “ผ่อสูเอาหยัง” ยาดกันโหง เมก็จำโผโหง โผก็จำเมโหง” “โหงโคย” โผมันว่าโคยก็ออกติดมเนอติดโมโต ติดหน้าติดตา เมก็ว่า “ผ่อสูเหย จะอยู่จะใด โคยติดหน้าติดมม เอ้อ ผ่อสูเหยยัง 2 คำ” ก็โหง ขอหื้อโคยหายก็หายหมด หายตึงอันเก่าอันใหม่ (หัวเราะ) “เอ้อแม่สูเหยไปเยอด้ไหนด บมีหยังสักอย่าง” “ยังแหมค้ำกำผาละนาโหงเตื่อะ” “ขอโคยอันเก่าเตื่อะ บได้หยังก็บเอา” ก็ได้โคยเก่ามาเต้าบะเดวนี้

“สหายทุกซ์”

มีสหาย 2 คน ชื่ออ้ายแก้วอ้ายคำ ลำบากในการหาอาหารการกิน ต่างคนต่างไปหากินในดง ในป่า วันหนึ่งอ้ายแก้วบอกเมียห่อข้าวให้ ไปทั้งวัน กลับมาไม่ได้อะไรสักอย่าง “ได้อะไรมาบ้าง” เมียถาม “ไม่ได้อะไรละแม่สูเอ้อย” “ไม่ได้อะไรก็ไปอาบน้ำ กินข้าวเถอะ” เมียบอก วันรุ่งขึ้นอ้ายแก้วบอกเมียห่อข้าวให้อีก ไปทั้งวัน ไม่ได้อะไร ไปนั่งอยู่ไต้ร่มไม้ ไม่ได้อะไรสักอย่างกลับมาบ้าน เมียถาม “ผ่อสูได้อะไรมาวันนี้” “ไม่ได้อะไรเลยแม่สูเหย” “โอ ไม่เป็นไรไม่ได้มากก็มากินเช้าเถอะ” วันรุ่งขึ้นให้เมียห่อข้าวให้อีก ได้ 3 วัน ไปหาอะไรก็ได้ ไปนั่งอยู่ไต้ร่มไม้ เทวดาเสด็จลงมา เป็นคนอย่างเรา ๆ นี้แหละ รุปงาม ถามว่า “มาทำไมโยม” “มาเสาะหาอาหารการกินทุกซ์ยากเหลือเกิน” “ไป

เถอะ กลับบ้านไปอย่าไปทำร้ายเมีย” จึงกลับบ้าน มาถึงเมียถาม “พ่อสูได้อะไรมา” “โอ้ แม่มันไม่ได้อะไรสักอย่าง แล้วตูไปนั่งไต้ร่มไม้ มีคนมาบอกว่าให้กลับบ้าน จะมาโปรด” “พ่อสูไปอาบน้ำ เปลี่ยนเสื้อผ้าเถอะ จะได้มากินข้าว” ผัวเมียพูดจากันสักประเดี๋ยวก็นึกปรึกษากันว่าตกลงจะเอาเงินเอาทอง เงินทองก็มีมาเต็มห่อเต็มเรือน

ฝ่ายอ้ายคำ เห็นเพื่อนได้เงินทองไปเยี่ยมรู้ว่าเหวดมาโปรดเพื่อน จึงบอกเมียห่อข้าวไปทั้งวัน กลับมา เมียถาม “สูได้อะไร” “ไม่ได้อะไรแม่สูเอ๋ย” เมียบอกให้กินข้าว ก็ตะคอกว่า “ไม่กินละ” วันรุ่งขึ้นไปอีก กลับมาตอนค่ำ เมียถามว่า “สูได้อะไรมา” ว่าเหมือนเดิมนี้ 3 วันบอกให้เมียห่อข้าว ให้ 3 วัน ไม่เคยได้อะไรมา โกรธคำว่าผัว “มึงให้กูห่อข้าวให้แล้วไม่เคยได้อะไรกลับมา” ต่อกันไป ว่ากันมา ผัวก็ทุบหม้อข้าวหม้อแกง เหวดมาโปรด มีจริง ๆ นาเหวดนี้นะเหวดมาโปรด “เหอ โดยมีคนมาโปรด เอาหมากมาขอ 3 คำ” หมากอย่างที่แม่เคี้ยวที่แหละ (ผู้เล่าให้ดูคำหมาก) “ให้ หมาก 3 คำ แล้วอธิฐานว่า คำที่หนึ่ง อย่างได้อะไร คำที่สอง อย่างได้อะไร คำที่สาม อย่างได้ อะไร “นี่อะไรจะได้หมด เมียถามว่า “สูจะเอาอะไร” แยกกันอธิฐานเมียก็บังคับผัว ผัวก็บังคับเมีย “อธิฐานควย” ผัวว่า ควยก็ออกเต็มเนื้อเต็มตัว เต็มหน้าเต็มตาเมียจึงว่า “พ่อสูเอ๋ย จะอยู่อย่างไร ควยเต็มหน้าเต็มตา เอ้อแต่อย่างอยู่ 2 คำ” ผัวก็อธิฐานขอให้ควยหายหมด ก็เลยหายทั้งอันเก่าอัน ใหม่ (หัวเราะ) “เอ้อ แม่สูเอ๋ย จะไปเยี่ยวที่ไหน ไม่มีอะไรสักอย่าง” “ยังอีกคำหนึ่ง ปรารณา อธิฐานเอาเถอะ” “ขอควยอันเก่าคืนเถอะ ไม่ได้อะไรก็ไม่เอา” จึงได้ควยอันเก่ามาจึงถึงทุกวันนี้

“นกยางกับปู”

มีหนองน้ำใหญ่ อาจารย์ปล่อยปลาไว้นัก มีตังบ้านน้อยป่าใหญ่ น้ำออกแล้ว ป่าหายตั้งวันๆ นกยางใหญ่ มันว่าอยู่เมืองพาราณสี เที่ยวนมากินสัตว์ น้ำแห้งไป ปูไต่หนึ่งออกมา นกยางถามว่า “อีปูมึง มาอยู่ที่นี่ อาหารการกินมึงก็มี มึงก่าตายแหล่ มึงจะโดยกูไปก่าว่าบไป เมืองพาราณสี มีอาหารทะเลอะ” “กูไปไม่ได้ กูไม่มีปีก” กันมึงจะแต่ กูจะเอาตามไป มึงอยู่ตายเลย น้ำมันก็จะแห้งมึงจะกิน หยั้ง” “ไปก่าไปก่า” ปูก็ติดปีกนกยางไป บินไป ไปแผ้วแม่น้ำใหญ่ ก็เลยลงเอาปูลงมาแม่น้ำใหญ่ นกยางว่าปูกินปลาในหนองของอาจารย์หมด เหวดมาตดสินว่า “นกยางมันบาปกินปลาอาจารย์เลี้ยง หมด ก่าไปว่าปูกิน” มันก็ลงแม่น้ำใหญ่

“นกกระยางกับปูนา”

มีหนองน้ำใหญ่ อาจารย์ปล่อยปลาไว้มาก ทั้งปลาเล็กปลาใหญ่ ถึงฤดูแล้งน้ำแห้งปลาหายไป บ่อย ๆ มีนกกระยางใหญ่บอกใคร ๆ ว่า ตนเองมาจากเมืองพาราณสี เที่ยวนมากินปลาในสระอยู่บ่อย ๆ วันหนึ่งเห็นปูนาออกมา ร้องถามว่า “ปู มึงมาอยู่ที่นี่ อาหารการกินก็ไม่มีไม่กลัวตายรี จะตามกูไป ไหม เมืองพาราณสี มีอาหารเยอะแยะ “กูไปไม่ได้ กูไม่มีปีก” ถ้ามึงจะไปจริง ๆ กูจะเอาตามไป ถ้า อยู่ที่นี่ตายเลย น้ำก็จะแห้ง มึงจะกินอะไร” “ไปก็ไป” ปูก็เกาะปีกนกกระยางพาบินไปจนถึงแม่น้ำ ใหญ่ เอาปูลงแม่น้ำ แล้วบอกว่า ปูกินปลาในหนองของอาจารย์หมดเหวดมาตดสินว่า นกกระยาง ทำบาป กินปลาในหนองของอาจารย์หมดแล้วยังไปกล่าวโทษปูอีก จึงต้องถูกลงโทษให้หากินในน้ำ

แม่ทั้งแปดคนตุ้ยยาก เป็นกุนปาณีปานอม เป็นไปวัดกำไปวัดโดยเป็น มีน้อยก็ทำน้อยมีนั้กกำทำนั้ก โจ้ยแปงถนนหนทาง อยู่มาเรื่อย ๆ กุนก็ทำบุญโดยเป็น

อันนี้เอาไว้อธิบายหื้อลูกหลายเขานั้ฟัง คู่วันนั้หนา อีแม่ก็เป้นกุนเข้าวัดเข้าวา เป้นกุนถือศีลแปด เขาเป้นกุนนำลูก นำหลานตามเหมือนเป้น แม่ทั้งใจบุญนั้หนา มีน้อยก็ตามน้อย มีนั้กก็ตามนั้ก

“แม่ทั้งใจบุญ”

แม่ทั้งใจบุญ เป้นคนทุกขียาก เป้นคนมีเมตตาปราณี เพื่อนบ้านไปวัด ก็ทำตามได้มีน้อยก็ทำบุญน้อย มีมากก็ทำบุญมาก ช่วยทำถนนหนทาง อยู่ต่อ ๆ มา ก็มีคนทำบุญตามอย่างแม่ทั้งมากมาย

เรื่องนั้ผู้เล่านิทาน จำไว้อธิบายถึงบาปบุญหื้อลูกหลานฟัง ทุกวันนั้ผู้เล่านิทานเป้นคนเข้าวัดฟังธรรม ถือศีลแปด นำลูกหลานหื้อรู้จักทำบุญทำทาน เหมือนแม่ทั้งใจบุญ มีน้อยก็ทำน้อยมีมากก็ทำมาก

“หมาขนคำ”

เคยมีคนพบฉบับที่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ปัจจุบันยังหาไม่ได้ว่าอยู่ที่ใด เนื้อเรื่องเป็นตำนานวัดม่อนธาตุ ดอยม่วงคำ เคยเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย แต่ปัจจุบันยังหาผู้ที่เล่าเรื่องนั้ไม่ได้

ปริศนาคำทาย

ชาวไทลื้อลำปาง มีเกม “เล่นตาย” คล้ายกับการเล่นปริศนาคำทายของชาวไทยภาคกลางในการเล่นก็คนก็ได้ แบ่งเป้น 2 ฝ่าย เริ่มต้นให้ฝ่ายหนึ่งทายก่อน หากอีกฝ่ายหนึ่งเฉลยคำตอบได้ จะต้องพยายามหาคำทายมาจนอีกฝ่ายติดขัด เฉลยไม่ได้ อาจมีบทล้อกันเล่น ๆ ว่า “แก้ปัญญาหื้อโหลต โสัดปัญหาหื้อได้ อย่าไปเป้นคนโตย ล้างไถย โส้ยซ้อน” (แก้ปัญหาลให้หลุด สุดปัญหาให้ได้อย่างไปเป้นคนติดตามล้าถ้วลล้างซ้อนหื้อผู้อื่น” ฝ่ายทายอาจจะยอมว่า จะเป้นติดตามล้าถ้วลล้างซ้อนให้เพื่อขอให้อีกฝ่ายเฉลยคำตอบที่ติดขัดให้ แต่ส่วนมากฝ่ายถามจะไม่ยอมเฉลยคำตอบจนกว่าอีกฝ่ายจะหาคำถามมาถามแก้จนอีกฝ่ายติดขัด จึงจะยอมแลกคำเฉลยกัน ตัวอย่างปริศนาคำทายของชาวไทลื้อลำปาง มีดังนี้

- อะหยัง ยกตีนข้ามโ ท้ทาย - สุด
- (อะไรยกตีนข้ามหัว ตัวทาย - มั่ง)
- อะหยัง อุ่มลุ่มเต้าฮางหมี่ จะหนี ๆ จักไ้ว - ่อู
- (อะไร อุ่มลุ่มเต้าร้างหมี่ จะหนี ๆ ชักไ้ว- เปล)
- อะหยัง โตเท่าจ้าง เข้าบ้านบ่หันฮอย - แอ่ว

- (อะไร ตัวเท่าช้าง เข้าบ้านไม่เห็นรอย
จากรวง)
- ดำอย่างหมู หูอยู่ปาก อะหยัง
(ดำเหมือนหมู มีหูอยู่ที่ปาก อะไร
 - ไก่แม่ดำ จำเขบโไฮ้ อะหยัง
(ไก่แม่ดำ ครอบงำอยู่ริมรั้ว อะไร
 - ไก่แม่ขาว จำหวานลงจ้อง อะหยัง
(ไก่แม่ขาว จำหวานลงช่อง อะไร
 - ในโลกนี้ แมงอะหยังออกลูกต่างข้าง
สูงเปียงจ้าง เป็นสังอันใด
(ในโลกนี้ แมงอะไรออกลูกต่างข้าง
สูงเท่าช้างคืออะไร อันใด
 - ก้าบทาง เผาโห เข้าโต บู้คั้ง อะหยัง
(คาบทาง เผาหัว เข้าตัวไม่รู้ตัว อะไร
 - บมีโต บมีตัน มีเกดตียสูงกว่าคุบาอาจารย์
(ไม่มีตัว ไม่มีตน แต่มีอำนาจมากกว่าคุบาอาจารย์
สิ่งทุกอย่างได้)
 - เห็ดดอกน้อยมาบ้านเขาเขียว กินคนเดียววันโน้ตลูกหล้า
(เห็ดดอกน้อยมาบ้านเขาเขียว กินคนเดียวเสียงดังอื้ออึงที่ตัวลูกหล้า
หรือจันทร์คราส)
 - ลูกสามคน หน้ามนเหมือนแม่ อะหยัง
(ลูกสามคน หน้ามนเหมือนแม่ อะไร
ใหญ่ 1 ใบ ใบเล็ก 2 ใบ)
 - ปูอยู่ยงน้ำ เป็นปู่สังกะหา
ปูอยู่ยงนา เป็นปู่สังจาเจ้า
ปูอยู่หน้าพระจำ เป็นปู่สังจาจะนา
(ปูอะไรอยู่ในน้ำ เป็นปูอะไรหนา
ปูอยู่ยงนา เป็นปูอะไรนะเจ้า
ปูอยู่ยงหน้าพระเจ้า (พระพุทธรูป) เป็นปูอะไรนา
- แอ่ว, เครื่องมือใส่ข้าวเปลือกที่ฟาดออก
 - หม้อแกง หม้อขาง
 - หม้อข้าวหม้อแกง)
 - กองชี้ควาย
 - กองชี้ควาย
 - ถุยน้าลายลงช่อง
 - บ้วนน้ำลายลงช่อง)
 - ข้าวป้างข้าวสาลี
 - ข้าวฟ่างข้าวสาลี
 - กุนสุบปูลี
 - คนสุบบุหรี)
 - ลม
 - ลม ซึ่งสามารถพัดทำลายทุก
 - กบกินดิน
 - กบกินเดือน
 - กลองปูจา
 - กลองปูจา เป็นกลองชุด มี 3 ใบ ใบ
 - ปูแหหาป่า
 - ปูกะลาสาตเข้า
 - ปูจุมปูจา
 - ปูแหหาปลา
 - ปูกะลาสาตข้าว
 - ปูชา , บูชา

บทล้อเล่นของเด็ก

บทล้อเล่นของเด็กชาวลื้อลำปาง มีไม่มาก ส่วนใหญ่เวลาเล่นกัน หากขัดใจกันขึ้นมาจะด่าว่ากันโดยเรียกชื่อพ่อแม่ แล้วโกรธเคืองกัน เลิกเล่นกันในวันนั้น วันหน้ามาตักกันใหม่ ที่จะล้อเล่นแต่ไม่โกรธเคืองกันมีบ้าง เช่น ในขณะที่เล่นกัน แล้วคนใดคนหนึ่งผายลม แต่ไม่รู้ว่าใครจะมีบทบาทโดยชี้ที่ละครว่า “ตด เน่า ตด หนอน พระ อินทร์ สั่ง สอน ชี ม้า ไถ่ ฟัน ดวงจันทร์ ลั่นป๊อด” คำว่า “ป๊อด” ไปสิ้นสุดที่ผู้ใด ทั้งกลุ่มจะสรุปว่าผู้นั้นเป็นคนผายลม ซึ่งอาจจะไม่จริงเสมอไป หรืออาจจะใช้บทบาทว่า

“จุ่ม จี้ จุ่ม จอก ดอก ปุด ดอก เป้า อี เต่า ทาง เหนือ ตา เมื่อ ตา แขนง บก แวด เข้า จี้ จะ ลี ไป จะ ไล่ อยู่ จะ ลู่ สิบ” คำ “สิบ” ซึ่งผู้ใด ก็เชื่อกันว่าผู้นั้นผายลม หรือบางทีเพียงแค่ได้กลิ่นไม่ดี ไม่ทันต้องบพทาย ก็จะมีบางคนร้องเอะอะว่า “หมา ไต่ไต่ต๊” แล้วความหาตัวต้นเหตุกันจ้ะหวั่นไป

คำหยอกสาว

คำหยอกสาว หรือ “กำอู่สาว” มีไว้สำหรับให้หนุ่มสาวพูดโต้ตอบ เกี้ยวพาราสีกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อไปแอ่ว “สาวโข่ง” ในประเพณี “ลงโข่ง” หรือ ลงช่วง นิยมให้มีประมาณเดือน 4 เหนือ ตรงกับเดือนยี่ของชาวภาคกลาง ตกกลางคืนในฤดูเก็บเกี่ยวแล้ว สาว ๆ อายุประมาณ 13-14 ปี หากไม่ปันฝ้ายอยู่บ้านตนเอง จะหอบ “ก่ง” เครื่องมือปั่นฝ้ายไปรวมกลุ่มกับเพื่อน ๆ 5-6 คน หากที่นั้นบนนอกชานบนบ้านไม่เพียงพอ อาจจะไปนั่งที่ลานบ้าน ก่อไฟกองเล็ก ๆ ทำงานกันไปคุยกันไป ฝ่ายชายหนุ่มจะแฉะเวียนไปหา พูดจาโต้ตอบกันด้วยคำหยอกสาว ซึ่งเป็นคำคม แสดงถึง ภูมิปัญญาและปฏิภาณไหวพริบ มากกว่ากันสด ๆ ไม่มีการเตรียมถ้อยคำสำนวนมาก่อน เพียงแต่อาจเคย ได้ยินได้ฟังต่อ ๆ กันมาจนชินหู บางครั้ง หากหญิงสาวปั่นฝ้ายอยู่คนเดียวอาจจะต้องโต้คารมกับชายหนุ่มหลาย ๆ คน ที่แฉะเวียนมาในคืนหนึ่ง ๆ แต่ถ้านี้เป็นการลงช่วงแรก ๆ ที่ชายหนุ่มเริ่มแฉะเวียนมาจะ ประมาณ 4 หุ่่ม อาจช่วยกันโต้คารม พอตกดึกอาจจับคู่พูดคุยกันเป็นคู่ ๆ เมื่อรู้กันว่าใครเป็นคู่รักใคร มักเรียกว่า “ไต่ป้อ” หมายถึง ชายหนุ่ม “ไต่แม่” หมายถึง หญิงสาว

คำหยอกสาว มีลักษณะเป็นสำนวนโวหาร สัมผัสคล้องจองกัน พูดอย่างหนึ่ง ความหมาย เป็นไปอีกอย่างหนึ่ง เนื้อความโดยทั่วไปคล้ายกับ “คำเครือ” ของล้านนา ชาวไทลื้อปัจจุบันว่าคำหยอกสาวไม่ค่อยได้ ประเพณีลงช่วง ก็สูญไปหมดแล้ว แต่เท่าที่สอบถามจากผู้สูงอายุ¹⁹ ได้ตัวอย่างคำหยอกสาว ดังนี้

เมื่อเห็นชายหนุ่มแฉะเวียนมาที่ “โข่ง” บริเวณปั่นฝ้าย ฝ่ายหญิง “ตกคำใส่” คือกล่าวโต้ตอบว่า

“นั่งเตอะ ๆ อย่าไปนั่งตัดตง ฟากจะไหล ตงจะไหลซ้อน” ถ้าฝ่ายชายถามว่า

“เอ้อ ปี่หน้อย ปี่หนาน เป็นจะมาเมื่อใด)

(เอ้อ คู่รักของท่านจะมาเมื่อใด)

หรือ “ของเป็น มีเจ้าของแล้วก่า”

(ของท่านมีเจ้าของแล้วหรือยัง)

หรือ “มาบ้านนี้ โโกเป็นจะมีเจ้าละก้า”

(มาบ้านนี้กลัวว่าท่านจะมีเจ้าของแล้วกระมัง)

ฝ่ายหญิงอาจจะตอบว่า

“บมีปี่อ้ายปี่หน้อยปี่หนาน กุนดินเป็นพาน ปี่หนานบ่ถั้น ปี่หน้อยบ่ดำ ปี่หนานบ่ถั้นกุนดินมา ติมจ้างแก่น”

กุนดินมาติมจ้างแก่น”

(ไม่มีพี่อ้ายพี่หนาน คนดิบเป็นพาน พี่หนานไม่ถ้าง พี่หน้อยไม่ดำ พี่หนานไม่ถ้าง คนดิบมาเติม ช่างแค้น)

หรือตอบว่า

“ปมี้สั๊กนิต บ่อตติสั๊กหน้อย เต้าเม้งดงาดำฝาร้อย”

(ไม่มีสั๊กนิต ไม่ตติสั๊กหน้อย เท้าเม้งดงาดำฝาร้อย)

ฝ่ายชายอาจจะตอบว่า

“ป้อ๊ายป้อ๊ายป้อ๊ายป้อ๊าย กุนตีสั๊กนิต ป้อ๊ายป้อ๊าย”

(ป้อ๊ายป้อ๊ายป้อ๊ายป้อ๊าย กุนตีสั๊กนิต ป้อ๊ายป้อ๊าย)

ถ้าเป็นฝ่ายชาย บอกว่า ไม่มีคนรัก ฝ่ายหญิงอาจจะตอบว่า

“กั้นว่า ปมี้ มี ตุ่มปิตออกตา”

(ถ้าว่าไม่มีแต่มีขอให้ลมพิษออกตา)

“ยังที่ป่นัก ซ่อนเหมือนกับปลี ยังที่ปดี่ ซ่อนเหมือนกับไก่ ที่ป้อ๊ายซ่อนเหมือนกับป้าว”

(ยังที่ไม่มาก ซ่อนไว้เหมือนปลี ยังที่ไม่ดี ซ่อนไว้เหมือนกล้วย ที่ป้อ๊ายซ่อนไว้เหมือนมะพร้าว)

หรือแต่จะสนทนาโต้ตอบกันด้วยประโยคสั้น ๆ ก็ยังต้องแฝงความนัย เช่น ถามว่า กินข้าวกับอะไร คำตอบที่ได้อาจแฝงความนัยต่าง ๆ เช่น

“กินข้าวกับแกงพะเพ็ก”

(กินข้าวกับแกงพะเพ็ก หมายความว่า รัก ชอบ คนถาม)

“กินข้าวกับแกงพะเพ็ก ใส่โหระต่าย”

(กินข้าวกับแกงพะเพ็กใส่โหระต่าย หมายความว่า หน่าย ไม่พอใจที่จะพูดคุยกับคนถามต่อไป)

“กินข้าวกับแกงหยวก”

(กินข้าวกับแกงหยวก หมายความว่า ต่อว่าคนพูดว่า “สวก” เป็นคนดู พูดจาไม่น่าฟัง)

“กินข้าวกับแกงโหป่ากั้ง”

(กินข้าวกับแกงโหป่ากั้ง หมายความว่า ชังคนถาม ปากกั้ง เป้าปลาชนิดหนึ่งคล้ายปลาซ่อน แต่ตัวลายและมีขนาดเล็กกว่า)

“กินข้าวกับแกงเผ็ด”

(กินข้าวกับแกงเผ็ด หมายความว่า ใจเผ็ดไม่พอใจคนถาม) ถ้าฝ่ายชายตอบว่า

“กินข้าวกับแกงพะพะ”

(กินข้าวกับแกงพะพะ หมายความว่า จะอยู่ “มีน” คืออยู่พูดคุยด้วยนาน ติดเป็นยางขุ่น จะไม่ยอมเลิกรากลับบ้านง่าย ๆ)

ถ้าฝ่ายชายพูดเป็นนัย ๆ ว่า จะชวนฝ่ายหญิงตกลงปลงใจด้วย แต่ฝ่ายหญิงไม่พอใจ อาจตอบว่า

“แปงตูปน้อย น่องนอนบ่สุดตีน แปงตูปจูดิน มดอื่นก็ขึ้น”

(สร้างกระต๊อบน้อย น่องนอนไม่สุดเท้า สร้างกระต๊อบติดดิน มดอื่นก็ขึ้น หมายความว่า น่องไม่ยินดีจะไปอยู่ด้วย ดูท่าทางแล้วคงจะพาไปลำบาก)

หากมีการนัดหมายว่าวันรุ่งขึ้นจะมาพูดคุยกันอีก แต่ฝ่ายชายมาช้า ฝ่ายหญิงอาจ “ตกคำใส่”

“เด็กมามีอกอี ดาววิพอเผย ไก่บ้อขันเลย จู้น้องนั่งถ้า”

“ตึกมาขนาดนี้ ดาวเหนือขึ้น หลอดไฟน้องคอยจนไก่ขัน”

ฯลฯ

คำสั่งสอน

ชาวไทลื้อ มีวิธีสั่งสอนลูกหลานทั้งด้วยการกระทำ เช่น ผู้เฒ่า ปู่ ย่า ตา ยาย จะ นำ ลูกหลานให้ถือศีลกินทาน ให้ดูเป็นตัวอย่างและยังมีบทบาทสั่งสอนให้ปฏิบัติตาม มีบทสั่งสอนที่มี สัมผัสคล้องจอง ให้ทั้งข้อคิดและง่ายต่อการจดจำไปปฏิบัติ เช่น

- "อย่าอยู่จนเดว อย่าเตวเป็นหมู อย่าอู้กันดัง อย่าฟังคำส่อ"
(อย่าเห็นแก่ตัว เอาตัวรอดคนเดียว อย่าเอาแต่คบเพื่อเที่ยวเล่น อย่าพูดคุยกันดัง และอย่าเชื่อฟังคำพูดส่อเสียด)
- "แม่ยิงแม่มาย อย่าไปก้างกายโฮ้"
(เป็นหญิงเป็นนาง อย่าไปยื่นคางกายรั้วพูดกับเพื่อว่าคนนั้นว่าคนนี้)
- "แม่โม่เอนันน์ แม่มันตาจั่ง แม่นั่งขายศอก"
(อย่าเอาแต่มัวสุมส่งเสียงดัง หรือเอาแต่แต่งตัว งานบ้านงานเรือนไม่ใส่ใจ)
- "สอนให้รู้จักเลือกคบคนว่า "อู๋กุนไบ้ผ้าไม้ติดตาม อู๋กุนผญา ผ้าไม้ล่องซ้อ "
- (คบกับคนพาลคนไม่ดี จะมีแต่ปัญหายุ่งยากเหมือนผ้าไม้ไม่ติดตา ถ้าคบคนมีปัญหาจะ ทำสิ่งใด จะสะดวกสบายเหมือนดังผ้าไม้ไม่มีตา จะโล่งง่ายตายไปหมด)

ฯลฯ

คำอวยพร

ชาวไทลื้อลำปาง มีประเพณีอาบน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ในเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งถือว่าเป็นวันปี ใหม่แบบเก่า เช่นเดียวกับชาวล้านนาทั่วไป ประเพณีดำหัวของชาวไทลื้อลำปาง นอกจากจะเป็น โอกาสให้ลูกหลานจะพากันนำน้ำส้มป่อยไปสระสรง รดน้ำดำหัวผู้ที่ตนนับถือแล้ว เป็นโอกาสให้ "คู่ หมาย" ของชายหนุ่ม ซึ่งตกลงจะแต่งงานกันไว้ตั้งแต่เดือน 4 เหนือ (เดือนยี่) และจะแต่งประมาณ เดือน 8 เหนือ (เดือน6) ระหว่างนี้ต้องผ่านเทศกาลสงกรานต์ จึงต้องไปแสดงความเคารพนับถือพ่อ แม่ฝ่ายชาย โดยการตักน้ำจากบ่อบ้านของตน หาบไปบ้านพ่อแม่ของฝ่ายชาย พร้อมกับน้ำส้มป่อย เพื่อใช้ดำหัว หากอยู่ไกลคนละหมู่บ้าน ก็จำเป็นต้องหาบผ่านทุ่งไร่ ทุ่งนา บางทีอาจต้องไปคนเดียว หรืออาจชวนเพื่อนสนิทไปด้วย ไปถึงล้างหม้อ ล้างโถง ตักน้ำใส่ให้เต็ม ทั้งน้ำดื่ม น้ำอาบ ให้พ่อแม่ ฝ่ายชาย เป้าการกระทำที่สาว ๆ สมัยก่อนชายอายุเยอะเงินมาก แต่จำเป็นต้องทำ ในระหว่างที่เป็นคู่ หมายนี้ ทั้งฝ่ายชาย ฝ่ายหญิงจะไม่ค่อยได้พบหน้ากัน เห็นกันจะอายมาก เป็นที่น่าเอ็นดูแก่พ่อแม่ ฝ่ายชาย ซึ่งมีหน้าที่จะต้อง “ปิ่นปอน” หรืออวยพรให้ลูกหลาน เมื่ออายุมากขึ้น ผู้เฒ่าชาวไทลื้อสมัยก่อน จึงจดจำคำอวยพรกันได้ยาว ๆ กันเกือบทุกคน แต่ปัจจุบันหากคนให้พรเพราะยึดยาวได้ค่อนข้างยาก

ตัวอย่างคำอวยพรลูกหลานวันขึ้นปีใหม่ ²⁰ใช้ในโอกาสที่ลูกหลานมารดน้ำดำหัว

"อา.....วันนี้ ก็เป็นวันดี นั้ตละขันตี ปีเก่าเก่าเนาไปแล้ว ปีใหม่แก้ว ยอดพญาวัน ก็มาเจ้ามาฮอดมา เถิง แก่เฮาข้าเจ้า จู้ผู้จู้กุน บ่ละเสยงฮิต บ่สิตเสยงคอง ปาเพณิตำมทำนองคองแห่งอริยสัจ ปุริสะเจ้า ดังหลาย บัดนี้มาก็มีลูกหลาน มีมธุราชาวดวงดอก เข้าดอก ดอกไม้ลำเตน และน้ำส้มกันเทอญ ละชะข้าวตอก มาขอสมมาการวะว่าสันนี้เป็นแท้ดีหลี เจตโรธรรมา อันว่าธรรมดั่งสี่ เเดินสัพพะแก้วมี มุงหมอก อันว่า สัพพะสันติโย เจ้าลงนามผิผ่อง เปนต์ี้จะกะป็น สัพพะโรโค อันว่า พญาธิโรคา มี หลายสิ่งหลายอัน หื้อกลับม้วยละมิงละไป มะโนจึงเฮิงแก้วใจบ่เศร้า อายุยืนวรรณะขออายุหมั่นยืน ยาว ลูกหลานอยู่ดังนี้ มีกำความสนุกเต้า ๆ ไปพายหน้า หน้าจุ่มกินดี อยู่แต่ดีหลี เยะการะเยงานดี ก่าแต่นักเทอญ"

"อา.....วันนี้ ก็เป็นวันดี นตถ ขนดี ปีเก่าก็เนาไปแล้ว ปีใหม่แก้วยอดพระยาวัน ก็มาเจ้ามารอดมาถึง แก่เราข้าเจ้าทุกผู้ทุกคน ปละเสียยังรีต ปลิดเสียยังคลองประเพณี ตามทำนองคลองแห่งอริยสัจปุริสเจ้าทั้งหลาย บัดนี้มาก็มีลูกหลาน มีมธูปผาราชาดวงดอก ข้าวตอก ดอกไม้ลำเทียน และน้ำส้ม (มา) กันเทอญ ละชะข้าวตอก มาขอสูมมาคารวะวันฉัณนี้เป้นแท้ดีหลี เจตโรธรรมาอันว่าธรรมทั้งสี่เดือน สัพพะแก้ว มีมุงหมอก อันว่า สัพพะสันติโย เจ้าลงนามผิวผ่องเป้นที่จะกะพัน สัพพะโรโค อันว่า พยาธิโรค มีหลายสิ่งหลายอันให้ม้วยละมิง (ตาย) ลงไป มะโน จิงเฮือง (ตั้ง)" แก้วใจบ่เศร้า อายุยืน วรรณะ ขออายุหมั่นยืนยาว ลูกหลานอยู่ทางนี้มีแต่ความสนุกเท่า ๆ ไปภายนอก หน้าชุ่ม กินดี อยู่แท้ดีหลี ทำการงานดีแท้หนักเทอญ

วรรณกรรมไทลื้อ เท่าที่สำรวจพบที่หมู่บ้านไทลื้อ จังหวัดลำปางข้างต้นนี้ ไม่พบวรรณกรรมลายลักษณ์ โดยเฉพาะที่เป็นของชาวไทลื้อเอง พบแต่วรรณกรรมมุขปาฐะบอกเล่าสืบต่อกันมา แยกประเภทเป็นนิทาน ปริศนาคำนาย คำหยอกสาว บทล้อของเด็ก คำสั่งสอนและคำอวยพร ซึ่งส่วนใหญ่คล้ายกับวรรณกรรมมุขปาฐะที่เป็นของชาวไทลื้อโดยตรงพบแต่วรรณกรรมมุขปาฐะและมีส่วนคล้ายวรรณกรรมล้านนาทั่วไปนั้น อาจเป็นเพราะชาวไทลื้อที่อพยพมาตั้งรกรากอยู่ในเขตจังหวัดลำปาง เป้าชนกลุ่มน้อย ไม่ใช่ชนชั้นปกครอง ไม่ใช่ชนกษัตริย์หรือกวี และอาจมาในลักษณะการหนีศึกสงคราม จึงพลอยรับอิทธิพลทางศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งวรรณกรรมจากชาวล้านนา ทั้งที่จากการบอกเล่าสืบต่อกันของชาวบ้าน และการที่กุลบุตรชาวไทลื้อได้บวชเรียนรับอิทธิพลของวรรณกรรมล้านนามาจากวัด

